

गो. ना. मुन्हाटे
सम्पादक अध्यक्ष
उकारण औरिग्ना व सांस्कृतिक
विकास सशाख संस्था,
गडविलो

श्री. गोविंदराव मुमणाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय, कुरखेडा, जिल्हा गढचिरोली

৪৭০

- संचालक संस्था, टक्करपाल शैक्षिक व शासकीय विकास समोष्ट संस्था प्रभुत्व एवं तकनीक सम्बन्ध विभाग प्रमुख : १९५६
 - महाराष्ट्र राज्यांशु अधिकारी संसद संस्था प्रमुख : १९५४
 - महाराष्ट्र राज्यांशु अधिकारी संसद कोलीबाई दिल्ली तक गोंड रथर प्रमुख : २००१-२
 - (प्राचीन गोंड) प्राचारणीवीर विभागाधार्पण : २००२-२००३
 - मृदुली वार्षिकास नामपूर्व विभागाधार्पण उत्कृष्ण वार्षिकास प्रमुख : २००३, २००५, २००८
 - मृदुली वार्षिकास गोंडवाना विभागाधार्पण उत्कृष्ण वार्षिकास प्रमुख : २०१५ व २०१६
 - नेवलगढ़ी प्राचारणीवीर उच्च लेखी प्राचारणीवीर विभागाधार्पण वैदेय वार्षिकास
 - महाराष्ट्राचारणीवीर प्राचारणीवीर लोकांवादी विभागाधार्पण अंतर्गत प्राचारणीवीर प्रमुख : २०१३-१५
 - महाराष्ट्राचारणीवीर राज्य विभागाधार्पण राज्यांशु नामपूर्व विभागाधार्पण प्रमुख
 - उत्कृष्ण महाराष्ट्राचारणीवीर प्रमुख : १९८६-९०
 - ग्रीन कोर्टर विभागाधार्पण : २०१५-१६
 - महाराष्ट्र अंतर्गत काहीवाना विभागाधार्पण राज्यांशु राज्यांशुवर्ग व्यवसंस्था द्वारा प्रमुख : १९४६-४८
 - महाराष्ट्राचारणीवीर प्राचारणीवीर विभागाधार्पण उत्कृष्ण विभागाधार्पण गोंड विभागाधार्पण प्रमुख : २०१३
 - मृदुली वार्षिकास विभागाधार्पण सत्त्व तंत्र वैदेय प्रबन्ध प्रमुख : २०१५-१६, २०१६-१७, २०१७-१८
 - वेंटर अंतर्गत इंजीनियरिंग कालेज आंगन विभागाधार्पण द्वारा उत्कृष्ण विभागाधार्पण प्रमुख : २०१३

रेकार्ड शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास
मंत्रीघर मध्ये गुरुवरीली हुया संचालित

श्री गोविंदराव मुन्घाटे कला व विज्ञान
महाविद्यालय कुरखेडा, जिल्हा गढचिरोली

वार्षिक २०२०-२१

मुद्रण

दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास
संशोधन संस्था गडचिरोली द्वारा संचालित

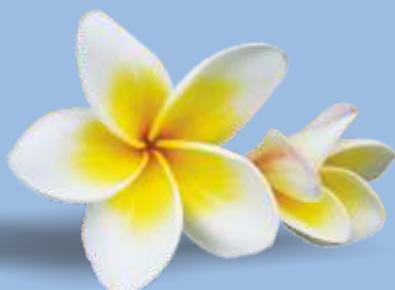
श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय कुरखेडा, जिल्हा गडचिरोली

Website : www.sgmunghatecollege.in

E-mail : vidyakurkheda@rediffmail.com

मुद्रण

वार्षिक २०२०-२१

श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय कुरखेडा, जि. गडचिरोली

मुनघाटे

वार्षिक २०२०-२१

संपादक

प्रा. डॉ. दशरथ ध. आदे

संपादक मंडळ

प्रा. डॉ. नरेंद्र तु. आरेकर
प्रा. भाष्कर तुपटे
प्रा. डॉ. गुणवंत वडपळीवार
श्री. सतीश मुनघाटे
श्री. आशिष बगमारे
कु. प्रगती मेश्राम
कु. दिव्या डोकरमारे

प्रकाशक

प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे

मुख्यपृष्ठ संकल्पना - विकास पर्वते एम.ए. मराठी द्वितीय

समकालाचे भान देणारे दृश्यचित्र
* दुसऱ्या लाटेनंतरची आश्वासक उसंत
* तिसऱ्या संभाव्य लाटेसाठीची सज्जता
* धोका संपला समजून सुरक्षाकवच टांगून ठेवणारी जीवधेणी बेफिकीरी
* हतबलतेतही रंगीन भावी जीवनाची उमेद जाणवणारी रंगीत चिमट्यांची घट्ट पकड

मांडणी / निर्मिती

मल्य ग्राफिक्स, नागपूर

प्रमणभाष : ९३२६९९९०१५

सदर अंक
कोविड-१९ महामारीत
स्वतःची व कुटुंबाची
पर्वा न करता
प्राधान्याने जनसेवेची तळमळ
उरात घेऊन लढणाऱ्या व
प्रसंगी प्राण गमविणाऱ्या
सर्व कोरोना योद्ध्यांना समर्पित...

● ●

मृद्गांध परिवार

दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास संशोधन संस्था, गडचिरोली

श्रद्धेय गोविंदराव मुनघाटे

संस्थापक अध्यक्ष

श्रद्धेय कमलताई मुनघाटे

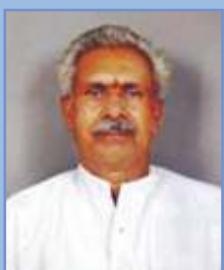
संस्थापक सचिव

कार्यकारी मंडळ

प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे

अध्यक्ष

मा. देवाजी नरुले

उपाध्यक्ष

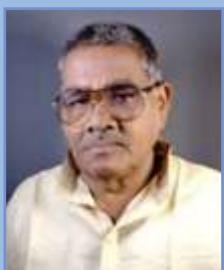
डॉ. प्रमोद मुनघाटे

सचिव

मा. अनिल मुनघाटे

सहसचिव

मा. पांडुरंग पा. म्हशाखेत्री

सदस्य

मा. प्रा. अरविंद बंदे

सदस्य

मा. सुग्रीव दुधमोचन

सदस्य

मा. सुरेश लडके

सदस्य

मा. नामदेव बानबाले

सदस्य

प्राध्यापक वृंद

प्रा. किशोर खोपे
(उपप्राचार्य) राज्यशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. अभय साळुऱ्हे
(उपप्राचार्य) सूक्ष्मजीवशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. दशरथ आदे
इतिहास विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. विवेक मुरुकुटे
शारीरिक शिक्षण विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. अनिल भोयर
ग्रंथालय विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. नरेंद्र आरेकर
मराठी विभागप्रमुख

प्रा. हेमलता उराडे
मराठी विभाग

प्रा. डॉ. अमित रामटेके
इंग्रजी विभाग

प्रा. डॉ. संजय महाजन
अर्थशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. प्रमेश दाणी
वनस्पतीशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. राखी शंभरकर
वनस्पतीशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. गणेश सातपुते
रसायनशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. तृष्णा वाकडे
सूक्ष्मजीवशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. दीपक बन्सोडे
प्राणिशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. भास्कर तुपटे
भौतिकशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. निकेश लोखंडे
भौतिकशास्त्र विभाग

प्राध्यापक वृंद

प्रा. डॉ. रवींद्र किळार
समाजशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. संदीप निवडंगे
रसायनशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. गुणवंत वडपळीवार
भूर्भूशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. हेमंत मेश्राम
प्राणिशास्त्र विभाग

प्रा. यामिनी कावले
गणित विभाग

प्रा. घनश्याम सिंदीमेश्राम
इलेक्ट्रॉनिक्स विभाग

प्रा. बोरकर
संस्कृत विभाग

प्रा. तुल्शीरादास झाडे
भूगोल विभाग

श्री. शैलेश हडप
गणित विभाग

प्रा. सुभाष घोंगडे
भौतिकशास्त्र विभाग

प्रा. तिरुपती बोरकर
जीवशास्त्र विभाग

प्रा. भूमेश्वर लिलावे
इंग्रजी विभाग

शिक्षकेतर कर्मचारी वृंद

श्री. मधुकर बोलाटे
मुख्य लिपीक

श्री. रत्नाकर वासेकर
वरिष्ठ लिपीक

श्री. मंगेश मुनघाटे
कनिष्ठ लिपीक

श्री. राजेंद्र काचीनवार
ग्रंथालय परिचर

श्री. सतिश मुनघाटे
प्रयोगशाळा सहाय्यक

श्री. गजानन भोयर
प्रयोगशाळा परिचर

श्री. आशिष बगमारे
प्रयोगशाळा परिचर

श्री. कैलास जांभुलकर
प्रयोगशाळा परिचर

श्री. सुभाष चिकराम
प्रयोगशाळा परिचर

श्री. सुरेश मंगर
शिपाई

श्री. नोमराज गोन्नाडे
शिपाई

श्री. राजेश्वर गुडेकर
शिपाई

श्रीमती उषातार्दि गजभिये
परिचारिका

गोंडवाना विद्यापीठ गीत

प्राचार्यांचे मनोगत

संपादकीय

कोरोना विशेष

... आणि ते १४ दिवस

आॅनलाईन शिक्षण : एक अनुभव

बलवान सूक्ष्म विषाणू

आॅनलाईन शिक्षणाचे बरे-वाईट परिणाम

सुंदर विचार

सद्यस्थितीतील जग

कोरोना आणि आदिवासी समाज

कोविड-१९ चा शिक्षण क्षेत्रावरील परिणाम

मराठी विभाग

सुभाषचंद्र बोस : एक लढवय्या नेताजी

दलित जीवनाचे भाष्यकार : शंकरराव खरात

ग्रामीण स्त्री शिक्षण : आव्हाने व संधी

महात्मा जोतीराव फुले यांचे स्त्रीमुक्तीचे कार्य

गोष्ट रविवारच्या सुट्टीची

न उगवलेला महाविद्यालयाचा पहिला दिवस

भटक्या विमुक्त स्त्रियांचे प्रश्न

विज्ञान शाप की वरदान

स्त्री-पुरुष समता : काळाची गरज

ऐक्याचा परिपाक वारकरी संप्रदाय

बी पॉँझीटीव्ह

प्रसिद्धी

भारतीय संख्याशास्त्राचे जनक प्रा.पी.सी. महालनोबीस

दे ढकल...

समतेचा अधिकार

क्यु. आर. कोड म्हणजे काय रे भाऊ ?

मराठी कवीता

फिल्मी मॅच

कुंपनाच्या बाहेर ये...

लव्ह यू.../कॉलेजची मज्जा

जीवन/बाप

पाच कविता

तुझ्या जीवनाची परीक्षा

आई

असा असावा तो...

...

...

...

२

३

४

५

६

७

८

१०

१२

१४

१६

२१

२४

२५

२७

३१

३२

३३

३५

३५

३६

३९

४०

४२

४५

४५

४६

४७

४८

५०

५०

५१

हिंदी विभाग

भाग मिल्खा भाग

५२

आत्मनिर्भरता की ओर बढ़ता भारत

५४

ट्रेजेडी किंग : दिलीप कुमार

५६

व्हेंटीलेटर

५७

हिंदी कविता

बेटीयाँ

५९

मृत्युंजय कर्ण

५९

परेशान किसान

६०

कैसे भूले उनको...

६१

जिंदगी का भरोसा नहीं, कब क्या दिखा दे

६१

English Section

Global Warming

६२

About Earth Overshoot Day

६४

Self Motivation /Funny Facts

६५

Challenges Of ICT Tools For Students

६६

Amazing Facts

६८

The Famous Number 1729

६९

English Poems

A Women World

७०

Heart Touching poem by Soldier

७०

English language facts

७१

Winner V/s Loser

७१

अहवाल विभाग

उन्नत भारत अभियान

७२

शारीरिक शिक्षण

७४

ग्रंथालय

७६

सांस्कृतिक

७८

राष्ट्रीय सेवा योजना

७९

महात्मा गांधी अध्ययन केंद्र

८२

नेटवर्क रिसोर्स सेंटर (एन. आर. सी.)

८३

माजी विद्यार्थी व पालक संघ

८५

रोजगार मार्गदर्शन केंद्र

८७

Science Study Forum

८९

Munghate Movie Club

९१

Academic Achievements

९२

Academic Excellence

९३

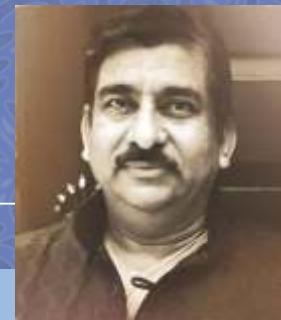
गोंडवाना विद्यापीठ गीत

गोंडवाना नव तपोवन आदिजन वन परिसरी
विश्वविद्यापीठ हे ज्ञानार्चना या मंदिरी ॥४॥

स्रोत आदिम संस्कृतीचा या प्रदेशी निर्मळ
शास्त्र, विद्या अन् कलेतून अमृताचे ओहळ
त्या झन्यांना करुनि विकसित मिळवू विद्यासागरी ॥१॥

बन्धुता, स्वातंत्र्य, समता, न्यायनीतीला जपावे
विश्वशांतीस्तव नवे आळ्हान हे पेलून घ्यावे
उंच, उन्नत झेप घेतिल छात्र इथले अंबरी ॥२॥

प्राचार्याचे मनोगत...

प्रिय वाचकहो,

अतिशय गंभीर वातावरणात आपण केवळ आभासी जगात वावरतो आहोत. तंत्रज्ञानाने व्यापलेल्या या पर्वात अनेक गोष्टी सॉफ्ट कॉपीत आपल्यासमोर येत आहेत. आपली बौद्धिक भूक भागविणारे कित्येक दर्जेदार सामाहिके, पाक्षिके आणि मासिकेही अशाच सॉफ्ट कॉपीत पीडीएफच्या रूपात आपल्याला वाचावे लागत आहेत. अशा दुष्कर स्थितीतही महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांचा सत्र २०२०-२१ चा लेखनाविष्कार 'मृदगंध' वार्षिकांक नेहमीच्याच फॉर्ममध्ये आपल्या हाती देताना महाविद्यालयाचा प्राचार्य तथा वार्षिकांकाचा प्रकाशक म्हणून मला मनःस्वी आनंद होत आहे. तद्वतच सदर अंक पीडीएफ रूपात महाविद्यालयाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात आला आहे.

श्रद्धेय गोविंदाराव मुनघाटे साहेबांनी जनकल्याणाची तळमळ उरात घेऊन कुरखेड्यासारख्या अतिदुर्बिम आदिवासीबहुल भागात लावलेले महाविद्यालयरूपी रोपटे ३० वर्षांचे झाले. विविधांगाने ते बहरले, समृद्ध झाले. कला व विज्ञान शाखांतून शिक्षण घेऊन बाहेर पडलेले विद्यार्थी समाजाच्या विविध स्तरांवर आपले कर्तृत्व सिद्ध करीत असताना त्यांच्या व्यक्तिमत्वाच्या जडणघडणीत आमचे काही तरी असल्याचे समाधान मनात बाळगून आणि त्याहून अधिक काही करण्याची आकांक्षा उरात घेऊन हे महाविद्यालय मार्गक्रमण करीत आहे.

समाज, विद्यार्थी, शासन आयोजित अनेक उपक्रमांतील विद्यार्थ्यांचा सहभाग त्यांच्या सर्वांगीण विकासाला पोषक ठरतो हे जाणून महाविद्यालय स्तरावर अनेक उपक्रमांचे सातत्यपूर्ण आयोजन हा दंडकारण्य शिक्षण संस्थेचा आणि प्रामुख्याने महाविद्यालयाचा स्थायीभाव आहे; म्हणून आयुष्यातील एका संक्रमणावस्थेतून जाणाऱ्या तरुणाईच्या अंतर्मनांचा मागोवा घेण्याचे माध्यम म्हणून दरबर्षी 'मृदगंध'चा दरबळ अनेकांना हवाहवासा वाटतो आहे. वर्तमानकालीन कोरोनाच्या पार्श्वभूमीवर आमचे विद्यार्थी जगाच्या थांबलेल्या गतीचक्राचे अवलोकन कसे करतात व जागतिक महामारीतही उमेद न हगवून बसता आपले बेधुंद जगणे जगतात. यासंबंधी त्यांचे चिंतन किती सखोल आहे, याचे दर्शन या अंकातून घडावे ही माफक अपेक्षा आहे.

आदिवासी बहुल भागातील आमचे महाविद्यालय संस्था, कर्मचारी, विद्यार्थी यांच्या कर्तृत्वाने एक गणमान्य महाविद्यालय म्हणून पुढे येत आहे. सेवा, संस्कृती, संशोधन अशा विविध क्षेत्रांतील विद्यार्थीठाचे आदर्श महाविद्यालय, आदर्श प्राचार्य पुरस्कार, उत्कृष्ट कार्यक्रम अधिकारी, उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार, उत्कृष्ट रासेयो पथक, उत्कृष्ट स्वयंसेवक पुरस्कार, महाराष्ट्र शासनाचे ग्रीन कॉलेज अवार्ड, राजीव गांधी गतिमानता पुरस्कार, राज्यस्तरीय राष्ट्रपिता महात्मा गांधी व्यसनमुक्ती सेवा पुरस्कार, गडचिरोली जिल्हा गौरव पुरस्कार, बेस्ट अंडर ग्रॅंज्युएट कॉलेज ऑफ महाराष्ट्र फॉर इन्डस्ट्री इंटरफेस २०२१ पुरस्कार, 'मृदगंध'च्या प्रत्येक अंकाला उत्कृष्ट वार्षिकांकाचे सातत्याने मिळणारे पुरस्कार व मागील तीन अंकांना मिळालेले विद्यार्थीठाचे प्रथम क्रमांकाचे पुरस्कार अशा अनेक पुरस्कारांसह विविध स्पर्धामधील विजय आणि राज्य, राष्ट्र, आंतरराष्ट्रीय परिषदांमधील सहभाग सातत्याने वाढत आहे, याचा आनंद असला तरी समाधान मात्र नाही. विद्यार्थीठाच्या सुवर्ण पदकांवर आमच्या विद्यार्थ्यांची नाममुद्रा अधिक वाढत राहील ही अपेक्षा करतो. तसेच वार्षिकांकातील लेखनाविष्कार आस्वादाताना 'मृदगंध'मध्ये लिहिणारे विद्यार्थी लेखनकलेच्या प्रांगणात लौकिकप्राप्त साहित्यिक म्हणून चमकतील अशी आशा बाळगतो, सर्वांना शुभेच्छा देतो. अजूनही कोविडचे धोके संपलेले नाहीत, म्हणून शासनाने निर्देशित केलेल्या नियमांचे पालन सर्वांनी करावे अशी अपेक्षा करतो. डॉ. दशरथ आदे, प्रा. भाष्कर तुपटे व संपादन मंडळाने नियोजनपूर्वक या वार्षिकांकाचे संपादन केले, त्यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन!

धन्यवाद!

डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे

munghaterajur@rediffmail.com
www.rajumunghate.info

संपादकीय...

वाचक मित्रांनो,

२०२०-२१ या शैक्षणिक सत्रातील महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांनी शब्दबद्ध केलेला विचाराविष्कार ‘मृदगंध’ आपल्या हाती देताना विशेष आनंद होत आहे. महाविद्यालयीन जीवन म्हणजे उत्साह, उम्मेदासह सृजनाचा काळ समजला जातो. हे दिवस सळसळत्या तरुणाईचे मोरपंखी दिवस असतात. तसेच अनेक गोष्टींतील गंमत अनुभवताना गंभीरपणे विचारमंथन करण्याचेही असतात.

आमच्या महाविद्यालयाचे प्रेरणास्रोत दंडकारण्य शिक्षण संस्थेचे कुलपुरुष, नवनिर्मित गडचिरोली जिल्ह्याच्या गौरवगीताचे रचयीता कवी, लेखक, कलावंत व कलासक्त श्रद्धेय गो. ना. उपाख्य गोविंदगाव मुनघाटे साहेबांच्या कलात्मकतेचा वारसा मिरविणारे हे महाविद्यालय आणि ‘मृदगंध’ म्हणजे तरुणाईच्या लेखनाविष्काराचे हक्काचे व्यासपीठ होय. ज्यामध्ये विद्यार्थ्यांच्या भावविश्वाशी निगडीत विचार, कल्पना, भावना व चिंतन प्रकटले आहे.

विद्यार्थ्यांच्या अंगी असलेल्या विविध कलागुणांना वाव मिळावा, ते अधिक बहरून येत व्यक्तिमत्व विकास व्हावा म्हणून जीवनातील एक महत्त्वपूर्ण कला असलेल्या लेखनकलेच्या माध्यमातून प्रतिभासंपन्न कवी, लेखक घडावे यासाठी वार्षिकांक ‘मृदगंध’ ही एक मोठी संधी ठरते आहे. महाविद्यालयीन तरुणाईकडे काहीसे साशंक नजरेन पाहिलं जात असताना अनेक विद्यार्थी देश विदेशातील विविध क्षेत्रांत आणि समाजात घडणाऱ्या बन्यावाईट घटनांचे अवलोकन आणि विचारमंथनही करीत असतात. तसेच त्यावरील क्रिया-प्रतिक्रिया वेगवेगळ्या माध्यमातून व्यक्त करीत असतात. यादृष्टीने हे वार्षिकांक एक उत्तम माध्यम ठरते आहे.

भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यातील प्रखर लढवय्ये, आझाद हिंद सेनेचे सरसेनापती नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांच्या १२५व्या जयंतीपर्वाला २३ जानेवारी २०२१ पासून सुरुवात झालेली आहे. त्यांच्या योगदानाचा सन्मान म्हणून केंद्र सरकारने २३ जानेवारी हा दिवस ‘पराक्रम दिवस’ म्हणून जाहीर केला आहे. तर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या सहवासात आल्यावर त्यांच्या एकंदर कायर्नि प्रभावित होऊन डॉ. आंबेडकरांबोराब व त्यांच्या नंतरसुद्धा दलितांच्या दुःख मुक्तिसाठी स्वतःला झोकून देणारे दलितोद्धाराक शंकरराव खरात यांचे हे जन्मशताब्दी वर्ष आहे. तसेच चित्रपट सृष्टीतील दिग्गज अभिनेते दिलीपकुमार आणि फ्लाईंग सिख म्हणून प्रसिद्ध असलेले व भारतीय खेळांडूंचे प्रेरणास्थान असलेले ॲथलिट मिलखासिंग यांचे निधन झाले. या सर्व घटना तरुणाईच्या विचार व भावनांना आवाहन करणाऱ्या आहेत, म्हणून या महत्त्वपूर्ण घटनांचे विद्यार्थ्यांनी केलेले चिंतन लेख रूपाने इथे विशेषत्वाने समाविष्ट केले आहेत.

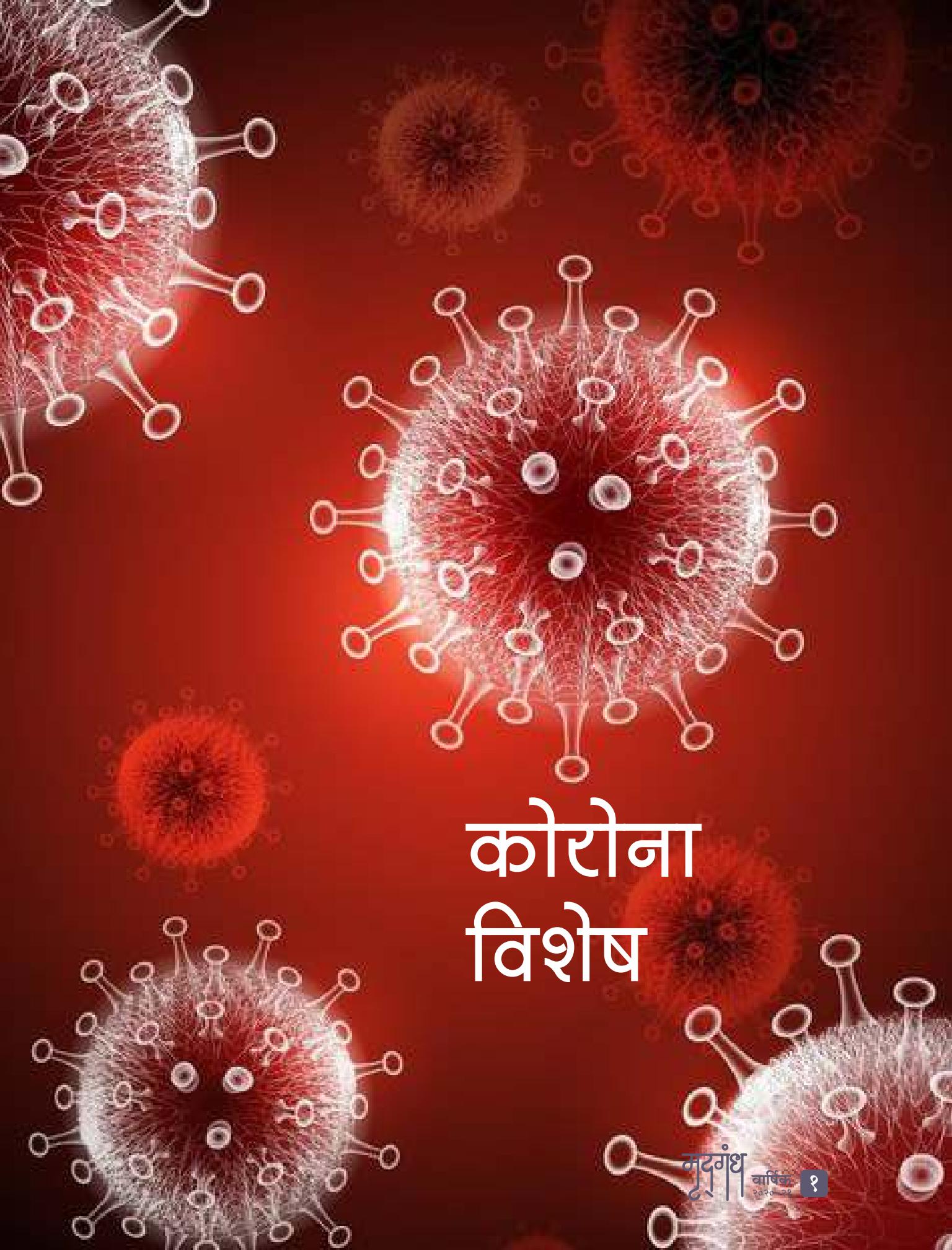
संयुक्त राष्ट्रसंघाने वर्ष २०२१ हे Creative Economy for Sustainable Development (शाश्वत विकासासाठी सर्जनशील अर्थव्यवस्था) आंतरराष्ट्रीय वर्ष म्हणून जाहीर केले आहे. यास अनुसरून ‘आत्मनिर्भरता की ओर बढता भारत’ या लेखाचा समावेश केला आहे. त्यातच मागील चार वर्षांपासून महाविद्यालयात उन्नत भारत अभियान राबविण्यात येत आहे. या अंतर्गत पाच दत्तक गावांचे शाश्वत विकासाचे प्रयत्न प्राध्यापक व विद्यार्थ्यांच्या सहकायांनी सुरु आहे.

संपूर्ण शैक्षणिक सत्र कोविड-१९ माहामारीमुळे फार मोठया प्रमाणात प्रभावित झाले. त्यासंबंधीचे अनुभव, लेखांच्या माध्यमातून बन्याच विद्यार्थ्यांनी लिहिले, त्यापैकी निवडक लेखांचा स्वतंत्र असा कोरोना विशेष म्हणून समावेश करण्यात आला आहे. तसेच या काळात विद्यार्थ्यांचा महाविद्यालयाशी फारसा प्रत्यक्ष संबंध आलेला नसतानाही विद्यार्थ्यांची प्रतिभा, आवडी-निवडी, भावभावनांनुसार लेख, कविता, संकलित माहिती देण्याचे आवाहन करण्यात आले होते, त्यास विद्यार्थ्यांचा उत्प्रकृत प्रतिसाद मिळाला. हे सर्व लेखन साहित्य मराठी, हिंदी व इंग्रजी अशा विभागवार वर्गीकरणातून या अंकात प्रकटले आहेत. याशिवाय या कठीण परिस्थितीतीही महाविद्यालयात सुरु असलेल्या काही विभागांच्या उपक्रमांचा विभागप्रमुखांनी अहवालाच्या रूपाने सादर केलेला आढावाही इथे समाविष्ट आहे.

‘मृदगंध’चा स्वभाव, रूप आणि स्वरूप हे महाविद्यालयाचे कल्पक, कलासक्त प्राचार्य, आचार्य राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या संस्काराचा भाग आहे. त्यांच्या कल्पक सूचना व मार्गदर्शनामुळे हा अंक पूर्णत्वास गेलेला आहे. महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य पी. एस. खोपे आणि उपप्राचार्य प्रा. डॉ. अभय साळुंके यांचेही सहकार्य लाभले. संपादक मंडळातील माझे मुख्य सहकारी प्रा. डॉ. नरेंद्र आरेकर व प्रा. भाष्कर तुपटे यांनी वार्षिकांक निर्मितीच्या प्रत्येक टप्प्यावर समर्थपणे साथ दिली. तसेच प्रा. डॉ. गुणवंत वडपळीवार, श्री. सतीश मुनघाटे, श्री. आशिष बगमारे आणि विद्यार्थी प्रतिनिधी कु. प्रगती मेश्राम व कु. दिव्याभारती डोकरमारे या सहकाऱ्यांचे आणि मलय ग्रॉफिक्स नागपूरचे श्री. माधवजी लोखंडे यांचे वार्षिकांक सिद्धिस मौलिक योगदान लाभले. याबरोबरच एम.ए. मराठी भाग २ चा विद्यार्थी विकास पर्वते याच्या संकल्पनेने या अंकाचे मुख्यपृष्ठ हे कोविड-१९ च्या काळातील वास्तवदर्शी परिस्थितीचे भान करून देणारे आहे. या सावाप्रती कृतज्ञता व्यक्त करतो आणि या सत्रात काळाच्या पडद्याआड गेलेले विविध क्षेत्रातील नामवंत यांच्यासह जीवनाची विविध अंग आपल्या कर्तृत्वाने समृद्ध करणाऱ्या सर्वांच्या कार्यास व स्मृतीस तसेच कोराना महामारीत स्वतःची व आपल्या कुटुंबाची चिंता न करता सतत फ्रंटलाईन वॉरियर्स म्हणून सेवाकार्य करीत असताना ज्यांना आपले प्राण गमवावे लागले, अशा सर्व कोरोना योद्ध्यांना ‘मृदगंध’ समर्पित करतो.

धन्यवाद !

प्रा. डॉ. दशरथ धर्माजी आदे

कोरोना विशेष

मुद्रणं

वार्षिक
२०२०-२१

...आणि ते १४ दिवस

■ प्रणय धोटे बी.एस्सी. तृतीय

इतना सन्नाटा क्यूँ है भाई...! या शब्दाचा प्रत्यक्ष अनुभव घडविणारा हा प्रसंग.

जगातील एक बलाढ्य देश समजला जाणाऱ्या चीनमधल्या वुहानमध्ये नंतर माझ्या भारत देशात अनुपाहता पाहता महाराष्ट्रात आणि त्यातील लहान मोठ्या सर्व खेड्यापाड्यात कोरोना महामारीने आपला विळखा घातला. आणि शेवटी तो दुर्दैवी क्षण आमच्याही भोगाला आला. माझ्या गडचिरोली जिल्ह्यात पहिला रुण आढळून आला आणि जिल्ह्यातीला सर्वात पहिला माझा वार्ड लॉकडॉउन (सील) झाला.

...आणि ते १४ दिवस...

असं म्हणतात की नशीब हे एकदाच दार ठोठावतं. पण दुर्दैव हे, तोपर्यंत दार ठोठावते जोपर्यंत आपण दार उघडत नाही. लहानपणापासूनच ‘आरोग्यम् धन संपदा’ हे एकत आलेलं आहे. पण या सुविचाराचे खेरे महत्व २०२० मध्ये कळले आणि देहाची तिजोरी रोगप्रतिकारक शक्तीचा ठेवा असं झालं.

जिकडे तिकडे गावातील कानाकोपन्यात गोष्ट सोसाठ्याच्या वाच्यासारखी पसरली. आमच्या संपूर्ण वार्डाला कुंपणाचा विळखा घालण्यात आला. सगळ्यांच्या छातीत धडकी भरली. आता कसं होणार... आमचं काय होणार... ही महामारी आणखी किती जणांना ग्रासणार... किती लोकांना सोबत कायमचे घेऊन जाणार... या विवंचनेने आणि

भीतीने सर्वांना चिंतातूर करून टाकले होते. गावातील नागरिकांचा आमच्याकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन जणू बदलून गेला. मी कुठे जाऊ शकत नव्हते, ना कोणी बाहेरून वार्डात येऊ शकत होते. जीवनावश्यक वस्तू मात्र घरपोच यायच्या हे बर झालं. पण ज्याचं पोट हातावर होतं, रोजच्या कमावण्यातून उदरनिर्वाह करत होते, त्याचं कसं होणार हा पण विचार मनामध्ये वारंवार येत होता आणि मन आणखीच बेचैन होत होते. मन हेलावून जात होते.

या काळात रोजच्या येणाऱ्या पॉझिटिव्ह केसेसच्या बातम्यांनी आणखी जास्त भीती वाढत जायची. अशावेळी साधा खोकला आला तरी मोकळेपणाने खोकलू शकत नव्हतो. ‘नाक दाबून बुक्क्याचा मार’ अशी परिस्थिती ओढवली होती. ना कधी कोण्या आसपासच्या घरी जायचं, ना कोणी घरी यायचं. असं करीत करीत हळू हळू १४ दिवस होत आले. जणू १४ वर्षाचा वनवास संपत आल्यासारखे वाटले. थोडा जीवात जीव आला. महत्वाचे म्हणजे वार्डात एकही पॉझिटिव्ह केस निघाली नाही. त्यामुळे १४ दिवसानंतर वार्डाला केलेले सील काढण्यात आले. एकदाचा हुश्य...हाश्य... करीत जीव भांड्यात पडला. आणि ‘सर सलामत तो पगडी पचास’ याप्रमाणे पुन्हा मोठ्या हिमतीने आपल्या नित्य नेमाच्या कार्यास लागलो.

• • •

ऑँनलाईन शिक्षण एक अनुभव

■ निखिल सिंधीमेश्राम बी.एस्सी. द्वितीय

ऑँनलाईन शिक्षण म्हटलं की खूप चांगले वाटते नाही. चला मी माझ्या दृष्टिकोनातून तुम्हाला समजावितो, ऑँनलाईन शिक्षणाचे चांगले व वाईट परिणाम. पूर्वीचे लोक म्हणतात की, कोणतेही कार्य चांगल्या गोष्टीपासून करायचे, पण त्या आधी ऑँनलाईन शिक्षणाबद्दल सांगतो. ऑँनलाईन म्हणजे काय? एखादया लाईनवर छे... नाही म्हणजे एक सरळ सोपा मार्ग आजच्या विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणाचा. जिथे न कंटाळा येतो, ना त्रास आणि ना इतरांचा आवाज, ना मित्रांचा गोंधळ. बस घरी बसून शिक्षण... किती छान न! घेतलं हातात स्मार्टफोन किंवा लॅपटॉप आणि घेतलं शिक्षण वा... पण हे शिक्षण खरच विद्यार्थ्यांना समजत काय? त्यांनाच माहित.

काही शिक्षक व विद्यार्थी म्हणतात की खूप चांगले चालल्यां आमचे ऑँनलाईन शिक्षण. त्यावेळी माझ्या मनात प्रश्न येतो खरं. कारण जेवढा मला ऑँनलाईन शिक्षणाचा अनुभव आलायं तेवढा इतरांना नाहीच. असो... हो मी मान्य करतो की, या कोरोनाच्या काळात हा एक चांगला मार्ग ठरला. खासकरून शिक्षकांना सांगू इच्छितो की, विद्यार्थ्यांना विचारा की खरच ऑँनलाईन शिक्षण त्यांना समजतयं, कळतयं त्यांना की, तुम्ही काय शिकविता. मला असं वाटते हे शिक्षकांनी समजलं पाहिजे, पण त्या आधी विद्यार्थ्यांनी संवाद साधायला पाहिजे शिक्षकांशी की, सर मला हे नाही समजलयं.

मी माझी कथा सांगतो, मी जेव्हा क्लास करायचो तेव्हा मला थोडं थोडं समजायचं. आणि अधामधात मला कंटाळा यायचा. मग मी क्लासच्या बाहेर निघून जायचो किंवा क्लास बंक करायचो. ऑँनलाईन शिक्षणाच्या दरम्यान शिक्षक विचारायचे समजलं काय रे... तेव्हा सगळे विद्यार्थी होय सर... होय सर.... म्हणायचे. हा तर असं आहे की, एक बकरी म्या... म्या... म्हटली की सगळे म्या... म्या... आणि मी खूप हसायचो. पण कधी कधी मला ऑँनलाईन शिक्षणात शिकायला रुची यायची.

काही खाजगी शाळा व महाविद्यालय

पालकांकदून पैसे घेऊन ऑँनलाईन शिक्षणाचा सल्ला देत आहेत. अन्यथा त्यांच्या मुलांना त्याच वर्गात ठेवायची धमकी देतात. खास करून छोट्या मुलांना काय गरज आहे? त्यांना एवढया अभ्यासाकडे ढकलण्याची. काही दिवसांपूर्वी मी टी.व्ही. बघत होतो. तर तेथे छोट्या मुलांना कोर्डिंग शिकण्याची जाहिरात वारंवार दाखविण्यात येत होती. खरच कोर्डिंग... मला तर नवलंचं वाटली त्या जाहिरातीची. त्यांचाच ऑँनलाईन अभ्यास त्यांच्या डोक्यावरून जातो, वरून भर कोर्डिंगची व्या...

खरं तर ऑँनलाईन शिक्षण हे एक प्रकारचं धंदयासारखं झालयं नाही काय? किती तरी कंपन्या आपले कोर्डिंगचे अंप आणून पैसे छापत आहेत. कधी कधी मला हसू की रदू असं होतं, काय रे... माणुसकी. शिक्षणाची पण किंमत दाखवली. गरीबांच्या ऑँनलाईन शिक्षणाचं मग काय? मी तर कधी कल्पना पण केली नव्हती की, अशी वेळ येणार... असो...

ऑँनलाईन शिक्षणाचे माझ्या दृष्टिकोनातून काही चांगले परिणाम पण झालेत. या कोरोनाच्या महामारीमध्ये ही एक चांगली गोष्ट आहे की, आपण घरी बसून शिक्षण घेतोय. छोट्या-छोट्या गोष्टीचे भान ठेवतोय आणि शिक्षकांना कळते की, ते विद्यार्थ्यांशी चांगले संवाद साधत आहेत. स्वतः विद्यार्थी आपले टिप्पण काढतात. स्वाध्याय सोडवून अपलोड करतात इत्यादी. ऑँनलाईन शिक्षणाचे दुष्परिणाम म्हणजे हेच की, आपण तसं संवाद नाही साधू शकत, जे आपण प्रत्यक्ष वर्गात आमने सामने विचारू शकतो. एखादया विषयावर चांगलं पूर्णपणे समाधान होईपर्यंत विचारता येत नाही. समजून घेण्यात अडचण येते. कधीकधी इंटरनेटचा प्राब्लेम येतो. मध्येच स्क्रीन अडकते, आवाज नीट येत नाही. प्रत्यक्ष वर्गात जी आपुलकी, मज्जा, इच्छा, आदर असतो, तो ऑँनलाईन शिक्षणात नाहीच. जो पर्यंत विद्यार्थी शिक्षकांशी आणि शिक्षक विद्यार्थ्यांशी समोरासमोर प्रत्यक्षात संवाद साधता येत नाही, तोपर्यंत विद्यार्थी-शिक्षक नातं अपूर्णचं.

• • •

बलवान सूक्ष्म विषाणु

■ कु. चैताली गावंडे बी.एस्सी. प्रथम

एक बलवान सूक्ष्म विषाणु... विचित्र वाटतयं ना? सुक्ष्म विषाणु बलवान कसा?

हाच तो विषाणु ज्याने संपूर्ण जगाला हतबल केलं. सर्वांशी परिचीत असणार ज्याने गरिबापासून श्रीमंतांपर्यंत कुणालाही सोडले नाही. अशा ह्या जीवघेण्या विषाणूचा जन्म डिसेंबर २०१९ मध्ये चीनच्या हुबेई प्रांताची राजधानी वुहानमध्ये झाला.

तिथेच ह्या विषाणुपासून कृत्रिम पद्धतीने 'कोरोना' हा रोग तयार करण्यात आला व नंतर त्याने जागतिक माहामारीचे रूप घेतले. कोरोना (कोविड-१९) हा आजार संसर्गजन्य असल्यामुळे अगदी अल्पकालावधीत करोडो लोकांचा जीव गेला. आतापर्यंत कोरोनाच्या दोन लाटा आल्या. संसर्ग वाढू नये म्हणून प्रत्येक देशात उपाययोजना राबवण्यात आल्या. त्या कालावधीत प्रत्येकाला जिवंत राहावे हीच प्राथमिकता होती. रोगाचा शिरकाव वाढू नये म्हणून बाजारपेठ, कार्यालय, सार्वजनिक ठिकाणे, शाळा-कॉलेज बंद करण्यात आली व नंतर लॉकडाऊन, संचारबंदी, जनताकर्फ्यू, अनलॉक ह्या नवीन शब्दाची नवीन परिस्थितीची ओळख झाली. मास्क, सॅनिटायझर काळाची गरज झाली. जेव्हा आपण घरात सुरक्षित होतो तेव्हा डॉक्टर, नर्सेस, पोलीस, सफाई कामगार जीव धोक्यात घालून स्वतःचे कर्तव्य बजावत होते. प्रत्येकासाठी कोरोनाचा काळ कठीण होता. प्रत्येकाला वेगवेगळा अनुभव आला. कुणाची नोकरी गेली, कुणावर उपासमारीची वेळ आली. कुणी आई-बाबा, बहीण-भाऊ गमावला. तर कुणाचं अखंबं कुटुंबच कोरोनाला बळी पडला. मनाला अगदी भारावून टाकणारे दृश्य टी.व्ही. मधून बघायला मिळाले.

अनेकजण आपापल्या पद्धतीने मदत करताना दिसले. प्रत्येक व्यक्ती, प्रत्येक क्षेत्राचे नुकसान झाले. त्यात सर्वांत मोठा फटका बसला अर्थव्यवस्थेवर, बेरोजगारी वाढली, महागाई गगनाला भिडली. शाळेत न जाता विद्यार्थी समोरच्या वर्गात गेले.

मग आजारावर उपाय म्हणून लस तयार करण्यात आली आणि कोरोनावर नियंत्रण करणे शक्य झाले. मग कोविडच्या पाठोपाठ 'म्युकरमायकोसिस' हा एक नवीन आजार आला.

पण ह्या भयंकर कोरोनाने काही चांगल्या गोष्टीही शिकवल्या. कितीही जास्त संपत्ती असली तरी कुणाच्याही कामी आली नाही. प्रत्येकजण स्वतःच्या जीवनात इतका व्यस्त होता की आपल्या लोकांशी बोलायला वेळ नव्हती. पण कोरोनामुळे प्रत्येकजण कुटुंबाला वेळ देऊ लागला.

कोरोनामुळे निसर्गावर सकारात्मक बदल ही बघायला मिळाले. प्रदुषणाचे प्रमाण कमी झाले. शहरातील हवा शुद्ध झाली. नद्यांमध्ये होणारे प्रदूषण कमी झाले.

झाडांपासून मिळणारा प्राणवायू विकत घ्यायची वेळ आली आणि अशाप्रकारे माणसाच्या कृत्याचा निसर्गाने चांगलाला जवाब दिला.

हे युद्ध इतक्यातच संपलेलं नाही. पुन्हा तिसऱ्या लाटेचे संकेत मिळत आहेतच. तेव्हा प्रत्येकाला सावध राहायला पाहिजे. स्वतःची व कुटुंबाची काळजी घ्यायला पाहिजे. या कोरोनाच्या महामारीपासून बोध घ्यायला पाहिजे.

• • •

ऑनलाईन शिक्षणाचे बरे-वाईट परिणाम

- कु. मोनाली करंजेकर बी.एस्सी. द्वितीय

“असाध्य ते साध्य करिता सायास!

कारण अभ्यास तुका म्हणे!!

शिक्षण हे आपल्या जीवनातील मूलभूत गरजांपैकी एक आहे. देशातील प्रत्येक नागरिकाला गुणवत्तायुक्त शिक्षण मिळणे हा त्याचा मूलभूत अधिकार आहे. कारण चांगल्या शिक्षणाच्या बळावर योग्य करिअर निवडले जाऊ शकते. कोणत्याही देशाला विकसीत करण्यासाठी शिक्षणाचे महत्त्व भरपूर आहे.

आपल्या देशात अनेक वर्षांपासून वेगवेगळ्या पद्धतीने शिक्षण दिले जात आहे. परंतु देशाच्या स्वातंत्र्यानंतर भारतीय शिक्षण क्षेत्रात क्रांतीकारी बदल झाले.

देशातील परंपरागत शिक्षणाने आधुनिक रूप घेतले. वर्तमान काळात ई-एज्युकेशन अर्थात ऑनलाईन शिक्षण भारतासह जगभरात लोकप्रिय झाले आहे.

ऑनलाईन शिक्षण एक अशी शिक्षण प्रणाली आहे ज्यात शिक्षक इंटरनेटचा वापर करून देशातील किंवा जगभरातील कोणत्याही कोपन्यात असलेल्या विद्यार्थ्यांना शिकवू शकतात.

इंटरनेट क्रांतीमुळे देशात डिजीटल शिक्षणाची सुरुवात झाली. विद्यार्थी घरबसल्या ऑनलाईन शिक्षण प्राप्त करीत आहेत. यातच भर म्हणजे मागील वर्षी झालेली जागतिक महामारी कोविड-१९ होय.

कोविड-१९ विषाणुमुळे जगभरात लॉकडाऊन पुकारण्यात आला आणि विद्यार्थ्यांना कोरोनाची लागण होऊ नये. कोरोनाचा संसर्ग वाढू नये म्हणून शाळा बंद झाल्या. शाळा बंद झाली असली तरी शिक्षण सुरु राहिले पाहिजे, यासाठी सर्वच देशात ऑनलाईन पद्धतीने शिक्षण देण्याचे कार्य सुरु केले आहे.

घरी राहून शिक्षण ही संकल्पना राबविण्यासाठी राज्य सरकारने काही संसाधनाची माहिती उपलब्ध करून दिली आहे. लॉकडाऊनच्या काळात शाळा बंद असल्या तरी शिक्षण सुरु असे ऑनलाईन शिक्षण पद्धतीमुळे वाटत असले तरी भारतासारख्या देशात हा पर्याय सगळ्याच मुलांसाठी लागू होऊ शकत नाही.

ऑनलाईन शिक्षण हे फक्त काही मोजक्याच किंवा ठराविक विद्यार्थ्यांना फायदेशीर आहे.

कारण, असे की आजकाल ऑनलाईन शिक्षण घेण्यासाठी सुख-सुविधा असेल असे नाही. म्हणून काही ठराविक आणि मोजक्याच विद्यार्थ्यांसाठी फायदेशीर आहे. रोजंदारीवर काम करणारे लोक ज्याना शिक्षण घेणे पडवडत नाही. अशा लोकांनी कसे ऑनलाईन शिक्षण घ्यायचे. गरीब विद्यार्थ्यांना याचा फायदा किंवा शिक्षण घेता येणार नाही. जर सरकारने जिल्हा स्तरावर सरकारी योजना म्हणून ऑनलाईन शिक्षण उपलब्ध करून दिले तर याचा सर्व विद्यार्थ्यांना लाभ होईल.

ऑॅनलाईन शिक्षण हे एका अर्थाने चांगले तर एका अर्थाने वाईट ठरत आहे.

ऑॅनलाईन शिक्षण हे या कोरोना काळात तरी खूप फायदेशीर आहे. अगदीच नसण्यापेक्षा काहीतरी सुरु असलेले नेहमीच उत्तम कारण ही परिस्थिती अजून किती काळ राहील सांगू शकत नाही. घरी बसून रोजची काम करून आपल्याला शिकता येतात. हातातल्या हातात असलेल्या मोबाईल चांगल्या कामासाठी वापर होतोय शिवाय कोरोनासारख्या महामारीमध्ये विद्यार्थ्यांचे वर्षे वाया जाणार नाही याची शाशवती आहे.

या सर्व दृष्टिकोनातून वाटते की, ऑॅनलाईन शिक्षण चांगले आहे. ऑॅनलाईन शिक्षण घेताना त्यातून किती ज्ञान आपण घेतो याचा बोध होत नाही. परिक्षेला काय विचारणार, किती विचारणार, किती

लिहायचे याबाबत विद्यार्थी अनभिज्ञ आहेत.

ज्या विद्यार्थ्यांना शाळेत समोर शिक्षकांनी समजावलेला मजकूर कळायला वेळ लागायचा त्यांना मोबाईलवर कळेल, याची जरा शंकाच वाटते.

कोरोना महामारीमुळे भारतात ऑॅनलाईन शिक्षण पद्धतीला सुरुवात झाली. कोरोना आणि कोरोनातर काळात शिक्षणाचा आणि अभ्यासाचा नव्याने विचार करण्याची संधी या निमित्ताने मिळाली आहे.

ऑॅनलाईन शिक्षण पद्धतीला भविष्यात चांगल्या संधी असती ही एक बाजू खरी असली तरी दुसरी बाजू पाहिली तर देशातील एक मोठा वर्ग, समुदाय या शिक्षण हक्कापासून दुरावला जाईल.

• • •

सुंदर विचार

संकलन : कु. जागृती शेंडे बी.एस्सी. प्रथम

- कुणाच्या सांगण्यावरून आपल्या मनात एखाद्या व्यक्तिबाबत चांगले वा वाईट मत बनवण्यापेक्षा आपण स्वतः चार पावले चालून समोरासमोर त्या व्यक्तीशी संवाद साधून मगच खात्री करा.
- नाती जपण्यासाठी संवाद आवश्यक आहे... बोलताना शब्दांची उंची वाढवा आवाजाची उंची नाही. कारण पडणाऱ्या पावसामुळे शेती पिकते. विजांच्या कडकडाटामुळे नाही.
- वाहतो तो झरा असतो आणि थांबतं ते डबकं असतं... डबक्यावर डास येतात आणि झन्यावर राजहंस. निवड आपली आहे.
- कुणा वाचून कुणाचे काहीच अडत नाही. हे जरी खरे असले तरी कोण कधी उपयोगी पडेल हे सांगता येत नाही.
- भूतकाळ आपल्याला आठवणींचा आनंद देतो, भविष्यकाळ आपल्याला स्वप्नांचा आनंद देतो, पण आयुष्याचा आनंद फक्त वर्तमानकाळच देतो.
- आपल्या आयुष्यात कोण येणार हे वेळ ठरवते. परंतु आपल्या आयुष्यात कोण यायला पाहिजे हे मन ठरवते. पण आपल्या आयुष्यात कोण टिकून राहणार हे मात्र आपला ‘स्वभावच’ ठरवते.
- ज्यांच्यामुळे मला आयुष्यात त्रास झाला, अशा सगळ्यांची मी क्रणी आहे. कारण त्यांच्यामुळेच मला कसं वागायचं हे चांगलेच कळलेय.
- मला पावसात चालायला आवडतं. कारण पावसात माझे अशू कोणीच पाहू शकत नाही.
- जगातील सर्वांत मोठी वेदना म्हणजे आठवण. कारण ही विसरताही येत नाही, अन् त्या व्यक्तिला परतही देता येत नाही.

• • •

सद्यस्थितीतील जग

■ कु विशाखा खुणे बी.एस्सी. तृतीय

हात जोडूनी नमस्कार, हाच खरा शिष्टाचार॥

अशी सांगत आलेली आपली संस्कृती पण विसर

पडत चाललेल्या या संस्कृतीची ज्याने पुन्हा एकदा आपल्याला आठवण करून दिली, कठीण परिस्थितीतही ज्याने आपल्याला जगायला शिकवले, आपल्या गरजा किती कमी असतात ज्याने आपल्याला शिकवले. नुसतं पळत राहण्यापेक्षा थांबून सुख शोधायला ज्याने शिकवले आणि महत्वाचे म्हणजे निसर्गाचा आदर करायला ज्याने आपल्याला शिकवले असा एक छोटा विषाणू (कोरोना) आणि त्याने निर्माण केलेली ही आजची परिस्थिती.

आधीच्या आणि आजच्या परिस्थितीचा विचार केला तर आज खूप काही चित्र बदललंय. भौतिकतेत अडकलेले लोक जीवनाकडे पहायला शिकत आहेत, मनामनातल्या दूरीमध्ये सोशल डिस्टंसिंग होत आहे.

कारंटाईन च्या नावाखाली आता घर आपलंस झालं आहे. मास्क हा सर्वाचा सोबती झालेला आहे. वाटलं नव्हतं असं पण जग आपल्याला बघायला मिळाणर. पण स्वतःला सर्वकाही समजणारा माणूस हा आजही निसर्गासमोर शुल्क आहे हे पटवून द्यायला हा जणू एक धडाच होता. डोळ्याला न दिसणारा एक विषाणू अशा मानवजातीचा विध्वंस करू शकतो पण निसर्गाच्या दृष्टीने हा विषाणू जणू कचरा साफ करण्यासाठी सोडलेला एजंट होता.

याने समाजात भयानक आणि तणावपूर्ण वातावरण तयार केले. प्रत्येक क्षेत्रावर याने प्रभाव केला. प्रत्येक व्यक्तीला याचे नुकसान जाणवले. सर्वात कठीण परिस्थिती कोसळली ती म्हणजे देशातील गरीब वर्गावर त्याच्या पोटाचाच विचार त्याच्यासमोर उट्टभवला. देशातील सर्वात महत्वाचे क्षेत्र शिक्षण आणि आरोग्य याची मोठ्या प्रमाणावर नुकसान झाले. कोरोनासाठी केवळ आकडा असणारे पण लोकांचे आपले असणारे लोकांनी गमावले.

मात्र या भयाण आणि तणावपूर्ण वातावरणातही अनेकांनी काही गोष्टी शिकल्या. कुणी नव्या, तर काहींनी त्याच गोष्टी नव्याने शिकल्या. कोरोनाने सकारात्मक आणि

नकारात्मक अंगाने आपल्या सर्वांच्याच आयुष्यात प्रचंड बदल घडविले. कोरोनाकाळात कुणी वाचनावर भर दिला तर काहींनी त्यांच्या आवडत्या गोष्टीवर कोरोनामुळे आरोग्यसंपदेचे महत्व कळले. जेवणापूर्वी हात धुणे. बाहेरून आल्यावर हातापाय धुणे ही आपल्या संस्कृतीची योग्यता लक्षात आली.

कोरोनामुळे स्वच्छता किती महत्वाची आणि किती बारीक-सारीक सवर्णांद्वारे आपण निरोगी आयुष्य जगू शकतो हे कळले. देवाच्या रूपात डॉक्टर, नर्सेस, प्रशासन पाहायला मिळाले. शिवाय खेड्यातील जीवन किती सुंदर असतं. हे ही कोरोनाने शिकवले.

सर्वात महत्वाचे म्हणजे नेहमी कामात गुंतलेला माणूस आपल्या कुटुंबाला वेळ देऊ लागला. कुणी बालपण पुन्हा अनुभवले, बन्याच लोकांना मनसोक्त जगायला मिळाले. आपला छंद जोपासण्यास वेळ मिळाला स्वतःच्या मनाप्रमाणे जगायला मिळाले.

परंतु हे सर्व घडले फक्त त्यांच्याच बाबतीत ज्यांच्याकडे या परिस्थितीत पुरेसे पैसे होते जे आपल्या गरजा भागवण्यासाठी सक्षम होते. गरीब माणसाकडे मात्र जगण्याचे प्रश्नचिन्हच ?

म्हणून सकारात्मक गोष्टीपेक्षा नकारात्मक गोष्टींचा जास्त प्रभाव पडताना दिसतो आणि कुठेतरी अशाच परिस्थितीत काही वेळेसाठी का होईना जगावं लागणार म्हणून या परिस्थितीत स्वतःची काळजी घेऊनच राहावं लागेल. कारण आपण घेतलेली काळजी हे आपल्यासाठीच नाही तर समाजासाठी पण उपयोगी ठरेल. आपल्या थांबलेल्या जीवनचक्राला सुरू करावं लागेल परंतु प्रतिबंध ठेवून जे देशाला या परिस्थितीतून काढायला मदत करेल.

‘प्रतिबंध हाच या कोरोनावर सर्वात सुंदर उपाय’ आणि असंच आपण चालत राहिलो तर ही वेळसुद्धा निघून जाईल आणि नक्कीच सर्व नव्याने उदयास येईल.

• • •

कोरोना आणि आदिवासी समाज

■ प्रशांत दर्दे बी.ए. तृतीय

मानवाने आपल्या बुद्धीच्या जोरावर व विज्ञानाच्या मदतीने झापाट्याने प्रगती केली. त्याने अनेक शोध लावले असून आपला विकास साधला. परंतु हाच मानव आज सद्यस्थितीत कोरोना महामारीमुळे एका वर्षापासून थांबलेला व हतबल झालेला दिसतो. सध्या संपूर्ण जग एका अभूतपूर्व विषाणूचा सामना करत आहे. ज्याने संपूर्ण जग व मानवी जीवन व्यापून टाकले आहे. तो विषाणू म्हणजे कोरोना किंवा कोविड-१९.

जागतिक आरोग्य संघटनेने ही महामारी आहे. हा संसर्गजन्य साथीचा आजार आहे असे म्हटले आहे. कोरोना हा साथीचा आजार केवळ आपल्या देशापुरात किंवा एका खंडापूरता मर्यादित न राहता संपूर्ण जगभर पसरलेला आहे. त्याचा प्रसार भारतासह १८० पेक्षा अधिक देशांमध्ये झालेला दिसून येतो. भारतात कोरोनाचा रुण सर्वप्रथम ३० जानेवारी २०२० ला केरळमध्ये आढळला. चीनच्या हुबई प्रांतातील वृहान शहरातून सर्वप्रथम प्रसारास सुरुवात झालेल्या विषाणूजन्य महामारीचा परिणाम महाराष्ट्राच्या एका टोकावर असलेल्या मागास भागापर्यंत म्हणजेच गडचिरोली जिल्ह्यातील कुरखेडा, कोरची. भामरागड अशा दुर्गम भागात राहणाऱ्या आदिवासी समुदायावर होईल असा कधी विचार सुद्धा सामान्य जनतेच्या मनात आला नसेल. भारतात दिल्ली ते गल्लीपर्यंत प्रसार झालेल्या कोरोनाला रोखण्याकरिता, प्रसारावर आळा घालण्याकरीता भारत सरकारने लॉकडाऊन म्हणजेच टाळेबंदी जाहीर केली. कालांतराने लॉकडाऊन वाढतच गेले. याचा परिणाम सामान्य जनतेवर मोठ्या प्रमाणात झाला. सामान्य जनतेचे मोठे हाल झाले, अनेकांचे जीव गेले, हाताला काम नव्हते. सर्व आर्थिक व्यवहार ठप्प झाले. या महामारीचा

गडचिरोलीतील आदिवासी जनतेला सामाजिक, आरोग्य, शैक्षणिक, मानसिक स्वरूपाच्या समस्यांना तोंड द्यावे लागले. त्याचे खूप मोठे परिणामही भोगावे लागले.

कोरोनामुळे आदिवासी समुदायात भीतीदायक परिस्थिती निर्माण झाली. आदिवासी समुदायात शिक्षणाचा मोठ्या प्रमाणात अभाव असल्यामुळे कोरोनाविषयी गैरसमज निर्माण झाले. कोरोना रुग्णाकडे किंवा त्यातून बरे झालेल्या रुग्णाकडे तिरस्काराच्या दृष्टीने पाहिले जाऊ लागले. गावात कोरोना पॉंडिटीव्ह आढळला तर संपूर्ण गाव त्या व्यक्ती व कुटुंबापासून दुरावले जातात. बहिष्कृत केल्याचे चित्र बघावयास मिळत आहे. त्या व्यक्ती बरोबर तसेच कुटुंबातील व्यक्तीशी कोणीही संबंध व संपर्क ठेवत नव्हते. कठीण प्रसंगी, कार्यक्रम प्रसंगी सर्व प्रकारचे मदतकार्य, सहकार्य, सहभागी होणे अशी समाजिक भावना जोपासणारा समाज सुद्धा कोरोनामुळे एकमेकांकडे संशयी नजरेने बघून स्वार्थी जीवन जगताना दिसून येते.

कोरोनाला प्रतिबंध घालण्याकरीता लॉकडाऊन केल्यामुळे आदिवासी समुदायाच्या संपर्क कमी झाला. आदिवासी भागात विविध सेवा देणारे कर्मचारी हे शहरातून ये-जा करत असल्यामुळे या काळात कर्मचाऱ्यांची मोठ्या प्रमाणात गैरहजरी दिसून येत होती. त्यामुळे आदिवासींना आपले शासकीय काम करताना मनःस्ताप सहन करावा लागतो. तसेच हे

कर्मचारी शहरातून ये-जा करत असल्यामुळे त्यांच्यापासून ग्रामीण भागात कोरोनाचा प्रसार वाढण्यास मदत होते. सामाजिक दृष्ट्या सुरक्षित जगणारा आदिवासी समाज कोरोनामुळे असुरक्षिततेच्या भावनेतून जगताना दिसतो. या काळात असलेल्या विविध गैरसमजुतीमुळे आदिवासी समाजातील लोकांमध्ये विविध व्यसन वाढू लागले.

कोरोनाच्या पार्श्वभूमीवर प्रसार रोखण्याकरिता देशभरात लॉकडाऊन करण्यात आल्यामुळे आर्थिक समस्या उभ्या राहिल्या. विविध कारखान्यातील उत्पादन कमी होऊन महागाई प्रचंड प्रमाणात वाढली. कोरोना महामारी मुळे आदिवासी समाजाच्या विकासाकरता राबविल्या जाणाच्या विविध योजनांमध्ये कपात करण्यात आले. तसेच आदिवासींची शेती ही पूर्णतः निसर्गावर अवलंबून असल्यामुळे त्यांच्या उत्पादनात मुख्य साधन हे जंगलातील वस्तू गोळा करणे व विकणे, तेंदुपत्ता संकलन करणे, मोहफुले वेचणे हा असून यातून मोठ्या प्रमाणात आर्थिक हातभार लागत असतो. परंतु २०२० व २०२१ या दोन्ही वर्षांमध्ये पूर्ण महामारीमुळे त्यावर मोठ्या प्रमाणात परिणाम झाल्याचे बघायला मिळते. बहुतांश आदिवासी लोक तेलंगणा, आंंध्र प्रदेश इथे मिरची तोडणी करिता जात असतात. मिरची तोडण्याकरिता व इतर कामांकरिता दुसऱ्या राज्यात गेलेले मजूर लॉकडाऊनमुळे बराच काळ तिथेच अडकले. काही मजूर शेकडो किलोमीटर पायी अंतर कापून आले. यात त्यांना मोठ्या प्रमाणात हाल अपेष्टा सहन कराव्या लागल्या. परिणामी काहींना यात आपला जीव सुद्धा गमवावा लागला.

आदिवासी वास्तव्य असलेला भाग हा दुर्गम स्वरूपाच्या असल्यामुळे दलणवळणाच्या सोयीसुविधाचा सुद्धा मोठ्या प्रमाणावर अभाव दिसून येतो. कोरोना काळातील गडचिरोली जिल्ह्याचा मृत्युदर जास्त होता. आदिवासी भागात दवाखाने कमी प्रमाणात आहेत व दवाखाने असले तरी पण त्यात सेवा देणारे डॉक्टर व नर्स यांचा अभाव दिसून येतो. आदिवासी लोक आरोग्याच्या समस्या उद्भवल्या असता गावातील मांत्रिक, भगत किंवा अप्रशिक्षित डॉक्टर कडून उपचार करून घेतात. परिणामी योग्य

उपचाराअभावी अनेकांना आपले प्राण गमवावे लागले. एखादेवेळी प्रकृती गंभीर झाली की दवाखान्याच्या सोई फार लांब अंतरावर असल्या कारणाने वाटेतच अनेक मृत्यू होताना दिसतात. आजही आमच्या गडचिरोली जिल्ह्यात पक्के रस्ते नसल्या मुळे किंवेक रुण दवाखान्यात नेतानेताच दगावतात. किंवेक किलोमीटर पायी रुणांना न्यावे लागते. आदिवासी समाजात कोरोना विषयी अनेक प्रकारच्या गैरसमज पसरले असून त्यातून कोरोना विषयी अनामिक भीती निर्माण होऊन मानसिक स्वरूपाच्या समस्या उद्भवतात.

आदिवासी समुदाय हा विकासापासून दूर असण्यामागे असलेल्या प्रमुख कारणांपैकी एक कारण म्हणजे शिक्षणाचा अभाव. कोरोनाचा प्रसारास रोखण्याकरता शासनाने सर्व शाळा बंद केल्या होत्या. चौथी पर्यंत सर्व शाळा मार्गील दीड वर्षापासून बंदच आहेत. तर मधल्या काळात थोड्या कालावधीत करता काही वर्ग सुरु केले गेले. परंतु सध्या वाढत्या प्रादुर्भावामुळे ते सुद्धा बंद करण्यात आले. शाळा बंद असल्यामुळे पर्यायी व्यवस्था म्हणून ऑनलाईन शिक्षणाचा मार्ग स्वीकारला गेला. परंतु बहुतांश आदिवासी दुर्गम भागातील वीज, इंटरनेट इत्यादी सोयी सुविधा नाही. आदिवासी आर्थिक दृष्ट्या कमकुवत असल्यामुळे त्यांच्याकडे मोबाईल, लॅपटॉप यासारख्या सुविधा नाहीत. त्यामुळे या आदिवासी भागात ऑनलाईन शिक्षण देणे अशक्य व अडचणीचे आहे. आमच्या गोंडवाना विद्यापीठाकडून महाविद्यालयीन शिक्षणाच्या ऑनलाईन परीक्षा घेण्यात आल्या. यात अनेक दुर्गम भागातील विद्यार्थ्यांना इमारतीवर चढून, जंगलात उंच भागावर व झाडावर जाऊन जिथे नेटवर्क येईल तिथून परीक्षा द्यावी लागली. त्यामुळे महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना फार मोठ्या अडचणींना सामना करावा लागला. अशीच गोष्ट आमच्या ऑनलाईन क्लासेसचीआहे.

एकंदरीत आदिवासीच्या जीवनात कोरोना काळात आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक, आरोग्यविषयक समस्या निर्माण झालेल्या असून त्यांचा फार मोठा प्रभाव पडलेला आहे.

• • •

कोविड-१९ चा शिक्षण क्षेत्रावरील परिणाम

■ लोकेश हलामी बी.एस्सी. द्वितीय

मानवाच्या मूलभूत गरजांपैकी शिक्षण ही एक मूलभूत गरज आहे. २१व्या शतकात शिक्षणाशिवाय दुसरा पर्याय नाही. कोरोना विषाणुंचा सर्वात जास्त परिणाम याच शिक्षण क्षेत्रावर झालेला पाहायला मिळते. त्या अनुषंगाने राज्य शासनाकडून ‘शाळा बंद, पण शिक्षण सुरु’ ही मोहीम हाती घेण्यात आली. ज्या अंतर्गत विद्यार्थ्यांना ऑनलाईन शिक्षण देण्याचे धोरण आखण्यात आले.

भारतात उच्च शिक्षणात मेडीसीन इंजिनीअरिंग कॉर्मस व मॅनेजमेंट (Engineering commerce and Management) यासारख्या व्यावसायिक अभ्यासक्रमात माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर मोठ्या प्रमाणावर केला जातो. विद्यार्थी आर्थिकदृष्ट्या उच्च स्तरातील असल्यामुळे लॅपटॉप, इंटरनेट इ. खर्च त्यांना परवडतो. त्यामुळे प्रामुख्याने श्रीमंत वर्गांच्या छोट्या गटांचा अभ्यास ऑनलाईन चालू आहे. हाच अनुभव शालेय शिक्षणातही आहे. ज्या उच्च मध्यमवर्गीयांची मुले सर्व सोरींनीयुक्त अशा पंचतारांकित शाळेत जात आहेत. त्यांचेही ऑनलाईन शिक्षण चालू आहे.

समस्या आहे ती बहुसंख्य कष्टकरी गरीब वर्गातील मुलांची. भटके-विमुक्त आदिवासी ग्रामीण वर्गातील सरकारी किंवा अनुदानीत शाळेत जाणाऱ्या मुलामुलींची.

‘कोविड-१९’ चा उच्च शिक्षणावर दूरगामी परिणाम झालेला दिसून येतो. अनेक शाखांच्या प्रवेश परीक्षेस उशीर झालेला आहे. प्रवेश परीक्षा न झाल्यास किंवा त्यास विलंब झाल्यास विविध अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशासाठी लागणारी शैक्षणिक पात्रता आणि या संदर्भात शासकीय निर्णयाबद्दल विद्यार्थ्यांमध्ये संभ्रम निर्माण होण्याची शक्यता निर्माण झाली.

सकारात्मक बाजू पाहिल्यास मास्टर्ससाठी परदेशात जाणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या कमी झालेली दिसून येते. नववीन तंत्रज्ञान उदयास येईल आणि अशाप्रकारे या तंत्रज्ञानामधील अभ्यासक्रमांची मागणी लक्षणीयरित्या वाढू शकेल. हे अभ्यासक्रम आपल्या संस्थेत चालविण्यासाठी ती सुसज्ज असणे ही भविष्यातील निकड आहे. अशा कौशल्य आधारित अभ्यासक्रम चालविणारी संस्था आणि विद्यार्पीठे भविष्यातील या बदलास सामोरे जाण्यासाठी तसेच पालक विद्यार्थी व समाजाची मागणी पूर्ण करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात तयारी दर्शवित आहे.

कोरोनामुळे शिक्षण क्षेत्रात अनेक सकारात्मक तसेच नकारात्मक बदल घडून आलेले दिसत आहेत. आज कोरोना आला म्हणून आपण सारे अशाप्रकारे विचार करायला लागलो. खरं तर बदलत्या जगाची नस ओळखून आपण तयार व्हायला हवे. आज कोरोना हे एक आव्हान आहे. ते परतून लावताना मूलभूत गोष्टीकडे आपल्याला दुर्लक्ष करता येणार नाही. जगाचे भविष्य घडविण्याच्या ‘शिक्षण’ या अत्यंत महत्वाच्या गुंतवणुकीकडे केवळ गरजेनुसार मलमपट्टी या दृष्टिकोनातून पाहणे योग्य होणार नाही.

• • •

प्राचीन मराठी नामे

मराठी विभाग

सुभाष चंद्र बोस : एक लढवरया नेताजी

■ कु. प्रियंका गुरनुले वी. ए. तृतीय

अत्यंत प्रखर देशभक्त आणि लढवरया स्वभावाचे, धाडसी असलेले नेताजी सुभाष चंद्र बोस हे भारतीयांचे आदर्श आणि प्रेरणादायक व्यक्तिमत्व आहेत. त्यांचे भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यात अत्यंत महत्वपूर्ण स्थान आहे. यासंबंधाने त्यांचे नाव अग्रक्रमाने घेतले जाते. २३ जानेवारी २०२१ पासून त्यांच्या १२५ व्या जयंती वर्षाच्या पर्वाला सुरुवात झाली आहे.

नेताजी सुभाष चंद्र बोस यांचा जन्म २३ जानेवारी १८९७ मध्ये कटक येथे झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव जानकीनाथ आणि आईचे नाव प्रभावती देवी होते. सुरुवातीला ते अध्यात्मिक मार्गाकडे आकर्षित झाले होते. परंतु त्यांचा स्वभाव प्रखर देशभक्तीचा असल्याने त्यांनी देशसेवा करण्याचे ठरवून १९२१ मध्ये लंडनला जाऊन आय सी एस ही परीक्षा पास केली. मात्र तरीही त्यांनी इंग्रजांची सरकारी नोकरी पत्करली नाही. त्यांच्या कठोर देशभक्तीपर विचारांमुळे त्यांना अनेक वेळा तुरुंगवासासही भोगावा लागला होता.

राष्ट्रीय चळवळीत सुभाष चंद्र बोस हे प्रथम गांधीजींच्या नेतृत्वाखाली सहभागी झाले होते. परंतु पुढे त्यांच्या कठोर विचारांमुळे गांधीजींशी त्यांचे पटले नाही. त्यांनी गांधींच्या काही विचारांना विरोधही केला होता. असे हे सुभाष बाबू १९३० मध्ये कलकत्त्याचे महापौर बनले होते तर १९३८ मध्ये हरीपुरा येथील कॉंग्रेसच्या अधिवेशनाचे ते अध्यक्ष झाले होते. त्यांनी इंग्रजांकडे

भारताच्या संपूर्ण स्वातंत्र्याची मागणी केली. परंतु १९३९ मध्ये महात्मा गांधीजींशी न पटल्याने त्यांनी कॉंग्रेसच्या अध्यक्षपदाचा राजीनामा दिला आणि आपल्या स्वतंत्र अशा फॉरवर्ड ब्लॉक पक्षाची स्थापना केली. जून १९४० च्या नागपूर मध्ये झालेल्या फॉरवर्ड ब्लॉक पक्षाच्या अधिवेशना करिता ते नागपूरला ही आले होते. मध्यंतरी त्यांनी युरोपात जाऊन इटलीचा हुक्मशहा मुसोलिनी आणि डी. व्हीलेरा यांच्या भेटी घेतल्या. यानंतर त्यांनी भारतातून इंग्रजांना हाकलून लावण्याकरिता भारताच्या बाहेरून इंग्रजांवर हळा करण्याची योजना आखली. सुभाषचंद्र बोस यांच्या या सर्व कारवायांकडे इंग्रजांचे लक्ष लागून होते. त्यांच्या हालचाली लक्षात घेऊन इंग्रजांनी त्यांना त्यांच्या घरामध्येच नजर कैद केले. त्यामुळे सुभाषचंद्र बोस घरात अडकून पडले. मात्र इंग्रजांचा कडक पहारा असतानाही १७ जानेवारी १९४१ रोजी ते मुस्लिम पठाणांचा वेष धारण करून आणि जियाउद्दीन हे नाव घेऊन इंग्रजांच्या पहाऱ्यातून निसटले व अफगाणिस्तान मार्ग पुढे सरळ बर्लिन येथे जाऊन हुक्मशहा हिटलरची भेट घेतली. हिटलरने आपल्याला मदत करावी अशी मागणी केली. पुढे त्यांच्या मदतीने ते मे १९४३ मध्ये जपानला पोहचले. तेथे पंतप्रधान तेजो यांची भेट घेऊन इंग्रजांच्या विरोधात मदत करण्याचे आश्वासन मिळविले.

आझाद हिंद सेनेचे सरसेनापती

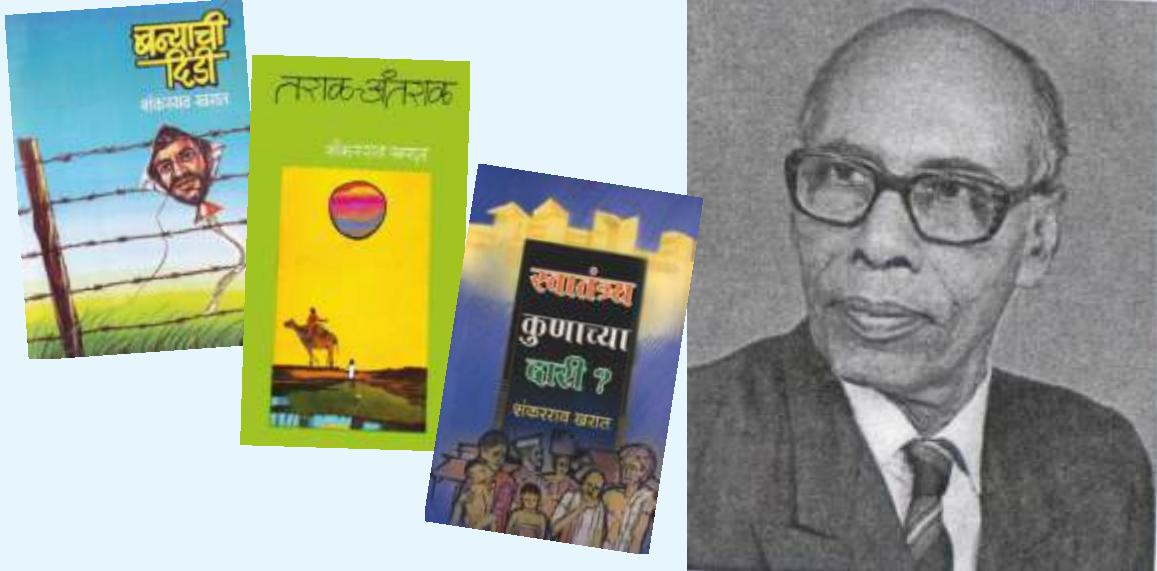
सुभाष चंद्र बोस हे जपानला पोहोचले तेव्हा जागतिक दुसरे महायुद्ध सुरु झाले होते, आणि त्यामध्ये जपानला मोठे विजय मिळत होते. याच काळात सप्टेंबर १९४२ मध्ये कॅप्टन मोहन सिंग यांनी जपानच्या मदतीने आजाद हिंद सेना स्थापन केली होती. ती अधिक प्रभावी बनविण्यात रासबिहारी बोस यांचा मोठा वाटा होता. परंतु आता सुभाष चंद्र बोस हे जपान मध्ये येऊन पोहोचल्याने त्यांना आझाद हिंद सेनेचे सरसेनापती पद देण्यात आले. त्यामुळे ऑगस्ट १९४३ मध्ये सुभाषचंद्र बोस हे आझाद हिंद सेनेचे नेताजी बनले. या वेळेपासून ते नेताजी सुभाष चंद्र बोस या नावाने प्रसिद्ध झाले. त्यांनी जपानच्या मदतीने आझाद हिंद सेनेची फौज घेऊन इंग्रजांना हाकलून लावण्याकरता भारताच्या दिशेने वाटचाल सुरु केली. नेताजींनी आपल्या फौजेमध्ये आत्मविश्वास निर्माण करून नवचैतन्य आणले. त्यांनी जय हिंद आणि चलो दिल्ली असा नारा दिला. तसेच तुम मुझे खून दो मै तुम्ही आजादी दुंगा अशी घोषणा केली. लवकरच त्यांनी सिंगापूर जिंकून तेथे आझाद हिंद सेनेच्या सरकारची सत्ता स्थापन केली. त्यांनी आजाद हिंद सेनेत कॅप्टन लक्ष्मी स्वामीनाथन यांच्या नेतृत्वात स्थियांची झाशीची राणी फलटण निर्माण केली होती.

आता नेताजी सुभाष चंद्र बोस हे भारताच्या दिशेने वाटचाल करू लागले. त्यांनी ब्रह्मदेश जिंकून घेतला. याचवेळी जपानने अंदमान व निकोबार ही बेटे त्यांच्याकडे सोपविले. नेताजींनी त्यांना शहीद आणि स्वराज्य अशी

नावे दिली. लवकरच त्यांनी भारताच्या भूमीवरील आसामधील कोहिमा तसेच मणिपुर व इंफाल हा प्रदेश आपल्या ताब्यात घेतला. लवकरच ते दिल्ली जिंकून भारताला इंग्रजांच्या गुलामीतून मुक्त करतील असे वाटू लागले. परंतु नेमके याचवेळी दुसऱ्या महायुद्धाचे चित्र बदलले. जपानचे मित्र असलेल्या इटली व जर्मनी या देशांचा पराभव झाला. तर अमेरिकेने जपानवर दोन अणुबॉम्ब टाकल्याने ऑगस्टमध्ये जपानने शरणागती पत्करली. यामुळे नेताजी सुभाष चंद्र बोस यांची परिस्थिती बिकट बनली व त्यांनी जपानला परत जाण्याचा निर्णय घेतला. ते १८ ऑगस्ट १९४५ रोजी एका विमानाने जपानकडे जात असताना फार्मेसा या बेटाजवळ त्यांच्या विमानाचा अपघात झाला आणि त्यामध्येच या प्रखर व शूर देशभक्ताचा मृत्यू झाला. मात्र त्यांच्या या मृत्यूवर अनेकांचा विश्वासच नाही. अजूनही त्यांच्या मृत्यूबद्दलचे रहस्य पूर्णपणे उलगडलेले नाही.

एक मात्र खरे आहे की नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांच्या या आक्रमक कार्यामुळेच भारताला लवकर स्वातंत्र्य देण्याचा विचार इंग्रजांना करावा लागला. नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांच्यामुळेच भारताचे स्वातंत्र्य अधिक लवकर मिळू शकले. अशा या थोर लढवय्या देशभक्ताच्या १२५व्या जयंती वर्षानिमित्त २३ जानेवारी हा दिवस केंद्र सरकारने नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांना विनम्र अभिवादन म्हणून पराक्रम दिवस जाहीर केला आहे.

• • •

दलीत जीवनाचे भाष्यकार : शंकरराव खरात

■ कृ. सोनाली कोरामी बी.ए. द्वितीय

लोखंडाच्या लामनदिव्यावर अभ्यास करणारे ज्येष्ठ साहित्यिक शंकरराव खरात यांचे हे जन्मशताब्दी वर्ष. १९ जुलै १९२१ रोजी सांगली जिल्ह्यातील दुष्काळी भागातील आटपाडी गावात जन्मलेल्या शंकरराव खरातांचे बालपण अत्यंत कठीण परिस्थितीत गेले. चार पुस्तके शिकावी या ध्येयाने ते औंधला पायी चालत आले. त्यांची जिद्द पाहून शिक्षकांनी त्यांना खूप मदत केली. पुढे ते फर्युसन महाविद्यालयातून पदवीधर झाले. परिस्थितीवर मात करीत एल.एल.बी. चे शिक्षणाही पूर्ण केले.

आपल्या शिक्षणाचा उपयोग समाजासाठी व्हावा या ध्येयापोटी ते दलित चळवळीशी जोडले गेले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मार्गदर्शनाखाली त्यांच्या कामाला अधिक गती मिळाली. ‘मी स्वतः महात्मा फुले, शाहु महाराज व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारांचा शिष्य आहे’ असे ते नेहमी म्हणत बँक ऑफ इंडियाचे संचालक, ॲफीसर्स सिलेक्शन कमेटीचे चे अरमन आणि मराठवाडा विद्यापीठाचे कुलगुरु अशी अनेक सन्मानांची पदे त्यांनी भूषविली इ.स. १९५८ ते १९६१ या काळात प्रबुद्ध भारत या नियतकालिकाचे त्यांनी संपादनही केले होते. या सोबतच महाराष्ट्र साहित्य

परिषद पुणेच्या कार्यकारिणीचे सदस्य, पुणे विद्यापीठाचे सदस्य इत्यादी महात्म्याची पदे त्यांनी भूषविली. १९८४ मध्ये जळगाव येथे झालेल्या मराठी साहित्य सम्मेलनाचे ते सम्मेलनाध्यक्ष होते.

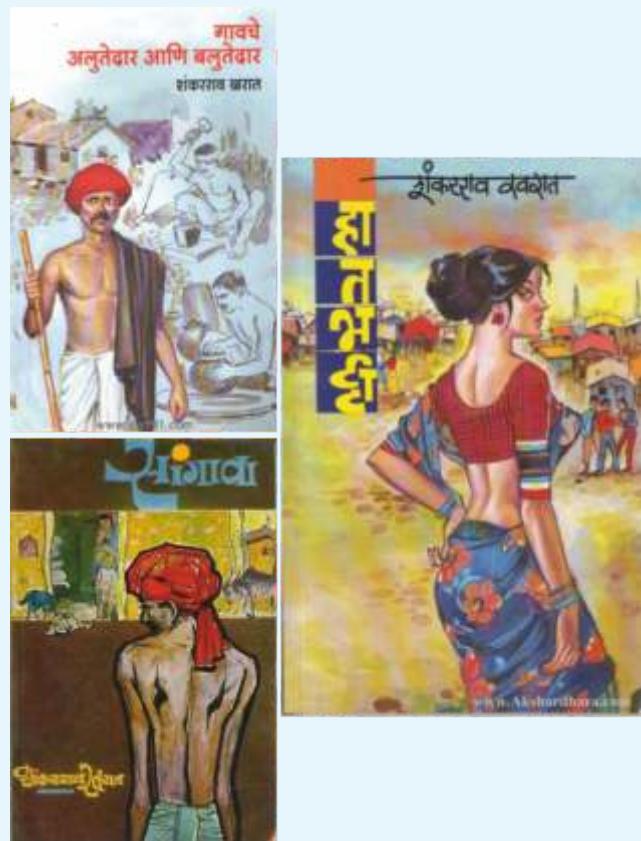
आचार्य अत्रे यांच्या नवयुग दिवाळी अंकात १९५७ मध्ये त्यांची व्याच्या ३६ व्या वर्षी ‘सत्तुची पडीक जमीन’ नावाची पहिली कथा प्रकाशित झाली व त्यांच्यातील लेखक जागृत झाला. त्यांनंतर रामा महार, बंडा मांग, अशा बलुतेदारांच्या बारा कथा त्यांनी नवयुगमध्ये लिहील्या. त्यांच्या लेखनातून समाजातील शेवटच्या वर्गाचे दारिद्र्य, वेदना व अवहेलना यांची वस्तुस्थिती समाजापूढे आणली.

दलित व भटक्या जमातीच्या विकास योजना संदर्भातील मागण्या, त्यांना स्वावलंबी, स्वतंत्र व जीवन जगण्याची संधी मिळण्याची आवश्यकता या बाबतचे त्यांचे विचार त्यांच्या लेखनातून स्पष्टपणे दिसून येतात.

‘तराळ - अंतराळ’ हे त्यांचे आत्मचरित्र खूपच गाजले. त्यांची माणुसकीची हाक ही महार बलुतेदारावर लिहीलेली काढंबरीही गाजली. ग. दि. माडगुळकर व शंकरराव खरात यांच्यात अत्यंत जवळीक होती. शंकर

अण्णा तुम्ही असाच साहित्यलेखनात जोर केला पाहिजे. आपण पुढे एकदा माडगुळ्लाच साहित्य सम्मेलन घेऊ असे म्हणून ग. दि. माडगुळ्करांनी त्यांना प्रोत्साहन दिले. प्रा. गंगाधर गाळीळ, अरविंद गोखले, प्रा. द. मा. मिरासदार, शंकर पाटील यांच्या सोबतच आचार्य अत्रे, शिरीष पै यांनाही त्यांनी लेखनासाठी उत्तेजन दिले. त्यांनी साहित्याच्या ओढीने राजकारणही सोडले.

त्यांचे तराळ-अंतराळ हे आत्मचरित्र, बारा बलुतेदार, तळीपार, सांगावा, गाव-शिव इत्यादी

लिखाण, आज इथं तर उद्या तिथं हा ललित लेखसंग्रह, टिटवीचा फेरा, सुटका दिवळी आडगावचे पाणी इत्यादी कथासंग्रह, हातभट्टी, गावचा टिनोपाल, गुरुजी, झोपडपड्ही, मसालेदार गेस्ट हाऊस, फुटपाथ नंबर १, माझं गाव इत्यादी काढंबन्या प्रकाशित आहेत.

सामाजिक विषमते चे चट के त्यांना लहानपनापासूनच बसले होते. त्या काळी महारांवर चॅप्टर केसेस लावल्या जायच्या, मात्र या केसेस लढवण्यासाठी महारांकडे वकील नसायचा वकीलाला देण्याइतपत पैसा

नसायचा. आपल्या बांधवाची ही दैना अवस्था ते लहानपनापासूनच पाहत आले होते. आपण आपल्या बांधवांसाठी काहितरी केले पाहिजे अशी भावना त्यांच्या मनात निर्माण झाली. त्यातूनच त्यांची वकीलीचे शिक्षण पूर्ण करून वकीलीला सुरुवात केली. दलीत व गरिबांवरचा अन्याय त्यांना पाहावत नव्हता, यामुळे त्यांच्यावर चालवल्या जाणाऱ्या खोट्या केसेस शंकररावं अत्यल्प खर्चात किंवा मोफत लढवत असत.

शंकरराव खरातांना बाबासाहेबांचा सहवास लाभला होता. त्यांच्यावर डॉ. बाबासाहेबांचा वैचारिक प्रभाव होता. त्यांच्या प्रभावामुळे त्यांना समाजकार्याची आवड निर्माण झाली. त्यातून त्यांनी आपलीही आवड जो पासत वकीलीच्या व्यवसायातून समाजसेवा सुरु केली. याच काळात त्यांचा शेडयूल कास्ट फेडरेशन, विमुक्त भटक्यांच्या संघटनांशी संपर्क आला. अशा संघटनांमध्ये त्यांचा सक्रीय सहभाग वाढत गेला. त्यांची सेवावृत्तीचे काम उपेक्षितांच्या मनात घर करून गेले. त्यांनी बाबासाहेबांच्या विचारांचाही प्रसार केला त्यांचे कार्य उपेक्षितांपुरतेच मर्यादित राहिले नाही, तर भारताच्या स्वातंत्रं चळवळीत सक्रीय सहभाग घेतला होता. १९४२ च्या भारत छोडो आंदोलनात भूमीगत कार्यकर्त्यांनी छापलेली पत्रके ठरलेल्या खाजगी जागी पोचविण्याचे काम त्यांनी केले होते.

शेडयूल कास्ट फेडरेशन व कामगार चळवळीत काम करताना त्यांनी विविध पदे भूषविली. याच काळात दलित जीवनावर आधारित कथा-काढंबन्या त्यांच्या वाचनात आल्या, परंतु त्यांनी लिखाण हे आपण अनुभवलेल्या व पाहिलेल्या दलितांचे जीवन नसून ते लिखाण कुलीन असल्याचे त्यांना जाणवले, त्यातूनच त्यांनी खेरे दलित जीवन काय आहे, त्यांचे प्रश्न काय आहेत हे आपल्या लिखाणातून उतरविण्याचा निर्धार केला. तेहापासून त्यांची साहित्यसाधना अखंडपणे चालू राहिली. अशा या दलित जीवनाचे भाष्यकार असलेल्या बहुआयामी व्यक्तिमत्वाची प्राणज्योत ९ एप्रिल २००९ रोजी मालवली. २०२१ या त्यांच्या जन्मशताब्दी वर्षानिमित्त त्यांच्या कार्याला व विचारांना विनम्र अभिवादन.

• • •

ग्रामीण ऋषी शिक्षण : आव्हाने व संधी

■ कृ. प्रगती मेश्राम बी. एस्सी. - द्वितीय

महाज्योती महाराष्ट्र द्वारा आयोजित निबंध स्पर्धेत गडचिरोली जिल्ह्यातून प्रथम पुरस्कार १० हजार रुपये रोख, सन्मान चिन्ह व प्रशस्तिपत्र प्राप्त निबंध.

श्रद्धेने पाळा भगिनींनो,
ब्रत या सावित्रीचे!
या मातेने केले सोपे,
अवघड जगाणे तुमचे!!
ती नसती तर स्त्री प्रगतीच्या
आसपासही नसती!
ती नसती तर चुल-मुल फेण्यात
अडकली असती!!
धोंडे झेलून सनांतन्यांचे,
तुम्हा दावला सूर्य!
ती नसती तर,
स्त्रीची मुक्ती अद्याप
पाहिली नसती.

स्त्री शिक्षण भारतातील : स्त्रीच्या व्यक्तिमत्त्वाचा सर्वांगिण विकास व परिपोषण करणारे महत्त्वाचे साधन म्हणजे ग्रामीण स्त्री शिक्षण होय.

स्त्री शिक्षण हा लोकशाही समाजजिवनाच्या समृद्धीचा आणि प्रगतीचा मापदंड आहे. कोणत्याही समाजाची सांस्कृतिक पातळी ही त्या समाजातील स्त्रियांची परिस्थिती कशी आहे यावरून ठरते.

मानवसमुहात स्त्री जातीचा जवळपास निम्मा हिस्सा आहे. स्त्रीयांशी हतोत्साहित करणारे वर्तन, त्यांचा जीवनस्तर उंचावण्याकडे दुर्लक्ष करण्यापासून ते त्यांचा छळ आणि अत्याचार करण्यापर्यंत अनेक प्रकारे हीनत्वाची वागणूक स्त्रीजातीला मिळत राहिली आहे.

हा भेदभाव दूर करून स्त्रियांच्या प्रगतीस पोषक वातावरणाची निर्मिती, त्याचे सुचालन करणे, लैंगिक समतेद्वारे समाजाचे संतुलन साधणे यासाठी पुरोगामी आणि विवेकी समाजाने बाळगलेला दृष्टिकोन आणि केलेली कृती यांचा समुच्चय म्हणजे ग्रामीण स्त्री शिक्षण असे म्हणता येईल.

मानवी हक्कांविषयी अनेक आंतरराष्ट्रीय करारात मान्यता मिळूनही स्थिया निर्धन आणि निरक्षर राहण्याचे प्रमाण मोठे आहे. वैद्यकीय सुविधा, मालमत्तेची मालकी, पतपुरवठा, प्रशिक्षण आणि रोजगारात पुरुषांच्या तुलनेत स्त्रियांना कमी संधी मिळते.

त्या पुरुषांच्या तुलनेत राजकीयदृष्ट्या सक्रीय असण्याची शक्यता फारच कमी आहे आणि घरगुती हिंसाचाराची बळी होण्याची शक्यता खूप मोठी आहे. स्त्रियांची मानसिकता बदलणे हे खुपच महत्त्वाचे आहे.

ग्रामीण भागात अजूनही स्निया स्वतः निर्णय घेऊ शकत नाही. इथे त्या पुरुषांच्या निर्णयावर अवलंबून राहतात. त्यांची निर्णय क्षमता वाढणे गरजेचे आहे.

कायदे व कल्याण कार्यक्रमाच्या माध्यमातून आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक व राजकीय सर्व क्षेत्रांमध्ये महिलांना पुरुषांच्या बरोबरीने हक्क व दर्जा प्रदान करून देणे. विकासासाठी संधी उपलब्ध करून देणे आणि स्त्री-पुरुष असमानता नष्ट करणे या प्रक्रियेला स्त्री सक्षमीकरण असे म्हणतात.

शिका रे शिका, विद्या शिका।

मनुचे काही ऐकू नका, कोणी मागे राहू नका।
विद्या शिकू या, ज्ञानी होऊया, एक होऊया॥

ग्रामीण भागातील स्नियांचे प्रश्न आज सुटले आहेत असे नाही, पण पुर्वीपेक्षा परिस्थितीत कितीतरी बदल होत आहेत. ताठ मानेनं जगू पाहणाऱ्या या ग्रामीण स्त्रीला आधार देणं आणि शहरे व गावातील स्त्री जीवनातील दरी कमी करणे ही आज काळाची गरज आहे.

महिला चळवळीच्या कार्याचा आढावा घेताना एक गोष्ट जाणवते की, जे काही संघर्ष आणि लढे झाले ते प्रामुख्याने शहरी स्नियांच्या प्रश्नांशी निगडीत होते आणि कार्यकर्त्या प्रामुख्याने शहरी भागात राहणाऱ्या मध्यमवर्गीय, पांढरपेशा स्निया होत्या. परित्यक्तांचे प्रश्न, हुंडाबळी, कुटुंबातील अत्याचार हे प्रश्न शहर आणि ग्रामीण भागात सारखेच जटील आहेत. पण त्याही पुढे

जाऊन ग्रामीण स्त्रीचे काही जीवनावश्यक प्रश्न आहेत. याचा अधूनमधून काही महिला चळवळींनी विचार केला तरी थेट गाभ्यालाच भिडण्याचे कार्य झाले नाही आणि शहरी चळवळींशी ग्रामीण स्नियांच्या प्रश्नांना सांधा फारसा जुळला गेला नाही.

शहरी स्नियांपेक्षा ग्रामीण स्त्रींचं आयुष्य अधिक कष्टाच आहे. घरकाम, स्वच्छता, स्वयंपाक ही तर नेहमीची कामे आहेत पाणी भरणे हे तर प्रामुख्याने बाईचे काम. उन्हाळ्याच्या दिवसात खोल गेलेल्या विहरीच्या कडकपान्यावर उभ्या राहिलेल्या मुली, तरुण स्निया, वृद्धा जेव्हा पाणी भरण्यासाठी हंडे, कळशा घेऊन चार पाच मैलांची पायपीट पाण्यासाठी करताना वृत्तपत्रातील फोटोमध्ये दिसतात. तेव्हा आपल्यालाच घरातला नळ सोडल्यावर हवे तितके पाणी वापरण्याच्या आपल्या वृत्तीची लाज वाटते. कष्ट आणि वेळ दोन्ही इतक्या मोठ्या प्रमाणात खर्च होऊनही राग आणि कडवटपणाचा भाव त्यांच्या चेहन्यावर दिसत नाही.

स्वतःची शेती असेल तर शेतकरी स्त्रीला शेतावरची कष्टाची कामे नेहमी करावी लागतात. शिवाय कोंबडीपालन, दूधदुभत्याची व्यवस्था ही कामे बहुधा बायकांची असतात आणि त्यासाठी त्यांना वेतन मिळत नाही किंवा शेताच्या मालकी हक्कावरही त्यांचे नाव नसते.

शेतमजुर म्हणून दुसऱ्यांच्या शेतावर राबणाऱ्या स्नियांनाही पुरुषांपेक्षा कमी मजुरी मिळते. शिवाय आर्थिक शोषणालाही तोंड द्यावे लागते. गरीब घरातून मुलीचे शिक्षणही लवकरच थांबते आणि अल्पवयात बाळंतपणे, कुपोषण, अनारोग्य यांच्याशी त्यांना सामना करायला लावणे याही गोष्टी सर्वसामान्य आहेत. काळाच्या ओघात ही परिस्थिती बदलण्याचे अनेक प्रयत्न झाले. त्यात ग्रामीण स्त्रीयांचाही सिंहाचा वाटा आहे. आतल्या काही प्रयत्नांचा मागोवा घेतला तर होणारे आशादायक बदल दिसून येतील.

‘तू हसलात तर ते जळतील,

तू रडलास तर, ते हसतील।

काही नवं केलंस तर, पाप म्हणतील

जुन्यात अडकुन राहिलास तर,

श्राप म्हणतील! ’

तशी सुरुवात १९७२ ते ७४ भीषण दुष्काळातच झाली होती. या वेळी ग्रामीण भागातील स्नियांनी जागोजागी मोर्चे काढून अधिकाच्यांना घेराव घालून

रोजगार हमी योजना शासनाला हाती घेण्यास भाग पाडले होते. एकूणच १८८६ नंतर चळवळी फक्त मध्यवर्गीय स्त्रीपुरत्या मर्यादित न राहता, कामगार, शेतकरी, आदिवासी जनसंघटना, वस्तीवरील विकास यांच्याकडे चळवळीचे केंद्र सरकलेले दिसते.

‘‘गमावलं तर, दारिद्री म्हणतील
कमावलं तर, माज म्हणतील।
पुढे निघालास तर, मागे ओढतील
मागे गाहिलास तर, तुडवतील॥’’

१९८० ते ८४ च्या काळात ग्रामीण स्त्रीला आर्थिक प्रश्नावर जागरूक करून लाढ्याला प्रस्तुत करण्याचे प्रयत्न झाले. १९८६ मध्ये शेतकरी संघटनेतर्फे शरद जोशीच्या नेतृत्वाखाली चांदवड येथे दोन दिवसांचे महिला शिबीर घेण्यात आले. त्याला सुमारे एक लाख स्त्रिया उपस्थित होत्या. स्त्रियांच्या असुरक्षिततेच्या प्रश्नावर जोशी यांनी दोन कार्यक्रम मांडले.

१९८४ साली इंदिरा गांधी यांच्या हत्येनंतर दिल्लीत जे शीखविरोधी दंगे झाले त्यात हजारो स्त्रियांवर अत्याचार झाले. त्यातील अपराधांना शासन व्हावे ही मागणी व जिल्हा परिषदांच्या निवडणुकीसाठी सर्वपक्षीय महिलांची समग्र महिला आघाडीच्या स्थापनेची घोषणा, पुढील काळात शेतकरी महिला आघाडीने धडाडीने अनेक कार्यक्रम राबविले. त्याची व्यवस्थित नोंद कार्यकर्त्यांसे सरोज काशीकर यांनी केली आहे.

या अधिवेशनात कार्यकर्त्यांनी स्त्रियांचे प्रश्न, त्यातील बारकावे समजून घेतले. चूल-मूळ या चक्रातही

स्त्री स्वतःचे वेगळे स्थान निर्माण करू शकते. याची जाणीव त्यांना झाली. भावभावना कुटुंबवत्सलता जपून स्त्रीला समर्थपणे उभे राहण्याचे मार्गदर्शन मिळाले. काही महत्वाचे ठराव करण्यात आले.

‘‘तू हात दिला तर, साथ म्हणतील,
तू तुझा विचार केला तर, स्वार्थी म्हणतील।
कौतुक केलं तर, वा म्हणतील,
उणीव दाखविली तर, जा म्हणतील॥’’

धुळे जिल्हातील मालपूर गावची आकाबाई राजपूत खडी फोडता फोडता बाळंत झाली. म्हणून दुष्काळात खडी फोडण्याचे काम न देता स्त्रियांना सोपी कामे उपलब्ध करून द्यावीत. रोजगारात ज्या स्त्रिया शेतात व घरात शेतीला पुरक काम करतात त्यांना अनेक मोबदला मिळावा. समान नागरी कायद्याअंतर्गत स्त्रियांच्या स्वतःच्या मालपतेसंबंधी तरतुद असावी.

मुलीच्या शिक्षणात येणाऱ्या अडचणी, गैरसोई, आर्थिक दुर्बलता असुरक्षितता लक्षात घेऊन सुधारणा व्हाव्यात. गरिबी बेकारांचा व गुढांचा त्रास, दारू, जुगार अड्हे यामुळे होणारे भीतीचे वातावरण नियंत्रणात आणण्यासाठी स्त्रियांचा सत्तेत वाटा असावा. असे अतिशय महत्वाचे ठराव या ग्रामीण महिलांनी मांडले.

‘‘काय केलं तर, काय केलं म्हणतील,
काही नाही केलं तर, काय केलं म्हणतील।
म्हणून तू जग, तुला हवं तस,
‘जगाचं काय रे, ते काहीही म्हणतील॥’’
याचं मुर्तिमंत उदाहरण म्हणजे ग्रामीण भागातील स्त्री

म्हणजे सावित्रीबाई फुले.

“आऊ आमच्या दारी आली,
टाक होऊनी पहा बसली।
मूर्तीमंत जणू विद्यादेवी,
हृदयी आम्ही तिला साठवी॥”

८, ९, १० नोव्हेंबर १९८९ ला अमरावतीला दुसरे महिला अधिवेशन झाले. निवडणुकीचा स्वार्थ साधण्यासाठी जातीय विद्वेष पसरविण्यांविरुद्ध आघाडी उभारून या दंगलीत सापडलेल्या स्नियांचे रक्षण करण्याची जबाबदारी शेतकी महिला आघाडीने स्वीकारली.

आपल्या मालकीच्या जमिनीवर होणाऱ्या उत्पन्नांपैकी ठाराविक रक्कम गृहलक्ष्मीला द्यावी व तिच्या इच्छेप्रमाणे तिला ते पैसे वापरू द्यावेत. अशी जोरदार मागाणी स्नियांनी केली. पंचायत राज्य निवडणुकांपुढे ढकलण्याच्या निषेधार्थ जिल्हा परिषद बरखास्त करून त्या जागी प्रशासक नेमावेत. या मागाणीत ३ जुलै १९८९ रोजी जिल्हा परिषद कब्जा आंदोलनात भाग घेणाऱ्या महिलांचे अभिनंदन करण्यात आले.

निवडणुकात २०० टक्के भाग घेण्याचा निर्णय महिला आघाडीने केला आणि तेथे प्रशासक नेमले. महिला आघाडीच्या नेत्यामुळे ३० टक्के राखीव जागांचा निर्णय झाला. अधिवेशनात दारूची दुकाने बंद करावीत. जर दुकाने बंद झाली नाही तर दुकानांना कुलपे लावावी व दारू नष्ट करावी असे ठरले होते.

आव्हाने

खरे पाहता स्त्री जे काही मिळवते त्यातील ९० टक्के घरासाठी, मुलांसाठी खर्च करते आणि पुरुष जे काही मिळवतो ते स्वतःवर खर्च करतो. स्नियांना मजूरी देतानासुद्धा पुरुषापेक्षा कमी दिली जाते आणि त्याचे कारण सांगितले जाते की पुरुषांना जास्त मेहनतीचे काम करावे लागते.

खरे पाहता स्नियांना नेहमी कंटाळवाणे व ज्या कामाचे श्रेय मिळू शकणार नाही असे काम दिले जाते. मेहनत तर दोघेही सारखेच करतात. तरीदेखील त्यामध्ये तफावत केली जाते.

स्त्रीने कुटुंबासाठी उपवास करावेत, सर्व धार्मिक कार्य रितीप्रमाणे पार पाडावीत अशी अपेक्षा केली जाते. परंतु त्यामध्येसुद्धा धार्मिक कार्य करणे हे पुरुषांची मत्तेदारी आहे.

मुली व स्नियांच्या लैंगिक छळाच्या बातम्या आपल्या कानावर वरचेवर येत असतात. मुली व स्निया स्वतः अशा तक्रारी स्वतःहून होऊन पुढे येत नाहीत आणि अशा तन्हेचा छळ हा अनाथगृह, मनोरुणालय, निरनिराळी कार्यालये येथे होत असतो असे नाही तर घरातील पुरुष नातेवाईक सुद्धा असा त्रास देत असतात.

आपल्या राज्याचे व देशाचे शासन यांनीही स्नियांची परिस्थिती सुधारण्यासाठी काही पावले उचलली आहेत. स्नियांना १२ पर्यंत मोफत शिक्षण वारसदार म्हणून हक्क

देणारा कायदा हळूहळू स्थियांच्या बाजूने होऊ लागला. लैंगिक छळ होत असल्यास त्याबद्दल दाद मागण्याचा हक्क हा भाग महत्वाचा आहे.

आता सगळ्यात महत्वाचे म्हणजे स्थियांनी आपल्या मुला/मुर्लींना समानतेची वागणूक देऊन वाढवले पाहिजे. स्थियांना डोळसपणे जागरुकतेने वाढविण्याची जबाबदारी पार पाडावी लागणार आहे.

संधी

गेल्या एका दशकात वर्ष २००१ हे महिला सशक्तिकरण वर्ष जाहीर झाल्यामुळे चलवळीला गती प्राप्त झाली. अनेक स्तरांवर स्थियांचे प्रश्न प्रामुख्याने घेण्यात आले आहेत. विद्यापीठात स्नातकपूर्व स्तरावर स्थियांसाठी तांत्रिक पाठबळामुळे तंत्रज्ञान व इंजिनीअरींग क्षेत्रात स्थियांना संधी उपलब्ध झाल्या आहेत.

देशाच्या व्यापक विकास, वारसा व सांस्कृतिक प्रगती साधण्यासाठी भारतीय महिलांचे मोलाचे योगदान आहे. मानवी विकास निकषाच्या आधारावर भारताचे मानवी विकसीत देश असे वर्गीकरण युएनडीपीने केले आहे.

शिक्षणाच्या माध्यमातून राष्ट्रीय मुर्लींचं शिक्षण कार्यक्रमाद्वारे मुली व स्थियांना निवासी शाळा देण्यात आल्या आहेत. १९८५ मध्ये यु.जी.सी. च्या अध्यक्षा प्रो. माधुरीबेन शहा यांनी ठरविले की सर्व विद्यापिठामध्ये स्त्री शिक्षण देणारे ५० केंद्रे असावीत.

स्त्री शिक्षणाचा नवीन अभ्यासक्रम हा परंपरागत अभ्यासक्रमापेक्षा अनेक क्षेत्रात पद्धतीने संकलन व

सामग्रीत वेगळा आहे.

विद्यार्थ्यांना स्त्री शिक्षणाचे योग्य आकलन होण्यासाठी एक पेपर अनिवार्य किंवा पायाभूत कोर्स सुरू करावा.

संधी

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण १९९२ च्या अनुसार महिला शिक्षणाच्या समावेशामुळे स्थियांच्या सामाजिक, समतोल प्रक्रियांचे वैज्ञानिक क्षेत्रातील अनुपस्थिती, वातावरणातील बदलाचा संघर्ष व भासमान गतिरोध यांचे चांगले आकलन होऊ शकेल.

महिला शिक्षण परिप्रेक्ष्याच्या समतोल व समिक्षात्मक आकलनाच्या प्रयत्नाचा एक भाग आहे. राजकीय व सामाजिक अर्थव्यवस्थेच्या प्रक्रियेतील स्त्रीची भूमिका हा सहभाग आवश्यक घटक आहे.

१) ज्यामुळे लोकशाही व्यवस्थेत स्थियांचा असहभाग. अनुपस्थिती व सामासिकरण झाले आहे. असमानतेमुळे आणि संरचनेचा अभ्यास.

२) अनेक बौद्धिक प्रश्नात स्थियांच्या जाणिवेच्या अनुपस्थितीची कारणे.

३) स्थियांच्या आकांक्षा, संघर्ष, स्थुल सामाजिक सत्य व स्वतःच्या जीवनाची स्त्रीची जाणीव.

नावाप्रमाणे जोतीसारखे आयुष्यभर स्थियांच्या शिक्षणासाठी तेवत असणाऱ्या सावित्रीबाई फुले यांना विनम्र नमन.

• • •

महात्मा जोतिराव फुलेंचे छ्रीमुक्तीचे कार्य

■ कु. प्रियंका मुंगणकर एम.ए. समाजशास्त्र भाग-२

सामाजिक क्रांतीचे अग्रदृत आणि क्रांतीरत्न म्हणून भारतात ओळखले जाणारे महान व्यक्ती म्हणजे महात्मा जोतीराव फुले होत. त्यांचा जन्म ११ एप्रिल १८२७ रोजी पुणे येथे झाला. वयाच्या तेराव्या वर्षी त्यांचा विवाह नायगांव येथील खंडोजी पाटील नेवसे यांची मुलगी सावित्रीबाई यांचेशी झाला. महात्मा फुले यांनी समाजातील वाईट रुढी परंपरा दूर करण्याकरिता समाजसुधारणेचे कार्य सुरू केले. त्यांनी स्त्रियांच्या जीवनातील दुःख दूर करण्यासाठी अनेक अयोग्य प्रथा-परंपरा दूर करून त्यांना सामाजिक गुलामगिरीतून मुक्त करण्यासाठी विचार मांडले आणि त्यानुसार प्रत्यक्ष कृती करून आपण कर्ते सुधारक असल्याचे दाखवून दिले.

प्राचीन काळापासूनच स्त्रियांचे जीवन अनेक प्रकारच्या रुढी परंपरांमध्ये जखडलेले होते. सामाजिक सुधारणा व स्त्री शिक्षण यांचा अतिशय जवळचा संबंध आहे. म्हणून स्त्री ही अगोदर शिकली पाहिजे असे म. फुले यांना वाटत होते. ख्रिस्ती मिशनरींच्या समर्पित जीवनाचा व कार्याचा त्यांच्या मनावर फार मोठा प्रभाव पडला होता. महात्मा फुले यांचे सुरुवातीचे शिक्षणही स्कॉटीश

मिशनरींच्या शाळेत झाले होते. जेस्स मिचेल मरे, मेजर कॅडी यांच्या विद्वानांशी फुलेंचा चांगला परिचय होता.

अज्ञानाच्या अंधारातून समाजातील स्त्रियांना प्रकाशाचे दर्शन घडणार नाही, प्रकाशाचे दर्शन घडवायचे असेल तर शिक्षण हा एकमेव सूर्य आहे, याची जाणीव पहिल्यांदा जोतीराव फुले यांना झाली. ते म्हणतात -

विद्ये विना मती गेली ।
मती विना निती गेली ।
निती विना गती गेली ।
गती विना वित्त गेले ।
वित्त विना शुद्र खाले ।
इतके अनर्थ एका अविद्येने केले ॥

यातूनच त्यांनी १ जानेवारी १८४८ मध्ये पुण्यामध्ये तात्यासाहेब भिडे यांच्या वाडयात मुर्लींची पहिली शाळा स्थापन केली. परंतु पुरुष शिक्षक असलेल्या शाळेत पालक आपल्या मुली पाठवत नव्हत्या. म्हणून म.फुलेंनी आपल्या पत्नीस सावित्रीबाईस शिक्षिका म्हणून तयार केले. पण ब्राह्मणांनी खडे, दगड, चिखलाचा मारा करून त्यांना त्रास देण्यास सुरुवात केली, पण फुले पती-पत्नी

आपल्या कार्यापासून दूर झाले नाहीत. महात्मा फुलेंच्या पहिल्या शाळेत अन्नपूर्णा जोशी, सुमती मोकाशी, दुर्गा देशमुख, माधुरी थत्ते, सोनू पवार, जानू करडिले या मुली होत्या.

इ. स. १८५५ मध्ये म. फुले यांनी 'तृतीय रत्न' हे नाटक लिहिले. या नाटकाच्या सुरुवातीलाच ब्राह्मण जोशी हा कुणबी घरी नाही आणि त्याची पत्नी गरोदर आहे, असे पाहून तिथी, वार, नक्षत्र सांगण्याच्या निमित्ताने येतो आणि दक्षिणा मागतो. एवढ्या कोरड्या भिक्षेने तुझे कल्याण मी कसे चिंतावे? असे तो म्हणतो. तेव्हा ती बाई म्हणते, "जा बाबा ब्राह्मणांची चिकाटीच मोठी! आम्ही तुमच्या पोटाची काळजी कोठवर करावी? तुम्ही एखादा रोजगार धंदा करा ना? भटांना भिक्षा दिली नाही तर तो धार्मिक गुन्हा आहे. त्यामुळे घरावर कुटुंबावर काही संकट कोसळू शकते. कारण ब्राह्मणांचा कोप म्हणजे साक्षात भूदेवाचा कोप असा तसा नसतो अशी भीती घालून निरक्षर लोकांना भिविणे हे तर ब्राह्मणाचे खास ठेवणीतले अस्त्र होते. हीच स्त्री दक्षिणा देते. जपानुष्ठानाचा खर्च देते. एक पांढी त्यांना उपदेश करतो त्या शेतकरी पती-पत्नीला आपण भटांकडून फसलो हे लक्षात येते. आपल्या निरक्षर अडाणीपणामुळे आपल्याला कोणीही सहज फसवित आहे, हे त्या दोघांच्याही लक्षात येते म्हणून ती आणि तो एकच निर्धार करतात. ती म्हणजे 'ठिक आहे, चला तर

आपण दोघे आजपासून रोज रात्री फुल्यांच्या शाळेत जाऊन लिहिणे वाचणे शिकू."

भारतात स्त्री मुक्तीचा सर्वात मोठा शत्रू म्हणजे मनु हा होय. त्याने 'मनुस्मृती' ग्रंथाद्वारे स्त्रियांचे अत्यंत वाईट चित्र रेखाटले. जगात स्त्रियांवर मनु इतका अन्यायकारक बंधने लादण्याचे कोणाचीही हिम्मत झाली नाही.

"पिता रक्षती कौमार्य, पति रक्षति यौवने
पुत्र रक्षति वार्धक्य, न स्त्री स्वातंत्र्यम् अर्हति ॥"

कौमार्यावस्थेत पित्याने रक्षण करावे, यौवनात पतीने रक्षण करावे, वार्धक्यात पुत्राने रक्षण करावे. स्त्रिला स्वतंत्र अस्तित्व नाही. कारण ती रक्षणांच्या दृष्टीने दुर्बल आहे, असे अत्यंत खोटारडे चित्र मनुने रेखाटले आहे. मनु एवढ्यावरच थांबला नाही तर पिढीच्या अशुद्धतेची व वाईट वळण लावण्याची जबाबदारी स्त्रियांच्या माथी मारून सर्व प्रकारच्या पापाची भागीदार ही स्त्री असून तिला संसाराच्या चुल आणि मुल या जबाबदारीत गुंतवून ठेवले. 'मनुस्मृती'मधील मनुचे असे विचार म्हणजे स्त्रियांनी वर्षानुवर्षे पुरुषांच्या गुलामीतच राहावे असा आग्रह आहे. अशा या गुलामिगरीच्या विचाराला व पुरुषी वर्चस्वाचा डाव झुगारून देण्याचे ऐतिहासिक कार्य भारतात सर्वप्रथम म. फुले यांनी केले.

म. फुले मनुस्मृतीचा धिक्कार करताना म्हणतात, मनुसंहितेतील सारे नीतीनियम पक्षपाती असून त्यायोगे

ब्राह्मणवादी हे स्त्रियांना (शुद्रातिशुद्र व स्त्रिया) बुद्धिदुर्बल व मनुष्यहीन होऊन पशू बनवून आपले इमानी कुत्राप्रमाणे दास बनवतात. या दुष्ट व स्वार्थी हेतूने मनुस्मृतीची रचना करण्यात आली आहे.

म. फुले यांनी लिहिलेल्या अखंडातून ठायी ठायी स्त्री-पुरुष समानतेचा पुरस्कार केला आहे. म. फुले यांनी पुरुष-स्त्री समानता हे तत्व मात्य केले. परंतु स्त्री हा पुरुषापेक्षा मागासलेला घटक असल्यामुळे त्यांनी शिक्षणाचे झुकते माप स्त्रियांच्या पदरात टाकले होते कारण जोपर्यंत हे झुकते माप ठेवले जात नाही तोपर्यंत स्त्रियांवर अन्याय होतच राहणार हे म. फुले निश्चितपणे ओळखून होते. स्त्रिया व शुद्रातीशुद्रांवर जोतिराव फुले यांनी लक्ष केंद्रीत केले होते. ते सार्वजनिक सत्यधर्म पुस्तकात म्हणतात की-

‘स्त्रिपुरुष सर्व कष्टकी व्हावे ।

कुटुंबा पोसावे आनंदाने ॥१॥

नित्य मुलीमुलां शाळेत घालावे ।

अन्नदान द्यावे विद्यार्थ्यास ॥२॥

सार्वभौम सत्य स्वतः आचरावे ।

सुखे वागवावे पंगूलोकां ॥३॥

अशा वर्तनाने सर्वसुख द्याल ।

स्वतः सुखी व्हावे जोती म्हणे ॥४॥

बहुजन स्त्री पुरुषांनी कष्टकरी होऊन कुटुंबाच्या पोषणाबरोबरच मुलामुर्लीनाही शाळेत घालावे आणि सार्वजनिक सत्यधर्माचे आचरण करावे. ज्या योगे समाज सुखी होईल. हे फुलेंचे विचार तत्कालिन समाज वास्तव

बदलण्यासाठी होते. म. फुल्यांनी देवदासी, परितक्त्या, शुद्र शेतकरी स्त्रियांच्या मुक्तीची चळवळ उभारली.

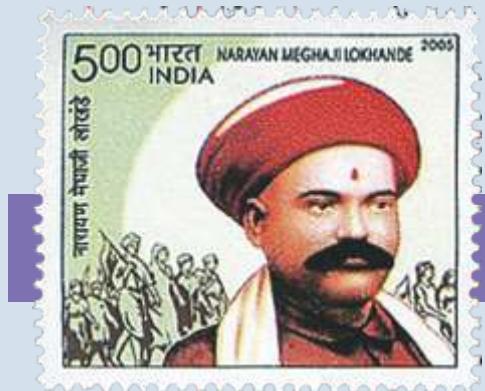
एखाद्या स्त्रिचा पती मरण पावतो त्यावेळेस तिला फार मोठ्या दुःखात बुझून फार संकटे सोसाबी लागतात. मरेपर्यंत संपूर्ण जीवन विधवा म्हणून जगावे लागते. याकरिता विधवा या पतीच्या मृत्यूनंतर सती जाणे पसंत करतात, म्हणून स्त्री-पुरुष समानता व स्त्रिची प्रतिष्ठा या बाबतीत अत्यंत आस्था बाळगणारे आजवर एकतरी पुरुष सता गेला आहे का? बायकोनेही एखादा सवता बाळगला तर चालेल का? असे परखड प्रश्न जोतीबा फुले विचारीत असत. त्यांनी ‘शुद्राती शुद्र आणि स्त्रिया’ यांना सन्मानाचे जीवन प्राप्त करून देणे हेच आपले जीवन ध्येय मानले होते.

पुनर्विवाहावर जी बंदी होती याबाबत महात्मा फुले म्हणतात, “स्त्री पुनर्विवाह करण्याची बंदी, अन्यायाची धुंद, थांग नाही” तिला या गुलामीच्या बंधनातून सोडविल्याशिवाय तिचे कुटुंबातील स्थान प्रतिष्ठेचे, समानतेचे राहणार नाही. स्त्रियाचे हक्कही तिला कळणार नाही. स्त्री-पुरुष हक्क सर्वा कळावे, सत्याने बोलावे, मानवास.”

एकंदरीत महात्मा जोतीराव फुले हे स्त्रियांना पुरुषांची दासी, गुलाम न मानता त्यांना पुरुषांच्या बरोबरीचे स्थान व अधिकार असावे असे मानणारे व त्यातून स्त्रिमुक्तीचे प्रत्यक्ष कार्य करणारे महान समाज सुधारक होते.

• • •

गोष्ट रविवारच्या सुट्टीची

■ सौरभ लांजेवार बी.एस्सी. तृतीय

भारतातील थोर समाज सुधारक महात्मा जोतिराव फुले यांचे शूद्र, बहुजन, दलित आणि स्त्रियांची त्यांच्या शोषणातून व गुलामीतून मुक्ता करण्याकरिता केलेल्या प्रत्यक्ष कार्याचा व धडपडीचा फार मोठा प्रभाव नारायण मेघाजी लोखंडे यांच्यावर पडला होता. ते महात्मा फुले यांच्या सत्यशोधक समाजाचे निष्ठावंत अनुयायी होते. महात्मा फुले यांच्या विचारकायांनी प्रेरित होऊनच नारायण लोखंडे यांनी मुंबईत कामगार चळवळ सुरू केली होती.

अशा या नारायण मेघाजी लोखंडे यांचा जन्म १८४८ मध्ये पुणे जिल्ह्यातील कनेरसर येथे झाला. कामगारांच्या सोयीकरता व त्यांच्या विश्रांतीकरता त्यांनी संघर्ष करून जवळजवळ १३१ वर्षांपूर्वी कष्टकरी कामगारांना रविवारची सुट्टी मिळवून दिली.

या सुट्टीची गोष्ट अशी आहे की, भारतात इंग्रजांची सत्ता असताना नारायणराव लोखंडे यांनी कामगारांना हफ्त्यातून एक दिवस विश्रांती मिळावी यासाठी संघर्ष सुरू केला. इंग्रजांच्या काळात कारखान्यांमध्ये कामगारांना १२ ते १४ तास काम करावे लागत असे. परंतु या कामगारांना आठवड्याभरात एकही दिवस सुट्टी मिळत नसे. सतत काम आणि काम केल्याने त्याचा परिणाम त्यांच्या प्रकृती वरही होत असे. मजुरांची ही अत्यंत दयनीय स्थिती पाहून नारायण लोखंडे यांनी कामगारांच्या आंदोलनाला सुरुवात केली. त्यांनी १८८४ मध्ये मुंबईमध्ये बॉम्बे मिल हॅन्ड असेसिएशनची स्थापना केली. ही भारतातील पहिली कामगार संघटना होय. यानंतर याच काळात लागू झालेल्या फॅक्टरी ॲक्टला त्यांनी विरोध करताना हजारो कामगारांच्या सहायांचे निवेदन देऊन सार्वजनिक सुट्टी व इतर महत्वाच्या मागण्या मान्य करण्यास इंग्रज सरकारला भाग पाडले.

२३ सप्टेंबर १८८४ रोजी नारायण लोखंडे यांच्या नेतृत्वाखाली कामगार संघाची पहिली बैठक घेण्यात आली. या बैठकीमध्ये सासाहिक सुट्टी आणि रोजन्च्या काम करण्याच्या वेळेत अर्ध्या तासाची विश्रांतीची सुट्टी असावी. या मागण्या निश्चित करण्यात आल्या. इंग्रज अधिकाऱ्यांनी प्रथमत: या मागण्यांकडे दुर्लक्ष केले. परंतु नारायण लोखंडे यांच्या नेतृत्वात कामगार वर्ग आपल्या मागण्यांवर ठाम राहिल्याने त्यांच्या मागणीची दखल घेतल्या गेली.

२४ एप्रिल १८९० रोजी नारायण लोखंडे यांनी हजारो मिल कामगारांचा मोर्चा काढला. अखेर या मोर्चाची दखल घ्यावी लागली. १० जून १८९० रोजी मिल मालकांनी सभा घेऊन विचार विनिमय केला व शेवटी रविवारच्या सासाहिक सुट्टीची मागणी मान्य केली.

अशाप्रकारे कामगारांच्या संघर्षाला यश मिळाले आज भारतात ही रविवारची सुट्टी सुरु होऊन जवळपास १३१ वर्ष झालीत. १० जून १८९० या दिवसापासूनच रविवारच्या सुट्टीची अंमलबजावणी करण्यात आली. रविवार म्हणजे अविश्रांत आठवडाभर काम करणाऱ्या कर्मचाऱ्यांच्या सुट्टीचा दिवस. आज सर्वच प्रकारचे शासकीय, निमशासकीय, खाजगी उद्योग व सेवा क्षेत्रातील कामगार कर्मचारीवर्ग रविवारच्या सुट्टीतील वेळ विश्रांतीत घालवतात. याचे सर्व श्रेय कामगार नेते आणि भारतीय कामगार चळवळीचे जनक नारायण मेघाजी लोखंडे यांनाच जाते. सरकारने त्यांच्या कार्याची दखल घेत त्यांच्यावर टपाल तिकीटसुट्टा काढलेले आहे.

• • •

न उगवलेला महाविद्यालयाचा पहिला दिवस

■ कृ. साधना कांबळे बी.एससी. भाग २

बारावीचा निकाल लागला आणि जसे तसे पास होण्याजोगे गुण मिळाले. त्यानंतर सीईटीचा निकाल लागला व निकाल पाहताच मला खूप आनंद झाला. त्या गुणांच्या आधारे प्रवेशाकरिता कॉलेजही छान मिळाले परंतु घरच्यांनी माझ्यापुढे प्रश्न उभा केला त्या तेवढ्या दूर, एकटी तू... खरच राहू शकशील? ते मुद्दा तब्बल चार वर्ष! खरं तर मला आपल्या गावापासून दूर जाऊन शिकाव असं खूप वाटायचं त्यामुळे मनातून मला फार आनंद झाला होता. आता मला कोकणात जायला मिळणार होते माझं ते नवीन कॉलेज सहाद्रीच्या सानिध्यात होतं त्यामुळे मी कोकणात शिकेन हा उत्साह माझ्या अंगात संचारला होता; पण विज्ञान शिकूनही कधीकधी नियतीवर विश्वास ठेवावा लागतोच. अखेर माझ्या बाबतीत असेच घडले शेवटी घरच्या सर्व चर्चेअंती परिसरातील नामवंत गडचिरोली जिल्ह्यातील सुप्रसिद्ध अशा कुरखेडा येथील श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालयात मी बी. एस्सी.ला प्रवेश घेतला याबरोबरच कोकणात जाऊन शिकण्याचा उत्साहदेखील विरुन गेला. मनात बाळगलेले काही मनोरथ मिटून गेले. पण या महाविद्यालयात चालणाऱ्या उपक्रमाबाबत मी ऐकून होते. चलवळ्या स्वभाव असल्याने मलाही अनेक उपक्रमात सहभागी

होऊन स्वतःचे व्यक्तिमत्त्व फुलविण्याची संधी मिळाणार होती याचे समाधान होतेच...हुग्हर होती ती कॉलेजच्या पहिल्या दिवसाची.

जुलै महिना म्हणजे नवलाई, पाऊस, सृष्टीला नवचैतन्य बहाल करणारा... तसेच महाविद्यालयानाही हिरवगार करणारा महिना. उन्हाळी सुट्टीत ओसाड पडणारे महाविद्यालयाचे परिसर जुलै उगवताच विद्यार्थ्यांच्या झुंडीने गलबलून जातात. ऎँडमिशन पार पडतात आणि वर्ग सुरु होण्याची आर्त ओढ... कॉलेजच्या पहिल्या दिवसाची... नवोदितांना खूप लागलेली असते. महाविद्यालयाचा परिसर, नवीन-नवीन शिक्षक आणि सिनियर्स बरच काही! काहीशी अनामिक भीती आणि काही नवे जाणून घेण्याची उत्सुकताही... महाविद्यालय म्हणजे स्वातंत्र्य, धमाल उत्सव. त्यात घेतल्या जाणाऱ्या विविध कार्यक्रमांमध्ये, स्पर्धामध्ये सहभागी होऊन केवळ जिंकणच महत्वाचं नाही; तर सहकार्य, सभाधीटपणा, चातुर्य, नियोजन क्षमता असे गुण वाढीस लागण्यासाठीचा तो अनुभव माझ्यासाठी खूप महत्वाचा आहे. अमुक व्यक्ती ची मुलगी म्हणून असलेल्या ओळखी पेक्षा मला स्वतःची स्वतःच्या मेहनतीमुळे स्थायी ओळख हवी आणि त्याची सुरुवात त्या पहिल्या दिवसापासून होणार होती.

महाविद्यालयीन शिक्षण पूर्ण झालं की आपली जबाबदारी स्वीकारून मी संविधानिक, मानसिक, शारीरिक आणि शैक्षणिकदृष्ट्या एक जबाबदार व्यक्ती होण्याकडे वाटचाल करणार होती, पण स्वातंत्र्य आणि जबाबदारी यांचा मेळ साधला तर कॉलेजचा हा अनुभव आपल्याला किती समृद्ध करेल? आणि मग शाळेतील त्या सुरवंताचा फुलपाखरू झाल्याशिवाय राहणार नाही असा माझा समज होता.

मी माझ्या सिनीअर्सकडून ऐकले होते की, कॉलेजच्या सुरुवातीच्या दिवसात नवीन विद्यार्थ्यांसाठी फ्रेशरडेचं नियोजन केलं जातं. टीचर्स डे सुद्धा मस्त साजरा केला जातो. हे सर्व ऐकुन माझी उत्सुकता अजूनच शिगेला पोहोचली. मला आतापर्यंतचा स्वतःमधला न्यूनगंड बाहेर काढून फेकून द्यायचा होता. मला या महाविद्यालयात त्या-त्या विषयातील दिग्जांकडून विद्यार्जन करायचे होते, येथील विविध वेगवेगळ्या झाडांसवे मैत्री करायची होती. याची सुरुवात महाविद्यालयाच्या त्या पहिल्या दिवसापासून होणार होती. सोबतच खूप साच्या सेल्फी काढून माझ्या व्हॉट्सअॅपवरती टाकून इट इज माय फर्स्ट डे इन माय सीनियर कॉलेज असा एक स्टेटस ठेवायचा होता, पण माझ्या स्वप्नांच्या उत्साहाच्या भावविश्वात आणि प्रत्यक्षात कोरोना महामारीतील लॉकडाऊन आड आला....

मग काय, मोर पंखासारख्या जपून ठेवायच्या आठवणी फक्त माझ्या मनातच राहिल्या. दिनचर्येत असावा थोडासा विरंगुळा, लहानग्यापरी जपावा फोटोचा नाद खुळा अगदी अशीच असणारी माझी आवड पूर्णपणे ऑनलाईन क्लासेस, ऑनलाईन पेपर या प्रणालीमध्ये संपत चालली.... तो पहिला दिवस उगवलाच नाही!

खरं तर महाविद्यालयात होणाऱ्या सांस्कृतिक कार्यक्रमात, एन एस च्या शिविरात, सहलीत.... सान्याच उपक्रमांमध्ये सहभागी होऊन स्वतःला इम्प्रूव्ह करायचे होते, पण ती सुरुवात झालीच नाही. तो सूर्योदय

झालाच नाही... महाविद्यालयातील पहिला दिवस उगवलाच नाही.... उगवलेल्या त्या पहिल्या दिवसात मला काहीशा ओळखीच्या, अनोळखीच्या गर्दीत मला मिसळायचे होते. माझ्या पहिल्या दिवशी माझा क्लास कुठे असेल ते शोधायचे होते. श्री इडीयट्समधल्या सारखं एखाद्या क्लासमधून बाहेर काढतील तर कोणत्यातरी दुसऱ्याच विषयाच्या किंवा नसलेल्या विषयाच्या इतर वर्गात जाऊन बसायचं होतं. मला माझा पहिला क्लास... ज्यात जराशी भीती... थोडीशी अनकम्फर्टेबल ... इवलासा एटीट्युड आणि चेहन्यावर एक मोठी स्माइल घेऊनच करायचा होता. वेगवेगळ्या गुपच्या मुलामुलीं सोबत आपल्या सिनियर सोबत समोरासमोर ओळख करून कॉलेजवाल्या मैत्रीची सुरुवात करायची होती. जी सध्या ट्रेडिंग वर असलेली इंस्टाग्रामवरची रील आहे. जिथे एक्सेप्टेशन आणि रियालिटी या दोन्ही गोष्टी एकापाठोपाठ दाखवल्या जातात. माझी गंमत अगदी तशीच झाली. मला मी निवडलेल्या विषयातील पहिल्या पहिल्या दिवशी लॅंब मधल्या इन्स्ट्रुमेंट, स्पेसिमेन सॅम्पल्स यांच्याकडे कुतुहलाने बघण्याचा आंनद घ्यायचा होता... पण तो नजारा मी त्या महाविद्यालय सुरू न झालेल्या दिवसांमध्ये गमावून बसली. त्या पहिल्या दिवसापासून ते शेवटच्या दिवसापर्यंतच्या दिवसांमध्ये मला एक क्षितिजापलीकडे जाणाऱ्या झेपेची तयारी करायची होती.. जशी उडत्या पाखरांना परतीची तमा नसावी। नजरेत सदा नवी दिशा असावी। घरट्याचे काय आहे बांधता येईल कधीतरी। फक्त क्षितिजापलीकडे झेप घेण्याची जिद्द असावी. आज माझ्या फर्स्ट इयरचे पेपर संपले ! ...पण माझ्या महाविद्यालयातील पहिल्या दिवसाची आठवण... काल्पनिक पातळीवर मनात आणि या पानांत फक्त आणि फक्त अक्षरबद्ध, स्मरणबद्ध करून ठेवावी लागते याचं दुःख कायम राहील.

• • •

भटक्या विमुक्त समाजातील श्रियांचे प्रश्न

■ कृ. प्रगती मेश्राम बी.एससी. भाग २

ऐरणीच्या देवा तुला
ठिणगी ठिणगी वाहू दे
आभाळागत माया तुळी
आम्हावरी न्हाऊ दे.”

ती माणसे परंपरेने भटक्याचे जिणे नशिबी आले म्हणून भटकत असतात आणि हा माणूस त्यांचे जगणे समजून घ्यावे म्हणून भ्रमांती करीत असतो. ‘माणसाइतके बघण्यासारखे जगात दुसरे काही सुंदर नाही’, असे पु.ल. देशपांडे नेहमी म्हणायचे. माणसाचे जीवन, दर्शन, वर्तन सुंदर असेलच असे नाही. सुंदर असते ते ‘बघणे’, केवढी विविधता! किंती वैशिष्ट्ये आणि वैचित्र! हे माणूस वाचन मोठे मोहक असते. एकदा त्याचा छंद जडला, की ते कधी संपतच नाही. ‘माणूस’ नावाचे झुंबर असंख्य रंगांच्या लुकलुकत्या दिव्यांनी लखलखत राहते. तेच जर नजरबंदी करते... कधी कधी आयुष्यभराचा तो ध्यास होतो.

भटक्या विमुक्त महिलांचा कौटुंबिक अर्धजीवनात महत्त्वाचा सहभाग शेतीपूर्वकाळापासून राहिलेला आहे. औद्योगिकीकरण, शहरीकरण आणि यांत्रिकीकरणाच्या प्रक्रियेत या महिलांकडील पारंपरिक ज्ञान, कौशल्य लुप्त होत चालले आहे. कुटुंबाच्या अर्थाजनाकरिता या महिला एकापेक्षा अधिक प्रकारचे काम करतात.

काळाच्या गरजांनुसार प्रतिष्ठित काम मिळवण्यासाठी लागणारी आवश्यक कौशल्ये त्यांच्याकडे नाहीत. या समुहातील महिला आता मोठ्या प्रमाणात शेतमजूरी, बांधकाम-मजूरी आदि अंगमेहनतीची कामे करतात. काही कुटुंबे खेळणी बनवून जब्रांमध्ये विकण्याचा व्यवसाय ठारावीक काळाकरिता करतात.

उपजीविकेकरिता बन्याचदा महिलांना स्थालांतरित व्हावे लागते. स्थालांतरित ठिकाणी त्यांना अनेकदा स्थानिक लोकांच्या अडवणूकीचा सामना करावा लागतो. मानसिक, शारीरिक अवहेलना सहन करावी लागते. सुरक्षित निवारा, शौचालय, मूलभूत आरोग्य सुविधांपासून वंचित राहावं लागतं. उघड्यावरच्या संसारात मुलाबाळांचे आरोग्य आणि मुलींची तरुण स्नियांची सुरक्षा आणि अब्र अनेकदा धोक्यात असते. शिक्षणाच्या बाबतीत भटक्या विमुक्त महिलांची परिस्थिती अतिशय गंभीर आहे. शाळागळतीमध्ये मुलींचे प्रमाण अधिक आहे. गरिबी हे त्यामागील मुख्य कारण आहेच. शिवाय कुटुंबातील पुरुषी मानसिकता ही देखील मुलींना शिक्षणाच्या प्रवाहातून दूर ठेवते.

निवासी आश्रमशाळांच्या अवस्थांविषयी आणि तेथील गुणवत्तापूर्व शिक्षणाविषयी आणि कारभाराविषयी शिक्षण कार्यकर्ते काय म्हणतात आणि या ‘कोवळ्या

पानगळी'चं काय होतं हे एव्हाना महाराष्ट्राला माहीत झालेलं आहे. शासकीय योजनाही भटक्या समुहातील मुर्लींना शिक्षण प्रवाहात टिकवून ठेवण्यास कमी पडतात.

'माय, म्या तुला बघितलय
रात्रीची कुस्करलेली फूलं'
सकाळी उतरवताना, रात्रभरची
सुवाशीन!
झऱकाळी रांडव होताना
आसवांच्या धारांनी भिजलेली
माय, म्या तुला बघितलय'

परंपरेने सांगितले पायात चाळ बांध, तिने मुकाटपणे बांधून घेतले. जन्मदात्या बाप, भावाने फडावर उभं केलं. पायांना नाचण्याशिवाय पर्याय नव्हता. धनदांडग्यांनी बेफिकीरीने उधळल्या नोटा. त्यासाठी तिला आपलं आयुष्य उधळावं लागलं, रोज रातीला सेजेपुरती साजणी व्हावं लागलं अन् सकाळच रांडवपण लेऊन दिवस काढावे लागले.

हे दुःख ब्रह्मांडापलिकडेच असह्य असे काळीज कुरतडणारे आहे. हे दुःख भटक्यांच्या जीवनात जन्माला चिकटून आले आहे. भटक्या विमुक्तांची स्त्री ही केवळ उपभोग्य वस्तू म्हणूनच तिच्याकडे पाहिले जाते. विशेषत: कोल्हाटी, पारधी, वाघरी, रामोशी असा काही जमारीमध्ये स्त्रीला भांडवल म्हणून वापरले जाते. तमासगिरी, देहविक्रय अशा गोष्टी आपलीच माणसं करवून घेतात तेव्हा समाजाचा भटक्या स्त्रीकडे बघण्याचा

दृष्टिकोण हा सतत दुषितच राहिलेला आहे. यात आज बन्याच सुधारणा झाल्या आहेत.

मूलभूत सुविधांचे प्रश्न

सुरक्षित निवासाख्या मूलभूत हक्कापासून आज अधिकतर भटक्या विमुक्त महिला या वंचित आहेत. शौचालय उपलब्ध नसल्याने काही ठिकाणी या महिलांनी इतर समाजाकडून दगडं मारण्याचे प्रकार घडतात. मात्र होणाऱ्या अन्याय, अत्याचारांबाबत दखल घेणारी व्यवस्था या महिलांकरिता 'सहाय्य कक्ष' उभारण्याची आवश्यकता आहे, जिथे समुपदेशन व इतर आवश्यक मदतीची उपलब्धता करून देता येईल. जेणेकरून किमान त्यांच्या अडचणी ऐकून घेण्याच्या जागा निर्माण होतील. विवाहाचे वय आणि प्रजनन आरोग्य हे प्रश्न देखील भटक्या विमुक्त महिलांच्या बाबतीत विशेष गांभीर्याचे आहेत. त्याकरिता या समुहांमध्ये व्यापक प्रमाणावर जनजागृतीची मोहीम हाती घेणे आवश्यक आहे. राजकीय, सामाजिक सजगता आणि सहभागिता वाढावी याकरिता कृतीशील प्रयत्नांची गरज आहे.

आर्थिक प्रश्न

भटक्या विमुक्त महिलांना काळानुसूप कौशल्यांची आवश्यकता आहे. बँकाकडून या महिलांना सहजासहजी कर्ज मिळत नाही. गावात घर नाही. त्यामुळे स्थावर मालमत्ता नावावर नाही. परागांदा आयुष्य असल्यामुळे वेळेवर 'आधारकार्ड', 'निवडणूक कार्ड' सारखी

कागदपत्रे जवळ नाही. ‘जातीचा दाखला मिळवणे हे तर मोठं दिव्य आहे. ते भल्या भल्या शिकलेल्या लोकांना मिळवण्यास महत्प्रयास करावे लागतात.

हातावर पोट भरणाऱ्या महिलांकडे हे जातीचे दाखले असतातच असे नाही. बँकांना कागदपत्रे लागतात. त्यामुळे साहजिकच खासगी स्नोतांमार्फत कर्ज घेण्याशिवाय दुसरा पर्याय शिल्लक राहत नाही. भटक्या विमुक्तांमधीलच तुलनेने श्रीमंत असणाऱ्या दुसऱ्या जातीतील लोकांकडून अधिक व्याजदराने कर्ज घेण्याचे प्रमाण जास्त आहे. या पैशांची परतफेड न झाल्यास या कुटुंबातील महिला-मुलांना शारीरिक-मानसिक अवहेलनांना सामोरे जावे लागत असल्याचे प्रकारही काही ठिकाणी घडल्याचे आढळले.

आर्थिक वंचितीकरणामुळे या महिलांचे शोषण होते. हे थांबवण्याकरिता कमी व्याजदरात अर्थ साहाय्याची उपलब्धता होईल अशी व्यवस्था निर्माण करण आवश्यक आहे. बचत गटांना चालना देऊन त्यांच्या अर्थिक सबलीकरणाकरिता शासकीय तसेच संस्थातमक पातळीवर कृतीशील योजना हाती घेण्याची गरज आहे.

सामाजिक व पारंपरिक प्रश्न

‘झुगारावित आता बंधन
आपणच कधीतरी
आपल्यावर लादून घातलेली
अन् करावेत मोकळे शवास’
‘आपण केव्हातरी कोंडून घेतलेली
कारण महत्वकांक्षेला कधी
बांधून ठेवता येत नाही.’

शहरी भागातील भटक्या विमुक्त महिलांकरिता सेवा वर्गातील काही व्यवसायाच्या संधी निर्माण करता येतील. वाढते जीवनमान आणि तरुण पिढीची व्यस्त जीवनशैली यामुळे शहरातील वृद्धांची काळजी आणि निगा ही एक गरज बनली आहे. वृद्धांप्रमाणेच लहान मुलांची काळजी घेणाऱ्या विश्वसनीय आणि दर्जात्मक संस्थांचीही आवश्यकता शहरातून मोठ्या प्रमाणात आहे. ही गरज ओळखून शहरी भागातील भटक्या विमुक्त समुहातील अल्प शिक्षित महिलांना वार्धक्यातील काळजी, मुलांचे संगोपन यासारख्या विषयांचे प्रशिक्षण दिल्यास सेवावर्गातील या क्षेत्रात त्यांचे आर्थिक पुनर्वसन होण्यास मदत होईल. शिवाय थोड्या अधिक शिक्षित महिलांना खाद्य पदार्थ निर्मिती व वितरण, ब्युटी पार्लर प्रशिक्षण,

बेसिक कॉम्प्युटर यासारखे कोर्स देऊन सामाजिक प्रतिष्ठेसह रोजगार उपलब्धी होऊ शकते.

भटक्या विमुक्तांकडील पारंपरिक ज्ञान आणि कौशल्ये यांचे जतन होईल याकरिता देखील काही योजना राबवल्या गेल्या पाहिजेत. शैक्षणिक संस्था, विद्यापीठे तसेच संशोधन संस्था यांच्यामार्फत त्यांच्या कलागुणांची जपणूक व्हावी याकरिता विशेष प्रयत्न करता येऊ शकतात. वैद्य समुहाकडील पारंपरिक औषधींचे ज्ञान आणि आधुनिक उपचार पद्धती यांची योग्य सांगड घालून नवीन आरोग्य पद्धतीचा पायंडा घालता येईल.

मध्यमाशी पालन, मत्स्यशेती यासारखे प्रयोगही या समुहांना प्रतिष्ठित उपजीविकेच्या मार्गाला लावू शकतात. याकरिता ‘जंगल संवर्धन कायदा’, ‘पशु कुरता कायदा’ यासारख्या कायद्यांचा पुनर्विचार होणे गरजेचे आहे.

भटक्या विमुक्त महिलांचे सामाजिक, आर्थिक व नागरिय वंचितीकरण थांबवण्यासाठी आणि कल्याणकारी योजनांचा त्यांना लाभ देण्यासाठी सर्वात महत्वाचे आहे ती त्यांची जात निहाय जनगणना. ही महत्वाची आणि मूलभूत शिफारस रेणके आयोगानेही (२००८) सुचवली आहे. भटक्या विमुक्तांच्या संख्येबाबतीत नेमकी आणि अचूक आकडेवारी उपलब्ध नसल्याने कल्याणकारी योजनांमध्ये त्यांचे नेमके स्थान आणि टक्का निश्चित होण्यामध्ये अडथळे आहेत. या समुहांची निव्वळ आकडेवारी उपलब्ध होऊन उपयोग नाही. तर त्यांच्या सामाजिक, आर्थिक स्थितीचा सखोल अभ्यास होणे गरजेचे आहे.

यामध्ये महिलांची विशेष दखल घेण्याची आवश्यकता आहे. असा अभ्यास भटक्या-विमुक्तांसाठी योग्य प्रमाणात निधी मिळवण्यास उपयुक्त ठरेल. दुसरी महत्वाची गोष्ट आहे ती म्हणजे कागदपत्रे होत. भटक्या विमुक्त समुहांच्या बाबतीत विशेष मोहीम राबवून त्यांना नागरिकत्वाच्या दाखल्यांची उपलब्धता करून देणे गरजेचे आहे. सर्वात शेवटी घटनादत अधिकारांची पायमळी होऊ नये याकरिता भटक्या विमुक्त समुहांना संविधानात्मक सुरक्षा पुरवली गेली पाहिजे.

‘सुख थोडं दुःख भारी
दुनिया ही भली-बुरी
घाव बसलं घावावरी
सोसायला झुंजायला
अंगी बळ येऊ दे!’

भटक्या विमुक्त समाजातील स्त्रियांचे आरोग्यविषयी

प्रश्नाचा विचार केला तर आपल्याला दिसते की भारतीय पितृसत्ताक समाजामध्ये स्थियांच्या माता या भूमिकेचाच विचार प्रथम केला जातो. त्यामुळे या समूहातील स्थियांचे आरोग्याचे प्रश्न त्यातूनच निर्माण होतात. स्थियांच्या आरोग्यविषयक धोरण आखताना किंवा योजना ठरवताना प्रजननाच्या किंवा पुनरुत्पादन केंद्री दृष्टीकोनाचा विचार केला जातो.

शासनाकडूनही स्थियांसाठी ज्या आरोग्य सुविधा दिल्या जातात, त्या पुनरुत्पादनासाठीच अधिक असतात. लोकसंख्या नियंत्रणात आणण्याच्या कार्यक्रमांमध्ये स्थियांना लक्ष्य बनवले जाते. त्याचबरोबर कुटुंब-नियोजनासाठी बाजारपेठे मध्ये किंवा विशेषतः शासनाकडून जी निरोधके स्थियांना उपलब्ध करून दिली जातात ती चांगल्या प्रतीची नसल्याने स्थियांच्या आरोग्यावर त्याचे दूरगामी परिणाम होतात.

यातही भटक्या विमुक्त महिलांची वेगळीच परिस्थिती दिसते. या समूहावर आजही रुढी, परंपरा, अंधश्रद्धा याचा पगडा असलेला दिसतो.

लहान वयातच मुर्लींची लग्न करून दिली जातात. त्यामुळे लहान वयात गरोदरपणे तसेच कोणत्याही वैद्यकीय सेवा सुविधांचा लाभ होत नाहीत, कुटुंब नियोजन विषयक साधणे माहीत नसणे आणि वापरास बंदी, गर्भपात करण्यास मनाई. कारण रुढी परंपराचा पगडा. त्यामुळे त्या रुलीला जेवढी मुलं होतील तेवढी होऊ दिली जातात. याच्या मागचे दुसरे एक कारण म्हणजे जेवढी मुलं जास्त तेवढे श्रम करणारे हात जास्त. या समाजातील स्थियांच्या पुनरुत्पादनाच्या बाबतीत असे दिसते की, हा समाज भटकंती करत जगणारा समाज आहे. त्यामुळे या समाजातील स्थियांची प्रसूती ही ते लोक ज्या ठिकाणी असतील त्या ठिकाणीच होते.

त्यामुळे त्या काळात तेथे कोणतेही डॉक्टर, नर्स उपलब्ध नसतात. बाळ बाहेर आल्यानंतर हाताला मिळेल त्या आयुधाने नाळ कापली जाते. बाळ आणि बाळंतीण यांच्या स्वच्छतेसाठी स्वच्छ पाणीही उपलब्ध नसते. मिळेल तिथले पाणी वापरले जाते. त्यामुळे अशा गोष्टींमधून संसर्ग होण्याची शक्यता जास्त असते. म्हणून या समाजातील स्थियांच्या आरोग्याच्या बाबतीत वेगळा विचार होणे आवश्यक आहे.

एकूणात स्थियांच्या पुनरुत्पादक आरोग्यावर लोकसंख्या नियंत्रण आणि परंपरा अशा दोन्ही बाजूंनी शोषण होते. स्थियांच्या आरोग्याचा विचार करत असताना ‘स्थियांचे आरोग्य’ असा सरसकट विचार करून चालणार नाही. कारण ‘स्त्री’ म्हटल्यानंतर एकच एक स्त्री असे म्हणून चालणार नाही.

भटक्या विमुक्त स्थियांच्या आरोग्यविषयक विचार करताना हिंसा आणि आरोग्य याचाही संबंध असलेला दिसतो. पितृसत्ताक व्यवस्था व समाजातील दिसून येते आणि त्यातून स्थियांवर होणारा कौटुंबिक हिंसाचार. या प्रकारच्या हिंसाचारात स्थियांना अतिशय जीवघेणी मारहाण केली जाते. त्यातूनही स्थियांचे आरोग्याचे प्रश्न निर्माण होतात. त्याचप्रमाणे या समाजावर असलेले जातपंचायतीचे वर्चस्व.

अनेकदा स्थियांना जीवघेण्या परीक्षांना सामोरे जावे लागते. जसे की, गरम तेलात हात घालून त्यात असलेलं नाण बाहेर काढणे, जळत्या विस्तवावरून चालत जाणे अशा अनेक वाईट जाचक शिक्षांद्वारे जातपंचायतीमधून स्थियांवर होणारा अत्याचार यातूनही स्थियांचे आरोग्याचे प्रश्न निर्माण होतात. त्यामुळे पितृसत्ताक वृत्ती आणि जातपंचायत हातमिळवणी करतात तेव्हा त्याचे विपरित परिणाम हे स्थियांना भोगावे लागते.

आज आपण विकासाचा विचार करत असताना अन्नसुरक्षेविषयी बोलतो. चांगले आरोग्य टिकवण्यासाठी चांगल्या दर्जाचे अन्न मिळणेही आवश्यक असते. परंतु भटक्या विमुक्त जमातीतील बरेचसे लोक भीक मागून आणलेले शिळे अन्न खातात आणि त्यातही घरातील सदस्यांध्ये वाटप होऊन जे उरेल ते घरातील स्थिया खातात. या समूहातील जवळ जवळ ९०% स्थिया आणि बालके अस्वच्छ परिसरात राहतात आणि त्याचबरोबर कुपोषितही असतात. बन्याचदा शिळे अन्न खाल्ल्यामुळे आतऱ्यांच्या आजाराचे प्रमाण अधिक आढळते.

जागतिकीकरण हे फार मोठ्या प्रमाणात झाले व विकासही खूप झापाट्याने होत आहे. पण मात्र ज्याचं संपूर्ण जीवन त्यांच्या हातावर आहे असा हा भटका विमुक्त समाज माझा भारत देश हा लोकशाही प्रधान देश

आहे. मग या देशात सर्वांना संविधानाने दिलेले हक्क हे समान आहेत पण जागतिकीकरणामुळे त्यांना हाल, अपेष्टा सहन करावे लागत आहेत.

कुठेतरी त्यांना पण समाजात हक्काने जगण्याचा अधिकार आहे तो त्यांना मिळालाच पाहिजे.

भटक्या समाजाच्या विकासासंदर्भात त्यांचा चिंतनाचा सूर म्हणतो की, दिवाळीच्या दिवशी लक्ष्मी येणारच असेल तर... तिला निरोप धाडा की, ‘भटक्या समाजाच्या तांड्या-तांड्यावर, जिथे दारं-खिडक्या नाहीत तिथे तिथे जाऊन झोपडी-झोपडीत आनंदाचा दिवा लावून ये.’

अशा वाक्यातून त्यांची खरीखुरी धडपड दिसून येते.

हीच अमुची प्रार्थना अन् हेच अमुचे मागणे
माणसाने माणसाशी माणसासम वागणे !

• • •

विज्ञान शाप की वरदान

■ निखील सिंधीमेश्राम बी. एसी. द्वितीय

विज्ञान शाप की वरदान? हा माणसाला पावलोपावली पडणारा प्रश्न आहे. विज्ञानाने प्राप्त करून दिलेल्या शेकडो सोयी-सुविधा तो उपभोगत असतो आणि त्याच वेळी वैज्ञानिक शोधातून ओढवणारे जीवघेणे अपघातही तो अनुभवत असतो. मग त्याला पुनःपुन्हा प्रश्न पडतो की, विज्ञान हा माणसाला मिळालेला शाप आहे की वरदान?

विज्ञान रूपी ही कामधेनू माणसावर प्रसन्न झाली आणि मानवी जीवनात गती आली विज्ञानाच्या साहाय्याने माणसाने आपल्या सर्व इंद्रियांचे सामर्थ्य वाढविले. संगणकाच्या साहाय्याने तर माणसाने आजपर्यंत अप्राप्त असणाऱ्या गोष्ट प्राप्त केल्या इंटरनेटच्या साहाय्याने दूरदूरच्या खंडात असलेली माणसे एकमेकांना रोज भेटू लागली.

विज्ञानाची ही किमया श्रीमंतापासून अगदी गरिबापर्यंत पोहोचली आहे. अगदी खेड्यातही भाकरीच्या

पिठासाठी कुणा अन्नपुर्णेला जाते फिरवावे लागत नाही. विज्ञानाच्या साहाय्याने माणसाने स्वतःचे कष्ट खूप कमी केले आहेत. तसेच वैद्यकीय क्षेत्रात अनेक शोध लावून अनेक असाध्य आजारांवर मात केली आहे. वैज्ञानिक शोधांमुळे अंधश्रद्धेवर मात करता येते. हे सारे पाहिले की मन ग्वाही देते, विज्ञान हे मानवाला लाभलेले श्रेष्ठ वरदान आहे.

विज्ञानाच्या साहाय्याने माणसे भयंकर शक्तीचे निर्माण केली. त्यातून आज दहशतवाद फोकावला आहे. माणसातला माणूस हरवला आहे आणि तो जास्तीत जास्त स्वार्थी बनत चालला आहे. माणूस निसर्गापासून दूर गेला आहे. त्यामुळे तो सुखी झाला आहे का? याबाबत संशयच आहे. हे पाहिले की प्रश्न पडतो खरोखरच ‘विज्ञान शाप आहे की वरदान?’

• • •

स्त्री-पुरुष समानता काळाची गरज

■ कु. नेहा गायकवाड बी.ए. द्वितीय

आजच्या आधुनिक काळातही आपल्या समाजात आजही स्त्रीला उपभोगाची वस्तू समजले जाते. मुलींना आता खूप शिकविले जाते, पण पदवी बरोबर ती लोकांचे धन आहे, हुंडा दिलाच पाहिजे व स्त्रीचे लग्नापलिकडे जग नाही, या भावनांची तिला जाणीव करून देण्यात येते. या परंपरागत विचारात फारसा बदल झालेला दिसून येत नाही.

जी काही समता व स्वातंत्र्य स्त्रियांना दिलेले असते ते शिक्षणातून मिळालेल्या ज्ञानामुळे, स्त्रिला झालेल्या तिच्या हक्काच्या जाणिवांमूळे व कायद्यामूळे आणि एकंदर जगात पसरलेल्या स्वातंत्र्य, समता इत्यादी तत्वांच्या प्रचार प्रसारामूळे. परंतु खरं पाहिलं तर परंपरागत मनुवादी पुरुषसत्ताक वृत्तीतून येणारी पुरुषी वर्चस्वाची मानसिकता बदललेली नाही. उलट अंतःकरण हेलावून टाकणाऱ्या प्रसंगी ती वाढत असल्याचे प्रकर्षणे दिसते.

यावरील उपायांची मुरुवात स्त्रियांनी स्वतःगासूनच करायला पाहिजे. पुरुषांनी केलेल्या विविध अन्याय व अत्याचारांपूढे ती मान का वाकविते. मुलांना घडविण्याचे काम महिलांच्या हातात असते. तिने मनात आणून निश्चित ठरविले तर पुरुषी वर्चस्वाची मानसिकता ती आपल्या कुटुंबापासून बदलू शकते. मात्र त्यासाठी स्वतःच्या मनातून पहिल्यांदा अशी पुरुषी वर्चस्वाची मानसिकत पुसून टाकायला पाहिजे.

समानता म्हणजे स्पर्धात्मक बरोबरी नाही, ती घरातील आर्थिक, सामाजिक व कौटूंबिक निर्णय जे आतापर्यंत फक्त आणि फक्त पुरुषच घेत असत त्या सर्वच निर्णयांत घरातील स्त्रियांचा सहभाग असणे हे होय. महिलांनी नोकरी, धंदा केला. पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावून सर्व कामे की, त्यांच्यासारखे कपडे घातले, किटी पार्टी दारू, सिगारेट घेतली म्हणजे स्त्री-पुरुष समानता येत नाही. अनेकदा निर्णय घेताना पुरुषांना हे दाखवून घ्यायचे असते की, मी किती शहाणा आहे. पण स्त्रियांच्या कर्तृत्वावरही त्यांनी विश्वास दाखविला पाहिजे. स्त्रियांनाही स्वतःची बौद्धिक क्षमता असते. ती त्यांनी अधिक वाढवावी. सगळ्याच वाईट घटनेविरुद्ध केवळ

मेणबत्या पेटतातच, पण त्याचा फारसा प्रभाव नंतर दिसून येत नाही. प्रत्येक अन्यायग्रस्त महिलेला न्याय मिळतोच असंही नाही.

पुरुषी वर्चस्व कमी करायचे असेल तर आपले संस्कारमूळ्य मुलांमध्ये रुजविणे अत्यावश्यक आहे. स्त्री-पुरुष भेदभाव नाहीसा करण्यासाठी शिक्षणातून शिक्षक-पालक-विद्यार्थी यांचे मोठ्या प्रमाणात प्रबोधन करणे आवश्यक आहे. शाळा-महाविद्यालयात मुलामुलींना वेगवेगळे करणे, मुलींना विशेष सवलती देणे याचा काही विपरीत परिणाम होऊ शकतो.

आजही आपल्या समाजात पुरुषी वर्चस्व यातून स्त्रियांची दुर्बलताच दिसून येते. घराघरातून कुटुंबप्रमुख म्हणून पुरुषांचेच नाव असणे गृहीत धरण्यात येते. याएवजी पत्नीचे नावांसह पुरुषाचे नाव असावे. घरावर पती-पत्नी असे दोघांचेही नाव लिहले, नोंदविले गेले तरी बराच फरक पडू शकतो. पुरुषांनी स्त्रियांचे गुणसामर्थ्य कबूल करायला पाहिजेत. कुटुंबाच्या संबंधाने येणाऱ्या सर्व जबाबदाऱ्या स्त्री-पुरुषांनी एकमेकांच्या सहविचाराने व सहकायाने पार पाडावे. अशा वेळी आपला इगो बाजूला ठेवीत हम साथ साथ है. याप्रमाणे विचार विनिमय, तडजोड कीत आपले प्रश्न, समस्या सोडविण्यासाठी एकत्रित निर्णय घ्यायला पाहिजे.

स्वाभिमान, देशाभिमान, धर्मनिरपेक्षता, वैज्ञानिक दृष्टीकोन, संवेदनशीलता इत्यादी मूळ्ये व संकल्पना केवळ शिक्षणापुरत्या न राहता त्या समाजात रुजल्या पाहिजे. जेष्ठ नागरिक आपापल्या जीवनात काही उल्लेखनीय कार्य केलेले असतात. त्यांचा उपयोग संस्कारक्षम पीढी घडविण्यासाठी करायला हवा. त्यांचा अनुभवाचा फायदा मुलांना झाला पाहिजे. विविध उपक्रमातून समता मूळ्ये मुलांच्या मनात रुजविली पाहिजेत. तरच खन्या अर्थाने स्त्री-पुरुष समता निर्माण करण्याच्या दिशेने योग्य वाटचाल करता येईल.

• • •

ऐक्याचा परिपाक : वारकरी संप्रदाय

■ विकास डाकराम पर्वते एम.ए. मराठी द्वितीय

महाराष्ट्र हे संताचे राज्य आहे आणि पंढरीचा भक्तीसंप्रदाय म्हणजेच वारकरी संप्रदाय होय. हा वारकरी संप्रदाय व त्याचे अनुयायी नित्य नियमाने ‘आषाढी एकादशी’ ला पांडुरंगाच्या दर्शनासाठी पंढरपूर येथे मोळचा प्रमाणात जात असतात. संत ज्ञानेश्वर, संत नामदेव, संत तुकाराम या संताच्या ‘पालखी’ दरवर्षी पंढरपूरकडे पायी जात असते या संताच्या पालखी बरोबर लाखो वारकरी पंढरपूरची यात्रा करीत असतात. वारकरी संप्रदायामध्ये अनेक संत होऊन गेले. त्या संतांची नावे पुढीलप्रमाणे –

संत ज्ञानेश्वर, संत निवृत्तीनाथ, संत मुक्ताबाई, संत चांगदेव, संत सच्चिदानन्द, संत नामदेव, संत गोरा कुंभार, संत सावता माळी, संत नरहरी सोनार, संत चोखामेळा, संत सेना न्हावी, संत परिसा भागवत, संत विसोबा खेचर, संत जनाबाई, संत जोगा परमानंद, संत जगान्मेत्र नागा, संत एकनाथ, संत तुकाराम, संत बहिणाबाई असे अनेक थोर संत या वारकरी, संप्रदायात झाले व त्यांनी आपल्या अभंगातून, किर्तनातून, ओवीतून, समाज प्रबोधनाचे कार्य केले. वारकरी

संप्रदायाने आपले दैवत ‘पांडुरंग’ याच्या आशिर्वादाने अनेक संत मंडळींनी मोलाचे कार्य केले. हा संप्रदाय ज्ञानेश्वर-नामदेवाच्या कितीतरी अगोदर महाराष्ट्रात प्रचारात होता. असे म्हटले जाते. पण या संप्रदायाची खरी ओळख संत ज्ञानेश्वरापासून झाली. संत ज्ञानेश्वर. नामदेव याच्या घराण्यात पांडुरंगाची वारी आणि भक्ती पुर्वापार चालू होती.

महाराष्ट्रातील विडुलोपासने चा प्रवर्तक, ‘पुंडलिकास’ मानला जातो. ऐकेकाळी महाराष्ट्रात सर्व जाती-धर्मात संत उदयास आले. संत म्हटला की भारतीय अंतःकरण भारावून जाते आणि लोहकणाचे लोहचुंबकाकडे स्वाभाविक आकर्षण घडावे. तसेच

भारतीय मन संत वचनाकडे धाव घेत होते. तात्पर्य सर्वाविषयी भारतीय अंतःकरणात अतीव श्रद्धा आणि संत साहित्य हे भारताचे अमोल संस्कारधन आहे. हे महाराष्ट्राचे व भारतीयाचे प्रेरणास्त्रोत आहेत.

संत ज्ञानेश्वर : जन्म इ.स. १२७५ साली झाला. त्यांनी वयाच्या १६ व्या वर्षी ‘ज्ञानेश्वरी’ लिहिली. ‘ज्ञानेश्वरी व पसायदान’ हे मराठी माणसाचे

संस्कारधन ठरले. ज्ञानेश्वरांनी महाराष्ट्रात ‘ब्रह्मविद्येचा सुकाळ’ केला.

संत नामदेव : आज नामदेवाच्या नावावर सुमारे अडीच हजार अभंग आहेत. ‘शतकोटी तुळे कारणे अभंग’ ही त्याची विठ्ठलाला उद्देशून प्रतिज्ञा होती.

नामदेवाच्या घरी ‘सावकारी’ होती पण नामदेवांनी पांडुरंगाच्या भक्तामध्ये स्वतःला वाहून घेतले आणि घरची सावकारी डुबून गेली. नामदेव हे थेर भक्त होते. तसेच ते कुशल संघटकही होते. वारकरी संप्रदायाच्या संघटनेचे कार्य त्यांनी ज्ञानेश्वराच्या हयातीतच केले पण ज्ञानेश्वरांनी समाधी घेतल्यानंतरही पन्नास वर्ष महाराष्ट्रात आणि महाराष्ट्राबाहेर नामदेवांनी विठ्ठलभक्तीच्या व वारकरी संप्रदायाचा ध्वज फडकावला.

कळस तुकारामानी चढवला. आजही त्याचे अभंग लोकाच्या अंतःकरणात घर करून आहेत. त्याची सारी वाणी ही ‘बोले तैसा चाले। त्याची वंदावी पाऊले॥’ या जातीची आहे. ‘आम्हा घरी धन शब्दाचीच रत्ने’ यासारख्या अभंगातून शब्दांचे महात्म्य वर्णन केले आहे. अशाप्रकारे संतांनी आपले कार्य केले. काही संताचे अभंग –

देवा तुळा मी कुंभार। नासी पापाचे डोंगर॥
ऐसा संतस हो जाती। घडे साधुची संगती॥
म्हणे कृपा भगवंताची। गोरा कुंभार मागे हेची॥

– संत गोरा कुंभार
कांदा मुळा भाजी। अवधी विठाई माझी॥
लसून मिरची कोर्थींबीरी। अवधा झाला माझा
हरी॥

– संत सावता माळी

देवा तुळा मी सोनार तुळे नामाचा व्यवहार।
देह बागेसरी जाणे। अंतरात्मा जाण सोने॥।
त्रिगुणाची करूनी मुस। आत ओतिला ब्रह्मरस॥।

जीव शिव करूनी फुंकी। रात्रिंदिवस ठोकाठोकी॥।

– संत नरहरी सोनार
अशाप्रकारे काही संताचे
पांडुरंगाला उद्देशून केलेले अभंग
आहेत. महाराष्ट्रामध्ये संताच्या
आशीर्वादाने मोठ्या प्रमाणावर
या २०व्या शतकात सुद्धा
वारकरी मोठ्या प्रमाणात
आपले आराध्य दै व त
‘विठ्ठलाची’ वारी दरवर्षी
आषाढी एकादशीला करीत
असतो.

वारकरी संप्रदायाच्या
एकूण रचनेकडे आणि त्यातील
संताच्या सहभागाकडे बघू जाता वारकरी संप्रदायाने
आध्यात्मिक लोकशाही रुजविणारे महान कार्य केले आहे.

आजही प्रसारमाध्यमांमध्ये वारीचे
होणारे दर्शन बघून पांडुरंग भक्तीची
आर्तता विविध जाती धर्मातील
लोकांमध्ये असणारे भक्तीचे ऐक्य
अचंबित करणारे आहे.

वारकरी संप्रदाय हा भक्ती संप्रदाय
असून तो सर्वसामान्य, अठरापगड
जातींना सामावून घेणारा महान संप्रदाय
आहे. म्हणून आजच्या वैज्ञानिक
युगातही वारकरी संप्रदायाचे महत्त्व
कायम आहे.

• • •

प्रसिद्धी

■ खेमराज चंडीकार बी.ए. - प्रथम

आज-काल लहानांपासून तर मोठ्यांपर्यंत, मुले-मुली, स्त्री-पुरुष या सर्वांमध्ये एक नवीन ट्रॅण्ड आलेला आहे. तो म्हणजे फोटोशूट. सोशल मीडियावरील प्रसिद्धीसाठी हे लोक वेगवेगळे आणि चित्रविचित्र फोटोशूट करतात. तो करतो म्हणून मी ही करणार, असे म्हणून प्रसिद्ध व्हायच्या नादात स्वतःची लाज घालवून स्वतःचे हसे करून घेतात. अरे हा कसला मूर्खपणा चालवलायं तुम्ही? तुम्हाला हवे आहेत ते फक्त लाईक करणारे आणि तुमच्या फोटोखाली तुमची स्तुती करणारे तोंडपुजे लोक. प्रसिद्धी कमविण्याच्या नादात होणारी बेझज्जती तुम्हाला दिसत नाही का? एवढेच नाही तर वाढत चाललेल्या सेल्फीच्या नादात अनेकदा अशा बावळटांनी जीव धोक्यात घालून सेल्फी काढताना आपले जीवसुद्धा गमावलेले आहेत.

लोकांचा विचार करत जगायचं नसते हे मान्य आहे. पण जशी आपली आपल्याला स्तुती करता येत नाही ना. तसेच आपल्याला आपल्या चुकापण पण दिसत नाहीत. म्हणून कोणी अडवले तर डोकं फिरवून घेण्याआधी विचार करा आणि हा मूर्खपणा थांबवा.

जर तुम्हाला खरंच प्रसिद्ध व्हायचे आहे. तर काहीतरी चांगले गुण शिका, स्वतःला चांगल्या सवयी लावा, निश्चित ध्येयाने प्रेरित होऊन परिश्रमाने यशाचे शिखर गाठल्यास एक दिवस नक्कीच तुम्हाला प्रसिद्धी प्राप्त झाल्याशिवाय राहणार नाही.

• • •

बी पॉझिटिव्ह

■ खेमराज चंडीकार बी.ए. - प्रथम

‘बी पॉझिटिव्ह’ हा शब्द तर आपण कुठं पण ऐकतो. कुणाच्या बायो ला असतो तर कुणाच्या स्टेट्सला. पण आपण आपल्या आयुष्यात पॉझिटिव्हिटीला जेवढं महत्त्व देतो तेवढं महत्त्व निगेटिव्हिटीला पण दिलं पाहिजे. तुम्हाला तर माहिती असेलच की बल्ब चालू व्हायला सुद्धा पॉझिटिव्ह आणि निगेटिव्ह या दोन्हींची गरज असते. नुसतं पॉझिटिव्हने बल्ब चालू होत नाही. निगेटिव्ह आणि पॉझेटिव्ह या दोन्हीं तारा जेव्हा एकत्र येतात तेव्हाच त्या बल्बला ऊर्जा मिळते व ते प्रकाशमय होते.

आपलं आयुष्य पण तसंच आहे. आपल्याला पण प्रकाशमय व्हायचं असेल तर ह्या दोन तारांची गरज आपल्याला आहे.

आपल्याला खूप लोकं सांगतात की पॉझिटिव्ह विचार करा आणि खुश रहा. पण आपल्या आयुष्यात जेवढी खुशी महत्त्वाची आहे ना तेवढंच दुःख पण. आपण निगेटिव्ह विचार करू तेव्हाच आपल्याला समजेल की आपल्यात कमी काय आहे आणि जेव्हा आपण आपल्यातली ती कमी पूर्ण करू तेव्हा खरंच आपण खूप आनंदी असू. पण आपण निगेटिव्हकडे दुर्लक्ष करून स्वतःचं नुकसान करतो व फक्त बाहेरून आनंदी असतो आणि लोकांना दाखवत फिरतो ‘बी पॉझेटिव्ह’.

• • •

भारतीय संख्याशास्त्राचे जनक प्रा. पी. सी. महालनोबिस

■ अश्वदीप खोब्रागडे बी. एस्सी. तृतीय

दैनंदिन जीवनात सांख्यिकीचा वापर लोकप्रिय करण्यासाठी आणि लोकांच्या कल्याणासाठी धोरण ठरविण्यासाठी सांख्यिकी कशी मदत करते याबाबत जनतेला जागरुक बनवण्यासाठी सरकार सांख्यिकी दिन साजरा करत आहे. राष्ट्रीय सांख्यिकी प्रणाली स्थापन करण्यात दिलेल्या अमूल्य योगदानाची नोंद म्हणून दरवर्षी २९ जून रोजी प्रा. पी सी महालनोबिस यांच्या जयंतीनिमित्त हा दिवस साजरा केला जातो.

प्रशांतचंद्र महालनोबीस मुख्यतः ओळखले जातात ते भारतातील संख्याशास्त्राचे जनक म्हणून. महालनोबीस यांचा जन्म कोलकाता येथे २९ जून १८९३ रोजी झाला. १९१२ मध्ये भौतिकशास्त्रातील बी.एस्सी. पदवी त्यांनी प्रेसिडेंसी महाविद्यालयातून मिळवली. १९१५ मध्ये इंग्लंडच्या केंब्रिजमधील किंग्ज महाविद्यालयामधून गणित व भौतिकशास्त्र घेऊन ते ट्रायपॉस उत्तीर्ण झाले. ट्रायपॉसच्या दुसऱ्या भागात भौतिकशास्त्रात प्रथम वर्ग मिळविल्यामुळे त्यांना ज्येष्ठ संशोधन शिष्यवृत्ती मिळाली. मात्र संशोधन सुरु करण्यापूर्वीच्या भारतातील मुक्तामात

त्यांची भेट कोलकत्याच्या प्रेसिडेंसी महाविद्यालयाच्या प्राचार्यांशी झाली आणि तात्पुरत्या काळासाठी ते तेथे भौतिकशास्त्र शिकवू लागले. यात रमल्यामुळे संशोधन करण्यासाठी केंब्रिजला ते परत गेले नाही.

महालनोबीस यांच्या संख्याशास्त्रातील कामगिरीची सुरुवात किंग कॉलेजच्या ग्रंथालयातील 'बायोमेट्रिका' (Biometrika) या नियतकालिकाच्या खंडांच्या वाचनामुळे झाली. त्यांनी तो संपूर्ण संच खरेदी केला आणि त्याच्या वाचनातून सांख्यिकी हे नवीन शास्त्र, मापने आणि त्यांच्या विश्लेषणावर आधारित असून त्याची उपयुक्तता व्यापक असल्याचे महालनोबीसांच्या लक्षात आले. १९२२ पासूनची तीस वर्षे प्रेसिडेंसी महाविद्यालयात भौतिकशास्त्राचे प्राध्यापकपद निभावतानाच त्यांनी संख्याशास्त्रात इतके काम केले की त्याचा अमीट ठसा भारतीय संख्याशास्त्राच्या विकासावर उमटला. त्यांनी कृषी, उद्योग, प्रशासन क्षेत्रात संख्याशास्त्राचे भरीव उपयोजन केल्यामुळे हा विषय भारताच्या शैक्षणिक क्षेत्रात रुजला गेला.

मानववंशशास्त्र, जीवशास्त्र, हवामानशास्त्र यांतील सैद्धांतिक आणि प्रत्यक्षात भेडसावणारे प्रश्न महालनोबीस यांनी संख्याशास्त्राने सोडवले. मोठऱ्या प्रमाणावर नमुना पाहणीचे संकल्पन करण्यात त्यांचे मोठे कार्य आहे.

महालनोबीस यांच्या निर्देशनाखाली दोन महाकाय मानववंशीय सर्वेक्षणे, संयुक्त प्रांत (United Provinces, आजचे उत्तरप्रदेश आणि उत्तराखण्ड) आणि बंगालमध्ये पार पडली. या सर्वेक्षणांमधून निघालेले निष्कर्ष, काळाच्या ओघातही अचूक ठरले आणि मान्यही झाले. उदाहरणार्थ, बंगाली ब्राह्मणांचे कुळसाधर्म्य भारताच्या इतर प्रदेशांतील ब्राह्मणांपेक्षांही बंगालमधीलच इतर जारींशी अधिक आहे.

‘विशाल प्रमाण नमुना सर्वेक्षणे’ (largescale sample surveys) हे महालनोबीस यांचे आणखी एक महत्त्वाचे सांख्यिकी योगदान आहे. १९३७ मध्ये या नमुना सर्वेक्षणाची सुरुवात बंगालमधील ज्यूटच्या पिकाखालील क्षेत्र आणि उत्पादन यांचा अंदाज वर्तविण्यातून झाली. त्याधारे वर्तविलेले अंदाज किमान दोष असलेले सिद्ध झाले आणि सर्वमान्य झाले. या योगदानासाठी १९४४ मध्ये लंडनच्या ऑक्सफर्ड विद्यापीठाने त्यांना वेल्डन पदक (Weldon Medal), तर १९४५ साली रॅयल सोसायटीने सदस्यत्व दिले.

महालनोबीसांनी १९३७-४४ दरम्यान घेतलेल्या विविध सर्वेक्षणांत ग्राहकांचे खर्च, चहापानाच्या सवयी, लोकमत, दर एकी पीक उत्पादन, आणि वनस्पती रोग असे विषय होते. याकरिता त्यांनी काटेकोरेपणे निवडलेल्या या दृच्छिक नमुन्यांचा वापर केला होता. आधारसामग्री गोळा करण्याच्या एकूणच पद्धतीला त्यांनी पूर्णपणे शास्त्रीय वळण लावून, निष्कर्षात अचूकपणा राहिल याची काळजी घेतली. उदाहरणार्थ, पीक उत्पादनाच्या आकलनासाठी त्यांनी फक्त चार फूट व्यासांच्या मोजक्याच शेतखंडांची नमुना म्हणून निवड केली होती. अशा विविध प्रकारच्या सर्वेक्षणांतून मिळालेल्या अनुभवांवरून त्यांनी दोनशेहून अधिक शोधनिबंध नमुना निवडीवर लिहिले. ‘महालनोबीस अंतर’ हे त्यांच्या नावाने ओळखले जाणारे एक संख्याशास्त्रीय गणन समूह विश्लेषण व वर्गीकरण या क्षेत्रांत विस्तृत प्रमाणात वापरले जाते.

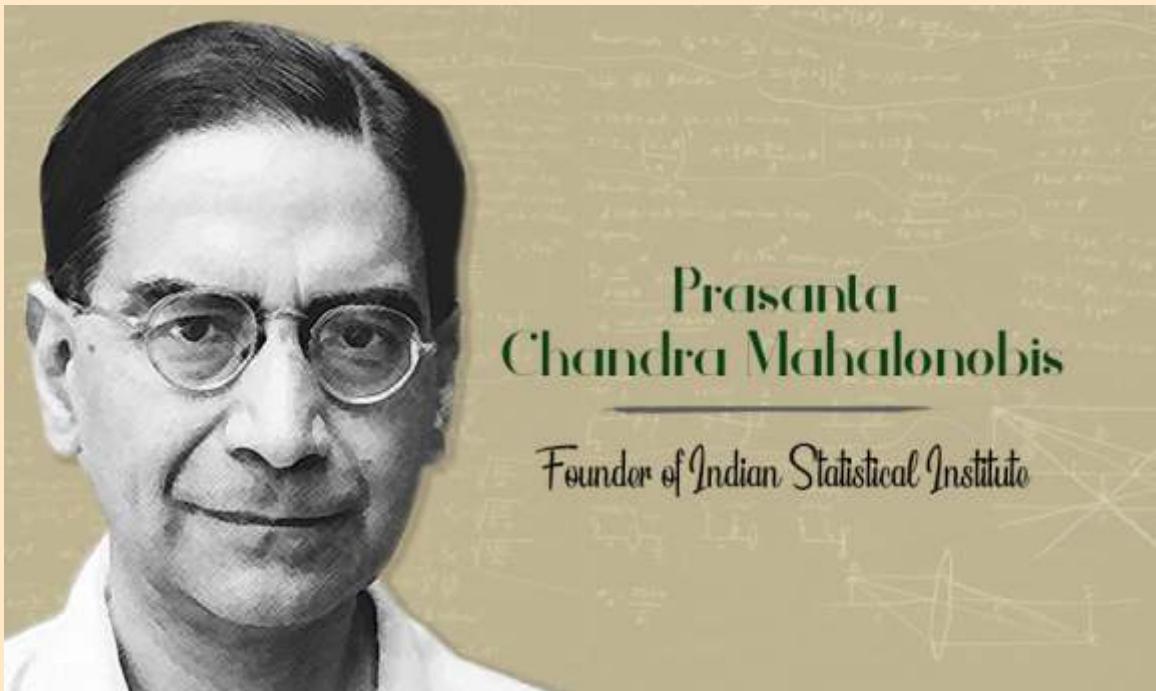
आपली सर्व पुंजी पणाला लावत १९३१ मध्ये इंडियन स्टॅटिस्टिकल इन्स्टिट्यूट (आय.एस.आय.) या

संस्थेची अधिकृत स्थापना महालनोबीस यांनी केली. तिने भारतातील सांख्यिकीच्या विकासाला गती दिली. संस्थेत रुजू होण्यासाठी त्यांनी राज चंद्र बोस, समरेंद्रनाथ रॉय आणि सी. राधाकृष्ण राव यांसारख्या, पुढे जगविष्यात झालेल्या, बुद्धिमान तरुण भौतिकशास्त्रज्ञ आणि गणितींची मने वळवली. १९३३ पासून इन्स्टिट्यूटर्फे ‘संख्या’ हे संख्याशास्त्रावरील नियतकालिक प्रसिद्ध होऊ लागले, जे अल्पावधीतच जागतिक प्रतिष्ठेचे झाले. १९५९ पासून संस्थेला ‘महत्त्वाची राष्ट्रीय संस्था’ म्हणून कायदेशीर दर्जा मिळाला आहे. संख्याशास्त्रातील शिक्षण, प्रशिक्षण आणि संशोधन यासाठी आय.एस.आय. ही जगभरातील एक अग्रण्य संस्था मानली जाते. त्यांनी १९५६ मध्येच पहिला संगणक आय.एस.आय.मध्ये आणला तसेच ‘आंतरराष्ट्रीय सांख्यिकी शिक्षण’ केंद्रही स्थापन केले.

भारताची पहिली पंचवार्षिक योजना (१९५१-५६) प्राथमिक क्षेत्रांच्या (कृषी, वनीकरण, मासेमारी आणि खाणकाम) आर्थिक-विकास प्रतिमानावर आधारलेली होती. दुसरी पंचवार्षिक योजना (१९५६-६१) मात्र औद्योगिक विकासावर भर देणारी होती, जी महालनोबीस यांच्या ‘चार-क्षेत्र प्रतिमानावर’ (Four-sector model) बेतलेली होती. त्यांच्या प्रतिमानात देश स्वावलंबी होईल अशा मूलभूत अवजड उद्योगांतल्या गुंतवणुकीवर भर आणि वाढती उपभोक्ता मागणी पूर्ण करण्यासाठी, तसेच रोजगार निर्मितीसाठी गृह, कुटीर आणि लघु उद्योगांवर तसेच सेवांवर भर असे सूत्र होते.

सांख्यिकीय आधार हा राष्ट्रीय नियोजनाच्या सर्वच बाबींचा अविभाज्य भाग असला पाहिजे, असा महालनोबीसांचा आग्रह होता. म्हणून प्रत्येक आर्थिक आणि सामाजिक बाबीबद्दल संपूर्ण भारताची सर्वसमावेशक आकडेवारी मिळविण्यासाठी त्यासाठी १९५० मध्ये त्यांनी राष्ट्रीय नमुना सर्वेक्षण संस्था (National Sample Survey Office) सुरू केली. तसेच भारतभरातील सांख्यिकी कार्यक्रमांमध्ये समन्वय साधण्यासाठी ‘मध्यवर्ती सांख्यिकी संस्था’ (Central Statistical Organization) ही शीर्ष संस्था उभारण्यात महालनोबीस यांनी मोलाची मदत केली. त्यांचे ‘Experiments in Statistical Sampling in the Indian Statistical Institute’ हे १९६२ साली प्रसिद्ध झालेले पुस्तक त्यांच्या नमुना सर्वेक्षणाच्या कामाचा आढावा देते.

आयुष्याच्या अखेरच्या दशकातही महालनोबीसांनी

Prasanta Chandra Mahalanobis

Founder of Indian Statistical Institute

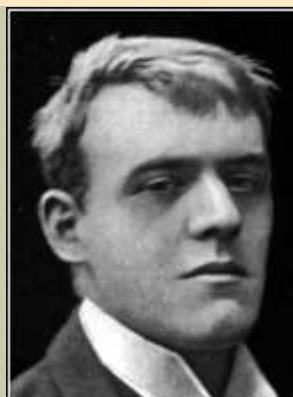
नवीन सांख्यिकी पद्धती शोधल्या. उदाहरणार्थ, विभिन्न गटांतील लोकांच्या सामाजिक-आर्थिक परिस्थितीची तुलना करण्यासाठी त्यांनी भागक आलेखी (fractile graphical) विश्लेषणतंत्र विकसित केले, जे विज्ञानाच्या अनेक शाखांतून आजदेखील वापरले जाते. आय.एस.आय.च्या भाषाविषयक संशोधन विभागात त्यांनी संख्यात्मक भाषाशास्त्र आणि भाषा नियोजन यात संशोधन केले. वाणी विकारशास्त्रात संशोधन करून त्यांनी भाषासुधार क्षेत्रातही योगदान दिले.

राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरांवर महत्वाच्या जबाबदाच्या सांभाळणारे महालनोबीस संयुक्त राष्ट्रांच्या नमुना निवड उप-आयोगाचे १९४७-५१ दरम्यान अध्यक्ष

होते. भारत सरकारचे संख्याशास्त्र सल्लागार म्हणूनही त्यांनी काम केले. ते इंटरनॅशनल स्टॅटिस्टिकल इन्स्टिट्यूटचे मानद अध्यक्ष बनले. अमेरिकन स्टॅटिस्टिकल असोसिएशनचे अधिछात्र (Fellow) म्हणून त्यांची निवड झाली. त्यांना 'पद्मविभूषण' हा मानाचा भारतीय पुरस्कार देण्यात आला. २८ जून १९७२ रोजी कोलकाता येथे त्यांचे निधन झाले.

राष्ट्रीय सांख्यिकी प्रणाली स्थापन करण्यात दिलेल्या अमूल्य योगदानाची नोंद म्हणून दरवर्षी २००६ पासून २९ जून रोजी प्रा. पी सी महालनोबीस यांच्या जयंती निमित्त हा दिवस 'सांख्यिकी दिवस' म्हणून साजरा केला जातो.

• • •

Statistics are the triumph of the quantitative method, and the quantitative method is the victory of sterility and death.

— Hilaire Belloc —

AZ QUOTES

दे ढकल...

■ लोकेश राऊत बी.ए. द्वितीय

सद्या २१ व्या शतकातील तंत्रज्ञानाच्या युगात आणि सोशल मिडीयाच्या जगात आजची पिढी ही टेक्नोसावी होत आहे. मोबाईल क्रांतीमुळे आणि स्वस्तातील इंटरनेटमुळे व विशेषत: १.५ जी.बी. मूळे सोशल मिडीयाच्या जगात तरुणाईसकट सर्वच स्मार्टफोन असणारे खूपच बिझी असल्याचे दिसून येत आहे.

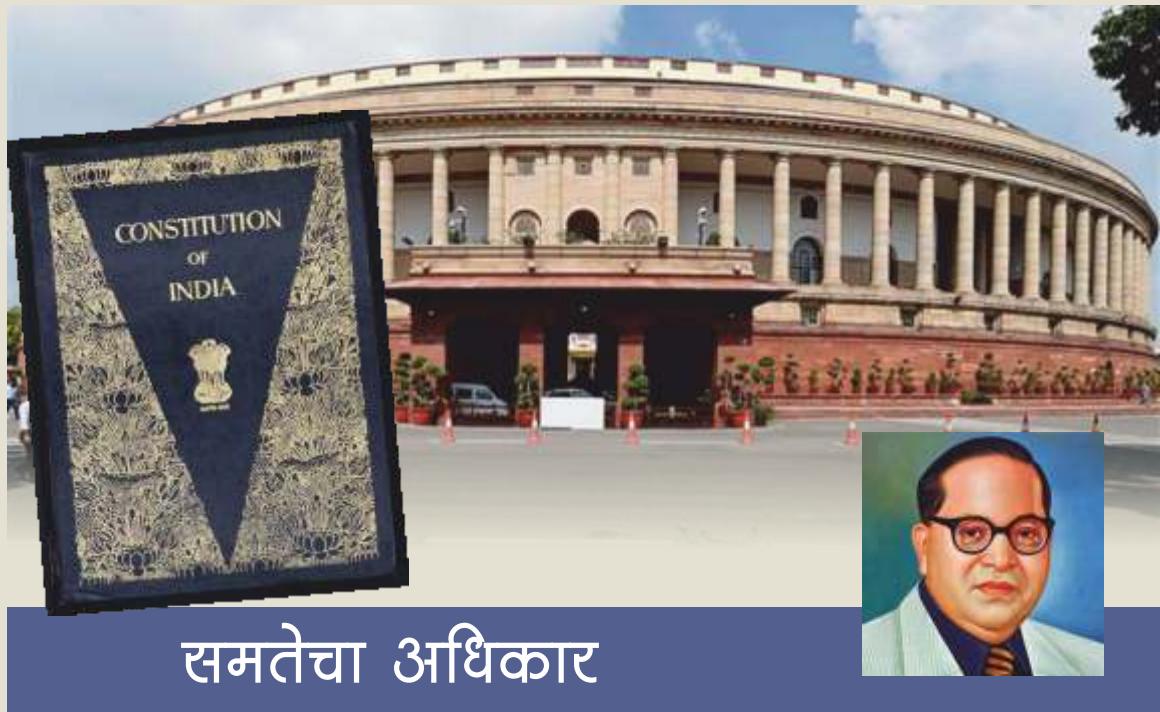
सोशल मिडीयातील व्हॉट्सॅप, फेसबुक, ट्रिटर, इन्स्टाग्राम यावर मोठ्या प्रमाणात आपल्या भावभावना आणि गुडमार्निंग, गुडनाईट, वाढदिवस, अऱ्नीवरसरी आणि इतर अशा सर्वच प्रकारच्या मॅसेजची देवांगेवाण करण्यात व्यस्त झाले आहेत, परंतु हे करताना जास्तीत जास्त कट कॉपी पेस्ट याप्रमाणे शॉटकट मारतात. एक नवीनच सवय मोठ्या प्रमाणात लागली आहे ती म्हणजे फॉर्वर्ड अर्थात दे ढकल...

एखादा नवीन ग्रुप असो की जुना त्यावर सर्वात पहिले सुप्रभातचा मॅसेज कोण टाकतो याची खुमखुमी, चढाओढ लागलेली असते. काही बहादूर तर रात्रीचे बारा वाजले रे वाजले की लगेच तर काही पहाटे चार पासूनच सुप्रभात टाकण्यासाठी जागे होतात. काही ग्रुपवर तर भांडणही होतात. कारण अऱ्डमिन आणि इतरांनी गृपच्या उद्देशप्रमाणेच त्यावर चर्चा असावी, अवांतर व अवास्तव आणि कोणाच्या भावना दुखावणारे काहीही टाकू नये, अशी सक्त सूचना आणि आवर्जून विनंतीही केली असते. तरीही मनाला आवर न घालू शकणारे किंवा जाणूनबुजून तसे मॅसेजेस टाकतातच. कित्येकांना सूचनांचे पालन

करणे, स्वतःला बंधनात ठेवणे जमतच नाही. दे ढकल...च्या नादात कित्येकांना हे भानच नसते की, आपण चुकीची व खोटी माहिती पाठवित आहोत. चार-पाच वर्षांपासून फिरणारे मॅसेजसुद्धा असेच ढकलत असतात. जसे एखाद्याचे कागदपत्र हरविले आहेत, इंटरव्हू कॉल लेटर, अपघातात वाचलेली लहान लहान मुलांचे फोटो इत्यादी. याच्या आपण इतके मोहात आणि वेडात पडतो की ते सहज लक्षातही येत नाही. ते एकप्रकारचे व्यसनच होऊन जाते.

अशा या प्रकारामूळे सतत व्हॉट्सॅप, फेसबुक, ट्रिटर, इन्स्टाग्राम चेक करण्याची सवय लागते. झोपून उठल्या उठल्या खाटेवरच पहिल्यांदा मोबाईल चेक करणे, आलेले फोटो आणि ऑफीओ-ब्लिंडीओ डॉउनलोड करून बघणे, आपल्या केलेल्या पोस्टला व स्टेटसूला किती जणांनी बघितले व लाईक्स केले. आलेले मॅसेज जसेच्या तसे दे ढकल करण्याच्या वाढत्या सवयीमूळे नकारात्मकता वाढत जाण्यास मदत होते. मात्र मॅसेजच्या संवादातून बराचवेळा चांगल्या गोष्टींचीसुद्धा माहिती होते. परंतु ते आपण स्विकारून आपल्यामध्ये काही प्रमाणात बदल घडून येऊ शकतो, पण आपण ते फारसे मनावर घेत नाही. थोडक्यात काय तर दे ढकलच्या नादात आपण फारसा विचारच करीत नाही. आपल्याकडे कोठून तरी जे आले ते नुसते ढकलत बसतो. आले की दे ढकल... बस्स.

• • •

समतेचा अधिकार

■ कु. शैलेंद्री सोनफुल बी.ए. तृतीय

१५ आगस्ट १९४७ रोजी इंग्रजांपासून स्वतंत्र झालेल्या भारताला भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी अथक परिश्रमातून संविधानाची निर्मिती केली. ही राज्यघटना २६ जानेवारी १९५० पासून भारताला लागू करण्यात आली. राज्यघटनेनुसार सर्व भारतीयांना स्वातंत्र, समता आणि बंधुता यांची घ्वाही देण्यात आली. सर्व भारतीयांना समतेचा अधिकार आणि हक्क प्राप्त झालेला आहे.

भारतीय संविधानातील अनुच्छेद १४ नुसार राज्य कोणत्याही व्यक्तीस भारताच्या राज्य क्षेत्रात कायद्यापुढे समानता अथवा कायद्याचे समान संरक्षण नाकारणार नाही. सदर अनुच्छेद सरकार व त्याच्या इतर संलग्न विभागांवर जबाबदारी निश्चित करते की, सर्व व्यक्तींना समान वागणूक मिळेल. समता म्हणजे जे एकाच परिस्थितीमध्ये आहेत अशांना एकाच तराजूत तोलून समान वागणूक देणे. म्हणजेच जे समान परिस्थितीमध्ये नाहीत त्यांच्यासाठी, त्यांच्या पुनरुत्थानासाठी वर्गीकरण करून, त्यांच्यासाठी तयार केलेले विशेष कायदे अथवा त्यांना दिलेली स्वतंत्र वागणूक ही समानतेच्या हक्काचे उल्लंघन नसेल. थोडक्यात,

जे समान परिस्थितीमध्ये नाहीत अशा शोषित, पीडित व्यक्तींना विशिष्ट सवलर्तींचा लाभ वैध पद्धतीने विवेकपूर्ण वर्गीकरणामुळे मिळू शकतो. अशा प्रकारे वर्गीकरण करताना दोन महत्त्वाच्या गोष्टी लक्षात घेणे आवश्यक ठरेल.

१. जे वर्गीकरण करून, ज्या असमान वर्गाला काही लाभ मिळाणार आहे, त्यामागे सकृतदर्शी विचार व स्पष्टपणे दिसणारी असमानता दिसावी, जी दूर करण्यासाठी अशा प्रकारे वर्गीकरण केले जात आहे.

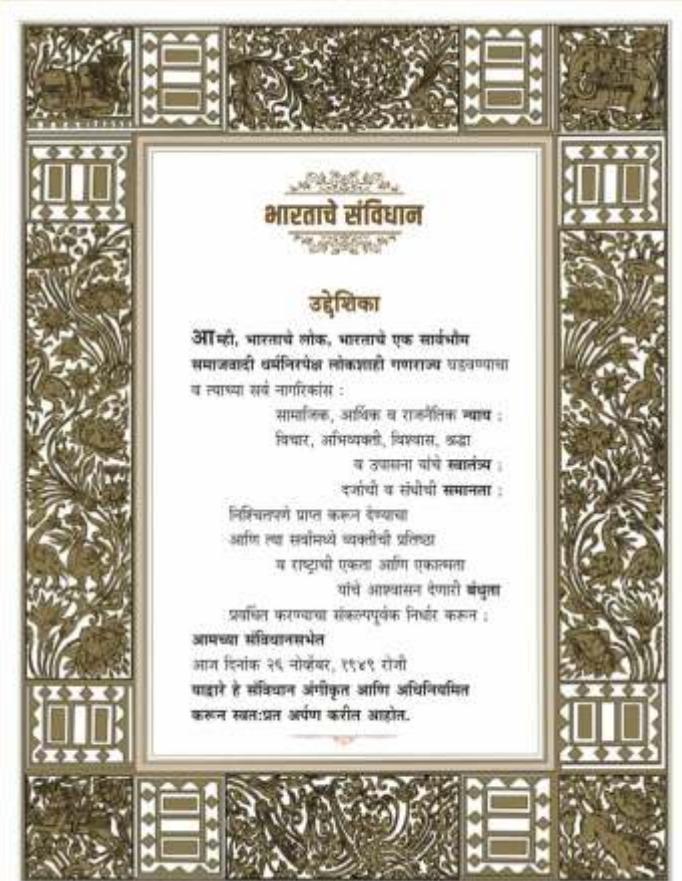
२. ज्या कायद्याद्वारे असे वर्गीकरण करण्यात येणार आहे त्याचा उद्देश आणि प्रत्यक्ष केलेले वर्गीकरण ह्याचा ताळमेळ बसायला हवा.

अनुच्छेद १४ अन्वये समानतेचा हक्क सर्वांना प्राप्त झाला आहे. अत्यंत काळजीपूर्वक वापरलेले ‘कोणत्याही व्यक्तीस’ हे शब्द म्हणजे संविधानकर्त्यांच्या सदसदविवेकबुद्धीचे उत्तम उदाहरण आहे. सर्व व्यक्तींना समानतेचा अधिकार भारतीय संविधानाने बहाल केला आहे. समानतेचा हक्क हा एकाच अनुच्छेदामध्ये नसून अनुच्छेद १४ हे समानतेच्या हक्काचा मुख्य स्रोत आहे.

अनुच्छेद १५ नुसार राज्य कोणत्याही नागरिकांमध्ये धर्म, पंथ, वंश, जात, लिंग, जन्मस्थळ अथवा वरीलपैकी कोणतेही एक हा आधारावर भेदभाव करू शकत नाही. परंतु सदर अनुच्छेद फक्त भारतीय नागरिकांना लागू आहे. संविधान हे नुसते कायद्याचे स्रोत म्हणून सर्वोच्च कायदा नाही, तर ते एक सामाजिक, राजकीय दस्तऐवज आहे. त्यामुळे साहजिकच समाजातील प्रश्नांना थेट उत्तरे देणे आणि असमानता समाजातून वजा करणे हा एक महत्त्वाचा उद्देश आहे. ह्याच उद्देशाच्या पूर्तीसाठी अनुच्छेद १५(२) अन्वये हिंदू धर्मातील सर्वसाठी सर्व मंदिरे खुले करणे, तसेच सर्व सार्वजनिक ठिकाणी कुठल्याही प्रकारे असमान वागणूक देण्यात येऊ नये अशाप्रकारे तरतूद करण्यात आली आहे. अर्थात, असमान वागणूक देण्यास प्रतिबंध फक्त अनुच्छेद १५(१) मध्ये उल्लेख केलेल्या आधारानाच लागू आहे. म्हणजेच एखादे उपहारगृह किंवा जेथे राहायची व्यवस्था होते असे ठिकाण एखाद्या संसर्गजन्य आजाराने प्रभावित व्यक्तीला प्रवेश नाकारू शकते. तसेच अनुच्छेद १५(३) नुसार राज्याला स्थिरा व लहान मुले ह्यांच्यासाठी स्वतंत्र तरतुदी करण्याची मुभा देण्यात आली आहे. त्यामुळे स्थिरांच्या सुरक्षिततेसाठी विशिष्ट कायदे करणे, त्यांच्यासाठी जागा राखीब ठेवणे इ.ची राज्याला मुभा मिळते. लहान मुलांना कामगार म्हणून नेमण्यास मनाई करण्याचे कायदे करता येतात.

पहिल्या घटनादुर्स्तीद्वारे अनुच्छेद १५(४) समाविष्ट करण्यात आले. ह्यानुसार शैक्षणिक संस्थांमध्ये सामाजिक अथवा शैक्षणिकदृष्ट्या मागास घटकांसाठी आरक्षण देण्यास राज्याला स्वातंत्र्य देण्यात आले. अनुच्छेद १५(५) नुसार असे आरक्षण खाजगी शैक्षणिक संस्थांसाठीदेखील देण्याची तरतूद करण्यात आली आहे.

अनुच्छेद १६ नुसार सर्वांना सार्वजनिक आस्थापनांमध्ये संर्धींची समानता आहे, असे जाहीर करण्यात आले आहे. अनुच्छेद १६(४) अन्वये

नोकरीच्या ठिकाणी मागासवर्गीयांस आरक्षण देणे व त्या संदर्भातील निर्णय घेणे, ह्याची मुभा राज्याला देण्यात आली आहे. तसेच अनुच्छेद १७ नुसार अस्पृश्यता हा गुन्हा ठरविण्यात आला असून त्या संदर्भात शिक्षण व इतर तरतुदी ठरविण्याचे अधिकार व जाबाबदारी राज्यावर सोपविण्यात आली आहे. अनुच्छेद १८ नुसार पुस्तकावर बंदी घालण्यात आली आहे. ह्याचाच अर्थ असा की, ज्या पुस्तकामुळे समाजातील असमानता ठळकपणे दिसेल, अशा पुस्तकाच्या वापरावर बंदी घालण्यात आली आहे.

अशाप्रकारे अनुच्छेद १८ ते १८ अन्वये समानतेचा हक्क संरक्षित केला गेला आहे. सर्व भारतीय जनता कायदेशीररित्या समान हक्क व अधिकाराचा उपभोग घेताना दिसून येते .

• • •

क्यू. आर. कोड म्हणजे काय रे... भाऊ?

■ पवन चेपटे बी. एसी. तृतीय

भारतात नोटबंदी जाहीर होण्याआधी बहुतांश व्यवहार हे रोख पद्धतीनेच चालत होते, पण त्यानंतर अचानक देशात नरेंद्र मोदी यांच्या नेतृत्वामुळे डिजिटल व्यवहारांना चालना मिळाली. इंटरनेट बँकिंग, आरटीजीएस/एनईएफटी ही ऑनलाईन व्यवहारांची माध्यमं आधीपासून उपलब्ध होती खरी, पण त्याचा फार मोठ्या प्रमाणात वापर होताना दिसत नव्हता. नोटबंदी झाल्यावर व मोर्दीनी डिजिटल इंडिया हे कॅम्पेन सुरु केल्यानंतर ‘भीम’, ‘पेटीएम’, ‘फोन पे’, ‘जीपे’ यांसारखे वॉलेट मोठ्या प्रमाणात बाजारात येऊ लागले. आधी मोबाईल क्रमांकाच्या माध्यमातून या वॉलेटद्वारे व्यवहार होत होते, परंतु त्याची लोकप्रियता वाढल्यानंतर QR Code ची पद्धत व्यवहारांसाठी अधिक अवलंबली जाऊ लागली. आता अगदी फुल, भाजी विक्रेत्यापासून ते मोठ्या मॉलमध्ये सगळीकडे कॅश काऊंटरवर QR Code डिस्प्ले केलेला असतो. QR Codeचे तंत्रज्ञान बाजारात येण्याआधी ‘बारकोड’ पद्धत अस्तित्वात होती. त्यानंतर जसजसं जग क्रांती करत गेलं तशा तांत्रिक बाबीही अद्यावत होत गेल्या. QR Code ‘बारकोड’ पेक्षा शंभर पट अधिक माहिती प्रदान करू शकतात. अक्षरे, संख्या, ग्राफिक्स आणि ऑडिओ किंवा व्हिडिओ आदीचा QR Code जनरेट करता येतो. डेटाचे विपुल प्रमाणात

एन्कोडिंग करता येण हे QR Codeचं वैशिष्ट्य आहे. QR Code स्मार्टफोनच्या साहाय्याने कोणत्याही दिशेने ३६० अंशांसाठी स्कॅन करता येतो. QR Code रीड करण्यासाठी अँड्रॉइड वापरकर्त्यांनी ‘क्यूआर कोड रीड’ तर आयफोन धारकांनी ‘द्रुत स्कॅन’ हे अॅप डाउनलोड करून घ्यावे लागते. प्ले-स्टोअर वर हे दोन्ही अॅप्स निःशुल्क उपलब्ध आहेत.

याबाबत बन्यापैकी आता जागरूकता झाली आहे, पण तरीही अजून मधूनच कधीतरी हे QR Code म्हणजे काय रे भाऊ, असा प्रश्न कानाकर पडतोच. अनेकांना अजूनही QR Code विषयीची माहिती नाही.

क्यू.आर. हा ‘किक रिस्पॉन्स’ ह्या शब्दाचा शॉर्ट फॉर्म आहे. जो कोड किक रिस्पॉन्स देतो तो क्यू.आर. कोड. पण किक रीस्पॉन्स कशासाठी? कोणाला? कसला? हे प्रश्न पडले ना! बरोबर आहे, ते कल्याणासाठी थोडे भूतकाळात जाणे आवश्यक आहे. अमेरिकेत जेब्हा विसाव्या शतकाच्या मध्यात, फूड चेन्स आणि रिटेल ह्या क्षेत्रात, जेब्हा ‘सप्लाय चेन मॅनेजमेंट’ ह्या डोमेनने व्यवस्थित बस्तान बसवलेले नव्हते तेब्हा, वस्तूंचे वर्गीकृत केलेली माहिती आणि तिचे नोंदणीकरण ह्यासाठी आधुनिक अशा तंत्रज्ञानाची निकड भासू लागली. त्यानुसार ‘युनिव्हर्सल प्रॉडक्ट कोड (UPC)’ ह्या एका

सांकेतिक नोंदणीकरणाचा शोध लागला. पण आता पुढे ते नोंदणीकरण यांत्रिक पद्धतीने पटकन, वेगाने वाचता येर्झल ह्या दृष्टीने संशोधन होण्याची गरज निर्माण झाली. त्यासाठी अमेरिकेतील वेगवेळगळ्या विद्यापीठांमध्ये विद्यार्थी संशोधन करू लागले. त्यात एक होता, नॉर्मन बुडलॅंड Drexel Institute of Technology मधला विद्यार्थी. त्याने अल्ट्राब्हायोलेट शाई वापरून एक पद्धत विकसित केली पण ती भयंकर महाग होती आणि व्यापारी दृष्टिकोनातून फायदेशीर नव्हती. पुढे विद्यापीठातून घरी आल्यावरही त्याच्या डोक्यात तोच किडा वळवळत होता आणि त्याने त्याचे प्रयोग चालूच ठेवले होते. एके दिवशी, समुद्रकिनारी बसला असताना, वाळूत बोटाने रेघोरुद्या ओढताना अचानक त्याच्या डोक्यात एक कल्पना चमकली. त्याला एकदम मोर्स कोड आठवला. त्याने त्या वाळूत मोर्स कोडाचे डॅश आणि डॉट्स उभे खाली खेचले तर हवी असलेली सांकेतिक

भाषा तयार होऊ शकते असे त्याच्या लक्षात आले. आणि तिथेच बार कोडाचा शोध लागला.

ह्या बारकोडमध्ये अक्षर आणि आकड्यांसाठी ठराविक जाडीची एक लांब दांडी ठरलेली असते. त्या दांड्यांची जाडी आणि त्यांच्यामधले अंतर ह्यावरून त्यातल्या माहितीचे आकलन केले जाते. त्यासाठी ऑप्टिकल रीडर म्हणजेच बार कोड रीडरचा वापर केला

जाऊ लागला. आज आपण सगळ्याच सुपरमार्ट मध्ये ह्या बार कोडाचा सुळसुळाट बघतो आहोत.

पुढे बारकोडची उपयुक्ता सिद्ध झाल्यावर त्याचा जसजसा वापर वाढू लागला तसेतसा त्या बारकोडमधून मांडता येऊ शकणारी माहिती मर्यादित असल्याची जाणीव होऊ लागली. बारकोडच्या वापरावर मर्यादा येऊ लागल्या आणि अधिक माहिती कोडमध्ये कमीत कमी जागेत बसवण्याची निकड भासू लागली.

गरज ही शोधाची जननी असतेच. औद्योगिक झापाटा, कामाचे यांत्रिकीकरण, ऑटोमेशन आणि उत्पादित वस्तूंचा दर्जा याने जपान झापाटून गेला होता.

त्याच्या गरजेनुसार जपानमध्ये टोयोटा कंपनीच्या देंसो ह्या एका उपकंपनीमध्ये अधिक माहिती कमी जागेत सांकेतिक करण्याच्या संशोधनातून १९९४ मध्ये क्यू.आर. कोडचा शोध लागला. 1D एकमितीय असलेल्या बारकोडच्या पुढे जाऊन 'मॅट्रिक्स बारकोड' म्हणजेच 2D द्विमितीय, असलेला हा बारकोड म्हणजेच क्यू.आर. कोड. फक्त डावीकडून उजवीकडे एवढीच माहिती

आत्तपर्यंत सांकेतिक करण्याची असलेली क्षमता, आता त्या डाव्या आणि उजव्या यांच्या जोडीला वर आणि खाली अशी वाढवून द्विमितीय करून टाकतो. ह्याचा काय फायदा? तर फायदा असा की आता जास्त माहिती कमी जागेत सांकेतिक करता येते. फक्त आकडे जर असतील तर ७०८९ आकडे ह्या आणि फक्त अक्षरे असतील ४,२९६ एवढी अक्षरे ह्या क्यू.आर. कोडमध्ये साठवता येतात. ०,

१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९ हे आकडे आणि --न (अंशी-लरीशे पश्च), रेलिश, , %, *, +, -, ., /, : ही अक्षरे वापरून क्यू.आर. कोड मध्ये माहितीचे सांकेतीकरण केले जाते.

मोठ्या प्रमाणात वस्तु साठवून ठेवताना त्यांची नोंदणी करण्यासाठी सुरु झालेल्या ह्या क्यू.आर.कोडचा उपयुक्तता त्यापलीकडे पोहोचली, ती सोशल नेटवर्किंगचा मार्किंगसाठी मोठ्या प्रमाणात वापर सुरु झाल्यावर. त्याचप्रमाणे स्मार्ट फोन्स आणि 3G इंटरनेटचा त्या स्मार्ट फोन्सवर केला जाणारा वापर हा ह्या क्यू.आर.कोडच्या लोकप्रियतेसाठी आणि प्रसारासाठी मोठ्याप्रमाणावर कारणीभूत ठरला. एखादी इव्हेंट एखाद्या इव्हेंट मैनेजमेंट कंपनीकडून आखली की त्याचे आमंत्रण देण्यासाठी ह्या थोडे से हटके डिझाइन असलेल्या क्यू.आर.कोडाचा वापर करून वेब साईटची लिंक देणे हे 'इन थिंग' झाले आहे. जाहिरातीमध्ये, वाचकाला डायरेक्ट वेब साईटवर नेण्यासाठी सध्या वर्तमान पत्रातूनही ह्या क्यू.आर. कोडचा सुलझाव झाला आहे.

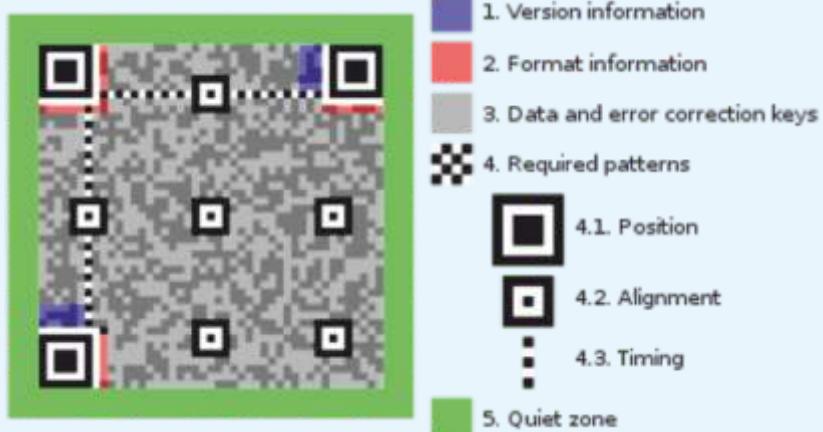
सरकार दरबारीमुद्दा ह्या क्यू.आर.कोडचा दबदबा आहे बरं का. आपल्या भारत सरकारच्या 'आधार कार्ड' ह्या योजने अंतर्गत देण्यात येणाऱ्या कार्डवरही, सर्व माहिती ह्या क्यू.आर.कोडमध्ये साठवून तो त्या कार्डवर प्रिंट केलेला असतो. जपानच्या पासपोर्ट स्टॅपिंगच्या वेळीही पासपोर्टवरच्या वर्क परमिटवर हा क्यू.आर.कोड होता. (त्यावेळी त्याबद्दल काहीही माहिती नसल्याने, असेल जपान्यांचा काहीतरी तांत्रिक तर्कटपणा म्हणून तिकडे दुर्लक्ष केले होते.) त्याचबरोबर स्मार्टफोन्समध्ये कॉन्ट्रॅक्टसची देवाण घेवाण करण्यासाठीही ह्या क्यू.आर.कोडचा वापर आता प्रभावीपणे केला जाऊ लागला आहे.

पण बारकोडपेक्षा QR Code लोकप्रियतेचे कारण काय, कमी जागेत जास्त माहिती सांकेतिक करता येणे ह्या पलीकडे?

१. बारकोड साठी महागडा आॅप्टिकल रीडर लागतो जो ह्या क्यू.आर.कोड साठी लागत नाही. स्मार्ट मोबाइलमध्ये असणारा साधा कॅमेरा हा रीडर म्हणून वापरला जातो. कॅमेच्याने घेतलेल्या फोटोला वाचून त्या क्यू.आर.कोडमध्ये सांकेतिक केलेली माहिती वाचली जाते.

२. स्मार्ट फोनच्या सगळ्याच, वेगवेगळ्या आॅपरेटिंग सिस्टीमवर, जसे की अॅन्ड्रॉइड, आयओएस, विंडोज, वेगवेगळी उंदंड अॅप्स आहेत क्यू.आर.कोड रीडर म्हणून (चकटफू). माझे स्वतःचे आवडते अॅप म्हणजे अॅन्ड्रॉइडचे क्यू.आर. ड्रॉइड (QR Droid).

३. सर्वसामान्य माणूसही ही अॅप वापरून स्वतःचा क्यू.आर. कोड अगदी काही सेकंदात बनवू शकतो.

ह्या चित्रात दाखवल्याप्रमाणे ह्या क्यू.आर. कोडची मांडणी असते. आणि चित्रात दाखवल्याप्रमाणे त्याचा फॉरमॅट आणि वाचण्याची दिशा ठरवली जाते, कॅमेच्याने घेतलेला फोटो डीकोड करताना. व्हर्जन १, व्हर्जन २, व्हर्जन ३, व्हर्जन ४, व्हर्जन १० आणि व्हर्जन ४० अशी वेगवेगळी वर्जन्स आहेत ह्या कोडची. माहिती सांकेतिक करण्याची पद्धत आणि पर्यायाने ह्या कोडच्या डिझाइनचा पॅटर्न ह्या व्हर्जन प्रमाणे बदलतो.

एकंदरीत आजच्या वेगवान जगात क्यू.आर. कोड हा मोठ्याप्रमाणात लोकप्रिय होत आहे यामुळे अनेक गोर्धंचा उपयोग जलद गतीने करण्यास मोठी मदत होत आहे.

• • •

कविता

फिल्मी मँच

निखिल सिंधीमेश्वाम बी.एस्सी. द्वितीय

एकदा होती क्रिकेटची मँच
खेळणार होते सिनेस्टार
खेळाचा रंग होता जोरदार
अभिताभच्या हातात होती बॅट
पाहण्याजारखा होता जयाचा थाट
धर्मेंद्रने मारला जोरदार बॉल
हेमाने केला हल्लुच कॉल
जिंदंद्र श्रीदेवीची झाली ठक्कर
ते पाहून रेखाला आली चक्र
शशी म्हणला वा... वा!
राखी म्हणाली क्या... क्या?
बॉर्लिंग करीत होता फिरोज खान
फिल्डिंग करीत होता अमजदखान
राकेश रोशन ने मारला फोर
जयाप्रदा म्हणाली कामदोर
विजेयता म्हणाली आऊट
कुमार गौरवला आला डाऊट
रागात होती नितू कपूर
चिंदवित होता ऋषी कपूर
शेवटी पकडला संजयने कॅच
रती म्हणाली संपली मँच.

• • •

कुंपणाच्या बाहेर ये

कृ. स्वेहल राऊत बी.एस्सी. द्वितीय

कुंपणात राहू नकोस पोरी तू
कुंपणाच्या बाहेर ये
येऊनी जग तरी बघ
कुंपणाने घातलेल्या अंधबेडया फेकून दे
बाहेरच्या जगात उमल तू
जरी असातील मार्गात अनेक स्पर्धक तुला
पण त्यांचा पराभव करूनी, विजय मिळव तु
कुंपणात राहू नकोस पोरी तू
कुंपणांतूनी बाहेर ये. (१)

जग असेल मग सुंदरसुरेख...
ठिकवायचे तुला तेथे वैभव
तुळी कळी उमलताना दिसू देत जर्वना
उमललेल्या कळीतून दरवळू देत तुळे विचार
त्या विचारातूनी घडेल मग आदर्शमाज
कुंपणात राहू नकोस पोरी तू
कुंपणातून बाहेर ये. (२)

समाजात उमललेली कळी तुला फुलवायची आहे,
नव्या स्वप्नांना गवऱणी घालायची आहे,
फुललेल्या कळीचे फुल तुळेच आहे,
कुंपणात राहू नकोस पोरी
तू कुंपणातून बाहेर ये (३)

उमललेल्या कळीची तुला फुलवायची बाग आहे,
फुललेल्या बागेतील फुलाची कळी तुळीच आहे,
तसेच तू संघर्षातून जाशील, पण
लढा देत विजयीच होशिल
जाशिल संघर्षातून तू पण
विजयी होशिल लढा देतू. तू कुंपणातून बाहेर ये.... (४)

• • •

लळ यू००

धनवीर गुरगुले बी. एसी. द्वितीय

दमषाक करून सोडणारी
तिच्या प्रेमात असूनही ती मात्र ऐटीत मिरवणारी
रात्रीचा दिवस करून जिला आम्ही पुजतो तरीही न पावणारी,
जिच्यासाठी घर, नाटे, नगरां झोडलं तरी जवळ न येणारी
डोक्यात, मनात, स्वप्नात, ध्यासात तीच ती
पण वास्तव्यात मात्र न गवणारी
तिला पकडायला पळताच तीही दुप्पट वेगाने पळणारी
शेवटी थकून मीच म्हणालो,
ये बाई,
किंती थकवशील तुळा अशिक म्हणून मिरवायला
आता तरि घेना जवळ तुळा म्हणून गिरवायला...
उभी होती निवांत, वाटले होती मला गावली
पण कसले काय शेवटी दिलीच हुशारीत हुलकावणी...

तरीही म्हणतोच आहे...

लळ यू MPSC/ UPSC... लळ यू MPSC/UPSC...

•••

कॉलेज ची मज्जा

संदिप गुरगुले बी. ए. तृतीय

कॉलेजच्या जीवनात मज्जा असते लई बघा लई
कोण कुणावर मरते कळतच नाही।
जिला तिला वाटते मी सुंदर दिसते आणि
प्रत्येकाला वाटते माझ्याकडे बघून हसते
हसण्याचा अर्थ बघा वेगळाच काही
कोण कुणावर मरते कळतच नाही।
एका सुंदरीच्या मागे चांचार शाहरख खान
काम पडले तेहाच देते, आवश्यक तेवढाच मान
कधी बोलेल म्हणून पाहतो वाट, पण बोलत काही नाही
कोण कुणावर मरते कळतच नाही
एखाद्याची टचूब मात्र उशिरा पेटते
आपणही प्रेम करावं असा फायनल इयरला वाटते
एका वर्षात मेळ काही बसत नाही
कोण कुणावर मरते कळतच नाही
कोण कुणावर मरते कळतच नाही...
•••

जीवन

कु० करिंमा कांबळे बी० ए० प्रथम

तुटला पिकलेला पान फांदीवरून,
स्वतःचं अस्तित्व शोधतो।

ऐटीत नाचत होता, उंच फांदीवर बनून,
आता त्याच फांदीकडे पाहतो।

वान्यासोबत गोष्टी झांगणान्याला,
अनोळखी पायाचा स्पर्श तुडवितो।

गर्व नाहीसा झाला, आपलेपणाचा,
आता स्वतःच्या असवातच डूबतो।

एकदिवस तो घाबरून उटला,
आपल्या जागेवर दुसऱ्याला पाहून,
हसला, जीवनाचा बदल लक्षात घेऊन。
• • •

बाप•••

विदर्भ बावनथडे बी० एस्सी० द्वितीय

अंधारलेल्या वाटा उजलवन्याचं काम करतो
तो बाप असतो
मुलाचं भविष्य घडवण्याचं काम करतो
तो बाप असतो

गरज भासल्यास आठवण कर
असे म्हणारे तर भरपूर आहेत
पण केलेल्या प्रत्येक वचनावर जो खरा ठरतो
तो बाप असतो

बाप डोक्यावरच्या छता प्रमाणे असतो
असल्यावर त्याची किंमत नसते
पण नसल्यावर त्याची कमी भासते

जो हात- बोट धरून चालायला शिकवतो
स्वतःच्या पायावर उभा करेपर्यंत तो हात सुटत नाही
मी देव बघितला आहे माझ्या बापाच्या रूपात
अहो देव कुठल्या मंदिरात कधीच भेटत नाही
• • •

पाच कविता

कुमारी दिव्या डोकरमारे बी. ए. द्वितीय

१

आई

पहिल्या वहिल्यांदा जी बोलायला
शिकविते ती असते आई।

जेव्हा आपण काही चांगलं करतो
आनंदाने शाबासाकी देणारी असते आई।

जेव्हा आपण कोणासोबत ही लढतो
त्यावेळेस समजूत घालणारी आईच असते।

चांगलं-वाईट शिकविणारी ही आईच असते。
• • •

२

का रे आंधळे बनता...

सगळं काही बघून सुख्खा
का रे आंधळे बनता।

जे आई वडील आपल्यासाठी
जन्मभर राब राब राबतात
त्यांनाच वाच्यावर सोडता
का रे आंधळे बनता।

जे आई वडील आपल्याला
खायला मिळो म्हणून
दिवसभर कष करतात
त्यांनाच तुम्ही म्हातारपणी
एक घास द्यायला हात मागे घेता
का रे आंधळे बनता।

जे आपल्याला लहानपणी
खांद्यावर घेऊन फिरतात
त्यांना आज हात देऊन
दोन पाऊल चालवू शकत नाही
डगमगणाऱ्या पावलाना अजून दूर झारता
का रे आंधळे बनता।

• • •

३

पैसा पैसा

जो तो म्हणतो पैसा पैसा
याच पैशामुळे जुळतात नाती
अन् याच पैशामुळे तुटतात नाती
ते रक्ख संबंध असो
की परकी नाती।

जो तो म्हणतो पैसा पैसा
याच पैशामुळे माणूस
होतो कधी श्रीमंत
तर याच पैशाअभावी
होतो कधी भिकारी

जो तो म्हणतो पैसा पैसा
याच पैशामुळे कुणी लावतात सट्टा
याच पैशामुळे कुणी खेळतात तीन परी।

जो तो म्हणतो पैसा पैसा
हाच पैसा लावतो वार्ड छँद
अन हाच लावतो चांगले छँद。

• • •

४

शाळा

शाळा एक अशी जागा आहे
जिथे आम्ही शिकतो आणि शिकवितो。

शाळा एक आरशा आहे
त्या आरशामधील प्रतिमा शिक्षक आहेत
आणि त्यात पाहणारे विद्यार्थी आहेत।

शाळेमध्ये शिकणारी मुळे हे फुले आहेत
आणि त्या फुलांना फुलविणारे
हे शिक्षक आहेत।

• • •

५

वसुंधरा

या काळ्या आळ्ये
चला मित्रांनो आम्ही
भार फेडू या वसुंधरेचे
उठा जागे व्हा...

या मातीतून आळ्ये
आम्हांस घासभर खायला देई
या आईच्या कुशीमध्ये आभाळ मावे

चला उठा मित्रांनो
या आईच्या संरक्षणाची
जबाबदारी आम्ही घेऊ या
या वसुंधरेचे भार फेडू या

• • •

आई

संकलन : दीपक तुपटे बी.एस्सी. तृतीय

आई तुझी वाच्यापेक्षाही गती,
तूच सांभाळलेस मला,
जेव्हा गेली होती माझी मती

आई तू अश्विसारखी पेटून उठलीस
अब्याय झाला माझ्यावर,
तू वडील होऊन झटलीस

आई तुझ्यापुढे आकाश झाले ठेंगणे
निराशेच्या वाटेवर एकटाच फिरताना,
तुझे नववा करून देवाला ज्ञाकडे घालणे

आई तुझे पाण्याजारखे निर्मळ हास्य
हसून रडलो, रडून हसलो तरी,
उमगतं कसं ग तुला, हेच मोठं रहस्य

आई तुझी गती वसुंधरेसारखी,
उंच उंच उडायला लागत्यावर,
पाय जमिनीवर ठेव, सांगत फिरणारी

आई तू तर पंचमहाभूतांनाही जिंकलेस,
सुरकुत्या येऊनसूज्जा फुलाप्रमाणे जपलेस,
पडघाआऱून हीमत देणारे तुझे शब्द,
सर्व गुन्हांना कसं काय माफ केलेस

युगे अछुवीस फेडू शकत नाही ऋण
हृदयात फडफडत आहे तू दिलेला प्राण
जन्मोजन्मी हीच आई मिळो, मागतो दान

• • •

तुझ्या जीवनाची परीक्षा

कुणाल इलमलवार बी. ए. द्वितीय

कशाला रे करतोस, भविष्याची माती !
मना नको पदू बाहेरी, फुगवून छाती !!

पहा नीट सर्वत्र, तू प्रत्येक गोष्टी !
मना तुझी रे, आज आहे कसोटी !!

हेची खरी पूजा, हीच आज भर्ती !
मना तु रे वाढव, रोगप्रतिकारक शर्ती !!

स्वयंशिस्त व संयम, हाची कामाज येतो !
मना हे रास्त सूत्र, जो अंगी भीनवीतो !!

तुझ्या जीवनाची, असै ही परीक्षा !
मना घरी बैसुनी, करावी प्रतीक्षा !!

• • •

असा असावा तो

कु. करिश्मा कांबळे बी. ए. प्रथम

हटु करावा मी
आणि पूर्ण करावा त्याने
असा असावा तो !!

रस्तून बसावं मी
आणि झमजूत काढावी त्याने
असा असावा तो。 !!

आजारी पडावं मी
आणि काळजी करावी त्याने
असा असावा तो。 !!

नखरे करावे मी
आणि शर्व नखरे झेलावं त्याने
असा असावा तो。 !!

खोडया करणारी मी
आणि चिडून बसवं त्याने
असा असावा तो。 !!

दुःखी असणारी मी
आणि खांदा द्यावं त्याने
असा असावा तो。 !!

खुश असणारी मी
आणि आनंद लुटावा त्याने
असा असावा तो。 !!

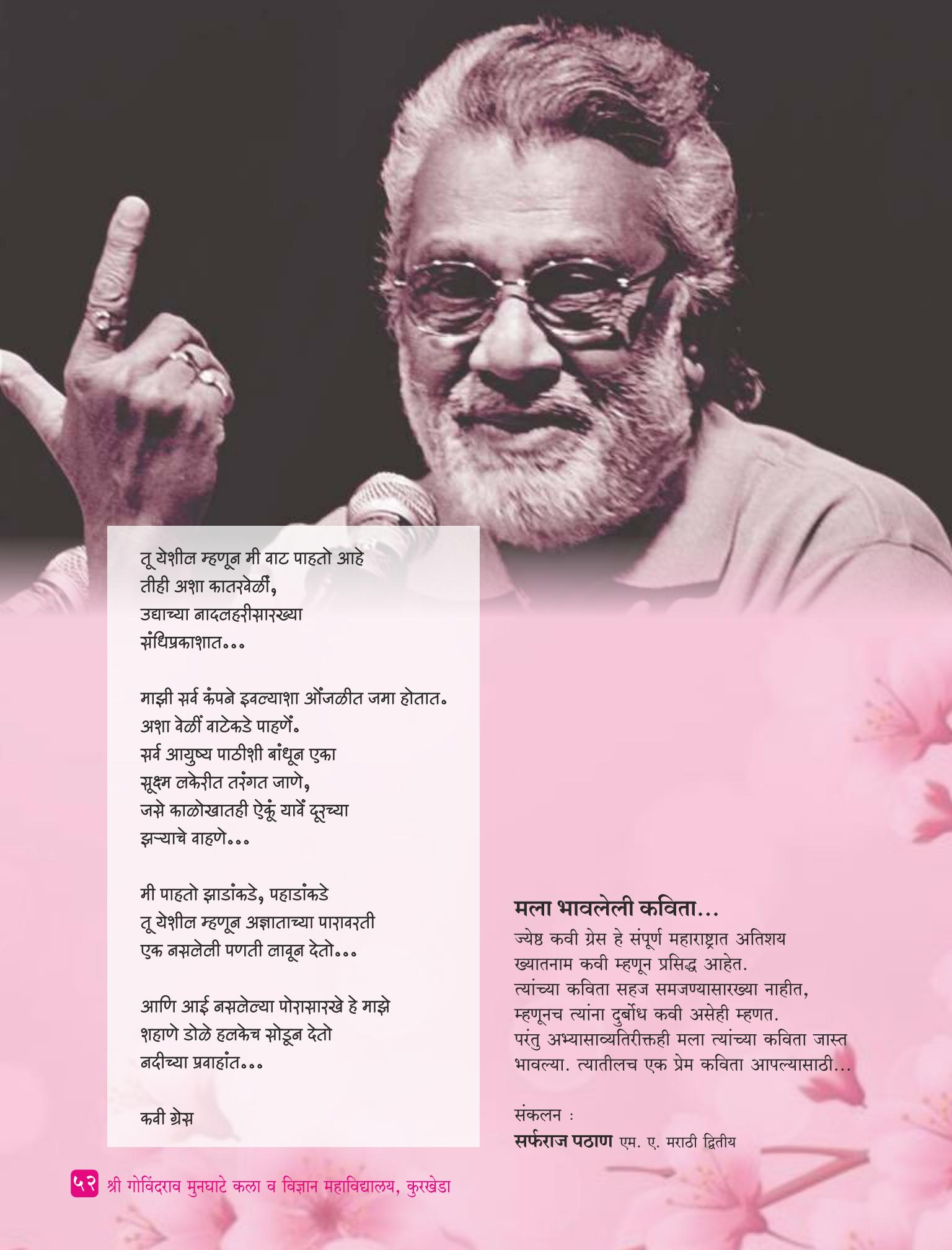

खतःकडे दुर्लक्ष करावं मी
आणि म्हणून रागवावं त्याने
असा असावा तो。 !!

चूक करावी मी
आणि माफ करावं त्यानं
असा असावा तो。 !!

सोबत असावी मी
आणि नातं निभवावं त्याने
असा असावा तो....
असा असावा तो。 !!

• • •

तू येशील मणून मी वाट पाहतो आहे
तीही अशा कातरवेळीं,
उद्याच्या नादलहरीसारख्या
संधिप्रकाशात...

माझी सर्व कंपने इवल्याशा ओंजलीत जमा होतात。
अशा वेळीं वाटेकडे पाहणे.
सर्व आयुष्य पाठीशी बांधून एका
सूक्ष्म लकेरीत तरंगत जाणे,
जसे काळोखातही ऐकूं यावें दूरच्या
झाच्याचे वाहणे...

मी पाहतो झाडांकडे, पहाडांकडे
तू येशील मणून अज्ञाताच्या पारावरती
एक नसलेली पणती लावून देतो...

आणि आई नसलेल्या पोरासारखे हे माझे
शहाणे ढोळे हलकेच सोडून देतो
बदीच्या प्रवाहांत...

कवी ग्रेस

मला भावलेली कविता...

ज्येष्ठ कवी ग्रेस हे संपूर्ण महाराष्ट्रात अतिशय
ख्यातनाम कवी मणून प्रसिद्ध आहेत.
त्यांच्या कविता सहज समजण्यासारख्या नाहीत,
मणूनच त्यांना दुर्बोध कवी असेही म्हणत.
परंतु अभ्यासाव्यतिरीक्तही मला त्यांच्या कविता जास्त
भावल्या. त्यातीलच एक प्रेम कविता आपल्यासाठी...

संकलन :

सर्फराज पठाण एम. ए. मराठी द्वितीय

प्राचीन हिंदी सिक्का

हिंदी
विभाग

भाग मिलखा भाग

■ अजय कुरंजेकर बी.ए. तृतीय

विश्व में असाधारण प्रतिभा के स्वामी बहुत कम लोग होते हैं। ऐसी ही एक असाधारण प्रतिभा का नाम है—मिलखा सिंह। वास्तव में, ‘मिलखा सिंह’ केवल एक नाम नहीं, बल्कि साहस, संघर्ष और प्रेरणा की एक ऐसी दास्तान है, जिसने बचपन में भारत-पाक बँटवारे के दौरान अपना पूरा परिवार खोने के बावजूद अपनी राह खुद बनाई और अपनी मेहनत के बल पर बुलन्दियों को छुआ। मिलखा सिंह का जन्म २० नवम्बर, १९२९ को पंजाबके मुजफ्फरगढ़ जिले के गोबिन्दपुरा गाँव में हुआ था। अब यह स्थान पाकिस्तान में स्थित है।

सिख राठोर राजपूत परिवार में जन्मे मिलखा सिंह को बचपन में ही भारत-पाक बँटवारे के दौरान हुई हिंसा में अपने पूरे परिवार को खोना पड़ा था। बह किसी तरह भागकर भारत आ सके। यहाँ आकर उन्होंने कुछ समय तक पुराना किला रिफ्यूजी कैम्प और शाहदरा पुनर्वास कॉलोनी में शरण ली। एक समय था, जब अनाथ मिलखा सिंह के मन में अपने परिवार को खोने के बाद बहुत रोषथा और उन्होंने डाकू बनने की ठान ली थी, लेकिन उनके ही एक भाई मलखान सिंह ने उन्हें भारतीय सेना में भर्ती होने की सलाह दी। मिलखा सिंह पर अपने भाई की सलाह का असर हुआ और उन्होंने आर्मी में भर्ती होने की कोशिशें शुरू कर दीं। वर्ष १९५१ में अपने चौथे प्रयास में इन्हें भारतीय सेना में जगह मिल गई। इसके साथ हि उनके के जीवन की एक नई शुरूआत हुई और उनके अन्तर्राष्ट्रीय कैरियर का मार्ग भी यहाँ से खुला। यहाँ आने के बाद मिलखा सिंह ने एक अनिवार्य दौड़ में हिस्सा लिया, जिसमें उनके अच्छे प्रदर्शन से प्रभावित होकर आर्मी ने उन्हें धावक बनने की विशेष ट्रेनिंग हेतु चुन लिया।

बचपन में मिलखा सिंह को स्कूल जाने के लिए रोजाना लगभग १० किमी दौड़ना पड़ता था, इसी कारण यह आर्मी द्वारा आयोजित इस दौड़ में अच्छा प्रदर्शन कर सके थे। इसके बाद आर्मी के कोच हवलदार गुरदेव सिंह ने उन्हें कड़ा प्रशिक्षण देना आरम्भ किया। सौभाग्य से मिलखा सिंह को वर्ष १९५६ के मेलबर्न ओलम्पिक गेम्स में २०० मी और ४०० मी की दौड़ में भारत का प्रतिनिधित्व करने के लिए चुना गया। इन प्रतिस्पर्द्धाओं में सिंह कोई पदक नहीं जीत सके। लेकिन इससे उन्हें मानसिक तौर पर अच्छा करने की प्रेरणा अवश्य मिली।

इस प्रेरणा का ही प्रभाव था कि वर्ष १९५८ और १९६० के बीच मिलखा सिंह ने बहुत ख्याति अर्जित की। वर्ष १९५८ में उन्होंने राष्ट्रीय खेलों में हिस्सा लिया और २०० मी और ४०० मी की दौड़ में स्वर्ण पदक जीतकर रिकॉर्ड भी बनाया। इसी वर्ष उन्होंने राष्ट्रमण्डल खेलों में २०० मी और ४००मी की दौड़ में भाग लेकर स्वर्ण पदक जीते। वर्ष २०१४ में विकास गौड़ा द्वारा राष्ट्रमण्डल खेलों में स्वर्ण पदक जीतने से पूर्व मिलखा सिंह एकमात्र ऐसे भारतीय एथलीट रहे हैं, जिन्होंने राष्ट्रमण्डल खेलों में एथलेटिक्स प्रतिस्पर्द्धाओं में वैयक्तिक स्तर पर स्वर्ण पदक हासिल किया है।

वर्ष १९५८ के टोकियो एशियाई खेलों में भी इन्हीं श्रेणी की दौड़ों में भाग लेकर सिंह ने स्वर्ण पदक प्राप्त किया। सिंह ने वर्ष १९६० में हुए रोम ओलम्पिक खेलों में ४०० मी की दौड़ में भी हिस्सा लिया, लेकिन केवल ०.१ सेकण्ड के अन्तराल से वह काँस्य पदक जीतने से चूक गए और स्पर्द्धा में चौथे स्थान पर रहे।

इसके बाद, वह वर्ष १९६२ के जकार्ता एशियाई

खेलों में भी विजेता रहे। इस प्रकार, मिल्खा सिंह वर्ष १९५८ से लेकर १९६२ के दौरान एक के बाद एक सफलता प्राप्त करके राष्ट्रीय और अन्तर्राष्ट्रीय एथलीट जगत पर पूरी तरह से छाए रहे। वर्ष १९६० मिल्खा सिंह के लिए विशेष तौर पर महत्वपूर्ण रहा। इस वर्ष उन्हें पाकिस्तान के धावक अब्दुल खालिद के साथ एक स्पर्धा में भाग लेने के लिए पाकिस्तान सरकार द्वारा आमन्त्रित किया गया। प्रारम्भ में, भारत-पाक बैंटवारे से बुरी तरह आहत मिल्खा सिंह ने इस स्पर्धा में भाग लेने के लिए इनकार कर दिया था, परन्तु तत्कालीन प्रधानमंत्री पं. जवाहरलाल नेहरू के आग्रह पर सिंह ने न केवल दौड़ में हिस्सा लिया, बल्कि अपने पाकिस्तानी प्रतिद्वंदी को हराया भी। दौड़ खत्म होने के बाद तत्कालीन राष्ट्रपति जनरल अयूब खान ने मिल्खा सिंह को 'फ्लाइंग सिख' के नाम से पुकारते हुए कहा था- आज तुम दौड़े नहीं, उड़े थे। इसी के बाद मिल्खा सिंह को 'फ्लाइंग सिख' कहा जाने लगा।

देश को राष्ट्रीय और अन्तर्राष्ट्रीय स्तर पर ख्याति दिलाने वाले मिल्खा सिंह को अब तक अनेक पुरस्कारों और सम्मानों द्वारा नवाजा जा चुका है। एक धावक के रूप में अच्छा प्रदर्शन करने के कारण उन्हें सेना में पदोन्नति मिली और सेना से सेवानिवृत्त होने के बाद उन्हें पंजाब के शिक्षा मन्त्रालय के अन्तर्गत खेल निदेशक नियुक्त किया गया। वर्ष १९५९ में सिंह को 'पद्मश्री' और हेल्प्स सम्मान

से भी सम्मानित किया गया। सिंह ने वर्ष २०१३ में अपने जीवन पर आधारित एक पुस्तक 'द रेस ऑफ माइ लाइफ' लिखी थी, जिस पर वर्ष २०१४ में 'भाग मिल्खा भाग' के नाम से एक फिल्म भी बन चुकी है। इस फिल्म को काफी सराहना मिली और देशवासियों ने इसे बेहद पसन्द भी किया। उनका वैयक्तिक जीवन भी काफी प्रेरणादायक है।

वह शौकिया तौर पर गोल्फ खेलते थे और साथ ही 'मिल्खा सिंह चैरिटेबल ट्रस्ट' भी चलाते थे। इस ट्रस्ट के माध्यम से वह जरूरतमद खिलाड़ियों को सहायता प्रदान करते। उल्लेखनीय है कि मिल्खा सिंह और उनकी पत्नी निर्मल कौर ने वर्ष १९९९ में एक ७ साल के लड़के को गोद भी लिया था, जो टाइगर हिल की लड़ाई में शहीद हुए। उनके साथी विक्रम सिंह का बेटा था। मिल्खा सिंह का जीवन करोड़ों भारतीयों के लिए सामाजिक और व्यक्तिगत, दोनों स्तरों पर प्रेरणादायक और अनुकरणीय है। उनका १८ जुन २०२१ को देहांत हो गया।

वो ओलंपिक रिकॉर्ड बनाने वाले अब तक अकेले भारतीय धावक थे। उनके पुत्र प्रसिद्ध गोल्फर जीव मिल्खा सिंह ने उनके बारे में सच ही कहा है- मिल्खा सिंह कई पीढ़ियों में एक बार ही पैदा होता है। भारत को अपने इस अभूतपूर्व धावक पर सदा गर्व रहेगा।

• • •

आत्मनिर्भरता की ओर बढ़ता भारत

■ सानिया अंजुम पठाण बी. ए. तृतीय

भारत प्राचीन काल से ही स्वयंपुर्ण संसाधनोंका देश रहा है। आजादी के बाद भारतकी गरीबी और भुखमरी को देखते हुए महात्मा गांधीने देशको आत्मनिर्भर बनाने का सपना देखा था, पर उस स्थितिमें सुविधाओंकी कमी के कारण ये पूरी तरहसे संभव न हो सका, लेकिन जहांतक हो सका लोगों ने खुदको आत्मनिर्भर बनाया। भारतमें संसाधनोंकी कोई कमी नहीं है और अब भारत किसी भी चीज का निर्माण करने में सक्षम है, इसके लिए उसे किसी औरसे मदद लेने की आवश्यकता नहीं है।

आत्मनिर्भर भारत बननेका तात्पर्य है कि हमारे देशको हर क्षेत्र में खुदपर ही निर्भर होना होगा। भारतको देशमेही हर वस्तुका निर्माण करना होगा। इस अभियानका मुख्य उद्देश्य है कि भारतके संसाधनोंसे बनी वस्तुओं को भारतमेही उपयोगमें लाना है। आत्मनिर्भर भारतसे अपने यहां के उद्योगोंमें सुधार करना और युवाओंके लिए रोजगार, गरीबोंके लिए पर्याप्त खाना इस अभियान का मुख्य उद्देश्य है।

विश्व में कोरोना महामारीके संकटसे लड़ने और देशके आंतरिक स्थिति बनाएं रखने और इसे अच्छा करने के लिए भारतने खुदको आत्मनिर्भर बनाने का फैसला किया है। भारत काफी मात्रा में चीजों का आयात विदेशोंसे करता था, पर इस महामारी के चलते सारे विश्व के आयात-निर्यात पर भारी असर पड़ा है, और इस स्थिति को सामान्य और देश की हर आवश्यकताओं को पूरा करने के लिए राष्ट्र को आत्मनिर्भर बनाना बहुत आवश्यक है।

कोरोना काल में आपदाको अवसर में बदलने के लिए प्रधानमंत्रीने देश-वासियोंसे आवाहन किया है। संकट

की इस घड़ी में सभीको आत्मनिर्भर बन राष्ट्रकी सेवा और तरक्की में हर किसी को योगदान देने की अपील की है। देश आत्मनिर्भर होगा तभी इस संकट की घड़ी में हम राष्ट्र को तरक्की के लिए आगे खड़ा कर सकते हैं।

आत्मनिर्भर बनने की जरूरत

भारत हर प्रकारके चीजोंको बनाने और उसका अपने जीवनमें उपयोग कर अपने राष्ट्र निर्माणमें मदद कर सकता है। पूरे विश्व में केवल भारतही ऐसा देश है जहां सबसे अधिक प्राकृतिक संसाधन पाये जाते हैं, जो कि बिना किसी देश की मददसे जीवनसे लेकर राष्ट्र निर्माणकी वस्तुएं बना सकता है और आत्मनिर्भर के सपने को पूरा कर सकता है।

महात्मा गांधीजीने आजादी के बाद ही स्वदेशी वस्तुओं के इस्तेमाल और आत्मनिर्भरता पर जोर दिया था, पर गरीबी और भुखमरी के कारण उनका सपना साकार न हो सका।

करोना महामारीके कारण पिछले कई महीनों से सारा विश्व लाकडाऊन से बन्द पड़ा है, जिसके कारण छोटे लोगोंसे लेकर पुंजीपतियों तक को भारी नुकसान और परेशानीयों का सामना करना पड़ रहा है। खास तौरसे हमारे छोटे और मध्यमवर्ग के परिवारों को कमाने खानेकी समस्या काफी बढ़ गयी है।

किसी भी देशसे सामानों का आदान-प्रदान बन्द है। इसलिए मई के महीने में तालाबन्दी के दौरान हमारे प्रधानमंत्री ने देशको आत्मनिर्भर बनने का आवाहन किया। उन्होनेलोकल फॉर्म वोकलका भी नारा दिया। जिसका अर्थ

है कि लोकल मे बनी वस्तुओं का उपयोग और उनका प्रचार करना और एक पहचान के रूप मे आगे बढ़ना।

भारत-चीन के डोकलाम सीमा के विवाद से भारत के सैनिकों की क्षति के कारण चीनी सामानों को बन्द कर दिया गया और प्रधानमंत्रीने सारे देश को आत्मनिर्भर बनने का मन्त्र दिया। उन्होने कहा कि आत्मनिर्भर बनकर घरेलु चीजों का इस्तेमाल करें ताकि हमारा राष्ट्र मजबूती के साथ खड़ा हो सके।

सारे विश्व मे वित्तीय संकट के बादल छाएं है। इसी कड़ी मे भारत ने खुदको आत्मनिर्भर बनाने और राष्ट्र को आगे ले जाने का फैसला किया है।

इन सभी स्थितियों को देखते हुए भारत को आत्मनिर्भर बनाने कि शुरवात कि गई। भारत इस ओर धीरे-धीरे अग्रसर भी हो रहा है।

आत्मनिर्भर भारत के फायदे

भारत यदि आत्मनिर्भर बनता है तो देश को इससे कई सारे फायदे होंगे जो लोगों और देश की तरकी मे बहुत सहायक होंगे।

- १) आत्मनिर्भर भारत से हमारे देश मे उद्योगों की संख्या मे वृद्धि होगी।
- २) हमारे देश को और देशो से सहायता कम लेनी होगी।
- ३) हमारे देश मे रोजगार के अधिक अवसर पैदा होंगे।
- ४) इससे देश मे बेरोजगारी के साथ-साथ गरीबी से मुक्ति मे सहायता मिलेगी।
- ५) भारत की आर्थिक स्थिति काफी मजबूत हो सकेगी।
- ६) आत्मनिर्भर बनने के साथ भारत चीजों का भंडारण काफी अधिक कर सकता है।
- ७) देश आगे चलकर अन्य देशोंसे आयात कम और निर्यात ज्यादा कर सकेगा।

८) आपदा की स्थिति मे भारत बाहरी देशोंसे मदद की मांग कम होगी।

९) देश मे स्वदेशी वस्तुओं का निर्माण कर देशकी तरकी को शीर्ष तक ले जाने मे सहायता मिलेगी।

आत्मनिर्भर भारत बनने के महत्वपूर्ण बातें

आत्मनिर्भर भारत की घोषणा के तहत भारत के प्रधानमंत्री ने आत्मनिर्भरता के लिए पांच महत्वपूर्ण चीजे बाताई है।

- १) इंटर्ट यानी इरादा करना।
- २) इन्कलूजन या समावेश करना।
- ३) निवेश या इन्वेस्टमेन्ट करना।
- ४) इन्क्रास्ट्रक्चर यानी सार्वजनिक ढाचे को मजबूत करना।
- ५) नयी चीजों की खोज करना।

आत्मनिर्भर भारत बनने का अवसर

कोरोना की माहामारी के दौर से आत्मनिर्भर बनने का अवसर भी प्राप्त हुआ है। इस दौरान कुछ हद तक हमने आत्मनिर्भर भारत के सपने को साकार किया है और बिना अन्य देश की मददसे इस महामारी से लड़ने के लिए हमने देश मे ही चीजों का निर्माण करना शुरु कर दिया है।

जहां हमने पीपीई किट, बेन्टिलेटर, सेनेटाइजर और के.एन.-९५ मास्क का निर्माण अपने देश मे ही शुरु कर दिया है। पहले यही चीजे हमे विदेशों से मंगानी पड़ती थी। इन सभी चीजों का निर्माण भारत मे करना ही आत्मनिर्भर भारत की ओर बढ़ने का पहला कदम है। इनके उत्पादन से हमे अन्य देशों की मदद भी नहीं लेनी पड़ रही है, और भारत आत्मनिर्भरता की ओर आगे कदम बढ़ा रहा है!

• • •

ट्रेजडी किंग : दिलीप कुमार

■ कु. हर्षीता वडीकर बी. एसी. द्वितीय

दिलीप कुमार उर्फ मोहम्मद युसुफ खान भारतीय हिन्दी सिनेमा के प्रसिद्ध अभिनेता थे। दिलीप कुमार को अपने दौर का बेहतरीन अभिनेता माना जाता ए त्रासद भूमिकाओं के लिए मशहूर होने के कारण उन्हे 'ट्रेजडी किंग' भी कहा जाता था। दिलीप कुमार को भारतीय फ़िल्मों में यादगार अभिनय करने के लिए फ़िल्मों का सर्वोच्च सम्मान दादासाहब फाल्के पुरस्कार के अलावा पद्मभूषण, पद्मविभूषण और पाकिस्तान का सर्वोच्च नागरिक सम्मान 'निशान-ए-इम्तियाज़' से भी सम्मानित किया जा चुका है। इसके अलावा वह वर्ष २००० में वे राज्यसभा के सदस्य थे।

दिलीप कुमार का जन्म ११ दिसम्बर, १९२२ को वर्तमान पाकिस्तान के पेशावर शहर में हुआ था। उनके बचपन का नाम 'मोहम्मद युसूफ खान' था। उनके पिता का नाम लाला गुलाम सरकर था जो फल बेचकर अपने परिवार का खर्च चलाते थे। विभाजन के दौरान उनका परिवार मुंबई आकर बस गया। उनका शुरुआती जीवन तंगहाली में ही गुजरा। पिता के व्यापार में घाटा होने के कारण वह पुणे की एक कैटीन में काम करने लगे थे। यहीं देविकारानी की पहली नज़र उन पर पड़ी और उन्होंने दिलीपकुमार को अभिनेता बना दिया। देविकारानी ने ही 'युसूफ खान' की जगह उनका नया नाम 'दिलीप कुमार' रखा। पच्चीस वर्ष की उम्र में दिलीप कुमार देश के नंबर बन अभिनेता के रूप में स्थापित हो गए थे। दिलीप कुमार की शादी अभिनेत्री सायराबानो से वर्ष १९६६ मेहरुई। विवाह के समय दिलीप कुमार ४४ वर्ष और सायराबानो की २२ वर्ष की थीं। १९८० में कुछ समय के लिए उन्होंने आसमां से दूसरी शादी भी की थी।

दिलीप कुमार ने अपने करियर की शुरुआत फ़िल्म 'ज्वारभाटा' से की, जो वर्ष १९४४ में आई। हालांकि यह फ़िल्म सफल नहीं रही। उनकी पहली हिट फ़िल्म 'जुगनू' थी। १९४७ में रिलीज़ हुई इस फ़िल्म ने बॉलीवुड में दिलीप

कुमार को हिट फ़िल्मों के स्टार की श्रेणी में लाकर खड़ा कर दिया। १९४९ में फ़िल्म "अंदाज़" में दिलीप कुमार ने पहली बार राजकपूर के साथ काम किया। यह फ़िल्म एक हिट साबित हुई। दीदार (१९५१) और देवदास (१९५५) जैसी फ़िल्मों में गंभीर भूमिकाओं के लिए मशहूर होने के कारण उन्हें ट्रेजडी किंग कहा जाने लगा। मुगले-ए-आजम (१९६०) में उन्होंने मुगल राजकुमार जहाँगीर की भूमिका निभाई। "राम और श्याम" में दिलीप कुमार द्वारा निभाया गया डबल रोल आज भी लोगों को गुदगुदाने में सफल साबित होता है। १९७०, १९८० और १९९० के दशक में उन्होंने कम फ़िल्मों में काम किया। इस समय की उनकी प्रमुख फ़िल्में थीं: क्रांति (१९८१), विधाता (१९८२), दुनिया (१९८४), कर्मा (१९८६), इज़ज़तदार (१९९०) और सौदागर (१९९१)। १९९८ में बनी फ़िल्म "क़िला" उनकी आखिरी फ़िल्म थी। उन्होंने रमेशसिंही की फ़िल्म शक्ति में अमिताभ बच्चन के साथ काम किया। इस फ़िल्म के लिए उन्हें फ़िल्म फ़ेयर पुरस्कार भी मिला।

दिलीप कुमार को सांस लेनेमें तकलीफ़ होने के चलते मुंबई के हिंदुजा अस्पताल में भर्ती कराया गया जहाँ उनकी इस तकलीफ़ के चलते ९८ साल की उम्र में ७ जुलाई २०२१ को सुबह निधन होग या। उनके भारतीय फ़िल्मी जगत में प्रसंशनीय योगदान को हमेशा याद किया जाएगा।

• • •

वेंटिलेटर

आशिष कुंजाम बी.ए. द्वितीय

सामान्य तोर पर बड़े मुश्किल से बोलने और सुनने में आनेवाला शब्द जो एक उपकरण का नाम है वह आज के स्थिती में बार बार बोला जाता है, सुना जाता है। वह 'वेंटिलेटर' शब्द जो जिंदगी का एक अहम हिस्सा बन चुका है।

कोरोना संक्रमण काल में वेंटिलेटर की भूमिका संजीवनी की तरह हो गई है। कोरोना वायरस के संक्रमण के बाद व्यक्ति को सांस लेने में तकलीफ होती है और जब यह तकलीफ बढ़ जाती है, तो वेंटिलेटर की आवश्यकता होती है। कहा जाता है कि आवश्यकता ही आविष्कार की जननी होती है। दुनियाभर में वेंटिलेटरों के अभाव ने यह बात एक बार फिर सही साबित कर दी। चूंकि कोरोना से लड़ाई में सबसे महत्वपूर्ण हथियार वेंटिलेटर है।

वेंटिलेटर क्या है

वेंटिलेटर एक मशीन है जो रोगी को सांस लेने में मदद करती है। इसके लिए मुंह, नाक या गले में एक छोटे से कट के माध्यम से एक ट्यूब श्वास नली में डाली जाती है। इसे मैकेनिकल वेंटिलेशन भी कहा जाता है। यह एक जीवन सहायता उपचार है। मैकेनिकल वेंटिलेशन की जरूरत तब पड़ती है जब कोई रोगी प्राकृतिक तरीके से अपने आप सांस लेने में सक्षम नहीं होता है। इन मशीनों का उपयोग मुख्य रूप से अस्पतालों में किया जाता है।

वेंटिलेटर मशीन निम्नलिखित कार्य करती है -

१. फेफड़ों में ऑक्सीजन भेजती है।
२. शरीर से कार्बन डाइऑक्साइड निकालती है। (कार्बन डाइऑक्साइड एक अपशिष्ट गैस है, जो विषाक्त हो सकती है)
३. लोगों को आसानी से सांस लेने में मदद करती है।
४. उन लोगों के लिए सांस लेना संभव बनाती जिन्होंने खुद से सांस लेने की क्षमता खो दी है।
५. एक वेंटिलेटर अक्सर कुछ समय के लिए प्रयोग किया

जाता है, जैसे सर्जरीके दौरान जब आपको जनरल एनेस्थीसियादिया गया हो। एनेस्थीसिया के असर को प्रेरित करने के लिए उपयोग की जाने वाली दवाएं सामान्य श्वास को बाधित कर सकती हैं। एक वेंटिलेटर यह सुनिश्चित करने में मदद करता है कि आप सर्जरी के दौरान सांस लेना जारी रखें।

वेंटिलेटर का प्रयोग गंभीर फेफड़ों की बीमारीया अन्य सांस की परेशानियों के लिए भी किया जा सकता है जो सामान्य तरीके से श्वास लेने की क्षमता को प्रभावित करती है। वेंटिलेटर किसी से किसी प्रकार की बीमारी का इलाज नहीं किया जाता है बल्कि इसका उपयोग केवल रोगी को सांस लेने में सहायता के लिए किया जाता है।

आईसीयू में वेंटिलेटर के प्रकार

वेंटिलेटर के दो प्रमुख प्रकार होते हैं -

१. नेगेटिव प्रेशर वेंटिलेटर (एक्स्ट्रा थोरैसिक) : नेगेटिव प्रेशर वेंटिलेटर रोगी की छाती पर लगाया जाता है। इस फॉर्स या दबाव के कारण छाती उठती और फैलती है। इस प्रकार के वेंटिलेटर के उदाहरणों में शामिल हैं आयरन लंग (बॉडी टैंक) और चेस्ट कुइरास (Chest Cuirass)।
२. पॉजिटिव प्रेशर वेंटिलेटर (इंट्रा-पल्मोनरी प्रेशर) : इस में वेंटिलेटर एक सकारात्मक दबाव बनाता है जो हवा को मरीज के फेफड़ों में धक्का देता है और इंट्रा-पल्मोनरी प्रेशर या दबाव बढ़ता है। तीन प्रकार के पॉजिटिव प्रेशर वेंटिलेटर हैं

१. वॉल्यूम साइकिल्ड - पहले से निर्धारित की गयी मात्रा या वॉल्यूम वितरित होने तक वायुमार्ग पर दबाव बना रहता है। अधिकांश रोगियों के लिए इस प्रकार के वेंटिलेटर काउपयोग किया जा सकता है।

२. प्रेशर साइकिल्ड - ये वेंटिलेटर आमतौर पर न्यूमेटिकली पावर्ड (५० पीएसआई) होते हैं और इसमें दबाव सीमा पहले से निर्धारित होती है वहाँ तक पहुंचने

तक श्वास नली पर सकारात्मकदबाव डालते रहते हैं।

३. टाइम साइकिल्ड - इस प्रकार के वेंटिलेटर में समय पहले से निर्धारित किया जाता है उस समय तक पहुंचने तक ये जेंटिलेट सकारात्मक दबाव लगा 'ने हैं। आम तौर पर शिशु के वेंटिलेशन के लिए इनका उपयोग किया जाता है।

वेंटिलेटर कैसे काम करता है

वेंटिलेटर एक ट्यूब के माध्यम से रोगी से जुड़ा होता है। यह ट्यूब रोगी के मुंह या नाक या गले में श्वास नली में रखी जाती है। जब स्वास्थ्य देखभाल प्रदाता ईंटी ट्यूब को व्यक्ति के वायुमार्ग या श्वास नली में रखता है, इसे इंट्यूबेशन कहा जाता है।

आमतौर पर, श्वास ट्यूब को रोगी के नाक या मुंह के माध्यम से ही विंडपाइप या श्वास नली में डाल दिया जाता है। ट्यूब उसके बाद रोगी के गले में आगे खिसकाई जाती है। जिसे एंडोट्राचेल या ईंटी ट्यूब कहा जाता है।

कभी-कभी सांस लेने वाली ट्यूब को शल्य चिकित्सा या सर्जरी द्वारा गले में छेद के माध्यम से रखा जाता है जिसे ट्रैकियोस्टोमी कहा जाता है। छेद में रखी ट्यूब को कभी-कभी ट्रैच ट्यूब कहा जाता है।

किसी आपात स्थिति में, आपको नींद के लिए और श्वास ट्यूब को आपके विंडपाइप में डालने से होने वाले दर्द को कम करने के लिए दवा दी जाती है। यदि आपातकालीन स्थिति नहीं है, तो यह प्रक्रिया एनेस्थीसिया का उपयोग कर ऑपरेटिंग रूम में की जाती है। ट्रैच ट्यूब जब तक आवश्यक हो तब तक रहने में सक्षम है। दोनों प्रकार की श्वास ट्यूब आपके वॉकल कॉर्ड से गुजरते हैं और बात करने की आपकी क्षमता को प्रभावित करते हैं। कभी-कभी रोगी बोलने वाले वाल्व नामक एक विशेष एडप्टर का उपयोग करके ट्रैच ट्यूब गले में होने पर भी बात कर सकता है। अधिकांश बार, एंडोट्राचेल ट्यूबों का उपयोग उन लोगों के लिए किया जाता है जो कम अवधि के लिए वेंटिलेटर पर होते हैं। इस ट्यूब का लाभ यह है कि इसे सर्जरी के बिना रोगी के विंडपाइप में रखा जा सकता है।

ट्रैच ट्यूबों का उपयोग उन लोगों के लिए किया जाता है जिन्हें लंबी अवधि के लिए वेंटिलेटर की आवश्यकता होती है। जो रोगी जाग रहे हैं उनके लिए, यह ट्यूब एंडोट्राचेल ट्यूब की तुलना में अधिक आरामदायक है। कुछ स्थितियों में तो, एक व्यक्ति जिसको ट्रैच ट्यूब लगी हुई है, वह बात करने में भी सक्षम हो सकता है।

वेंटिलेटर पर होने से जुड़े रिस्क

किसी व्यक्ति के वेंटिलेटर पर होने के सबसे गंभीर और सामान्य जोखिमों में से एक निमोनिया है। रोगी के वायुमार्ग में रखी श्वास ट्यूब के माध्यम से बैक्टीरिया उसके फेफड़ों में प्रवेश कर सकते हैं। नतीजतन, ऐसे रोगी में वेंटिलेटर से जुड़ा निमोनिया या वेंटिलेटर-एसोसिएटेड निमोनिया (वीएपी) नामक बीमारी विकसित हो सकती है।

श्वास ट्यूब रोगी के लिए खाँसना भी मुश्किल बनाती है। खांसी फेफड़ों में फंसे कणों से हमारे वायुमार्ग को साफ करने में मदद करती है अगर ये कण साफ नहीं हो तो ये संक्रमण कर सकते हैं। वीएपी, वेंटिलेटर का उपयोग करने वाले लोगों के लिए एक प्रमुख चिंता है क्योंकि वे अक्सर पहले से ही बहुत बीमार होते हैं।

निमोनिया उनकी अन्य बीमारी का इलाज करना कठिन बना सकता है। वीएपी का इलाज एंटीबायोटिक्स से किया जाता है। यदि वीएपी वाले बैक्टीरिया मानक उपचार के प्रतिरोधी हैं, तो रोगी को विशेष एंटीबायोटिक्स की आवश्यकता हो सकती है।

वेंटिलेटर पर होने का एक और जोखिम साइनस संक्रमण है। इस प्रकार का संक्रमण उन लोगों में अधिक आम है जिनको एंडोट्राचेल ट्यूब लगायी जाती है। साइनस संक्रमण का इलाज एंटीबायोटिक्स से किया जाता है। वेंटिलेटर का एक अन्य जोखिम फेफड़ों की क्षति है, जो अधिक दबाव या फेफड़ों के फेल होने के कारण होता है। न्यूमोथोरैक्स एक ऐसी स्थिति है जिसमें फेफड़ों से हवा फेफड़ों और छाती के बीच की जगह में रिसती है। यह दर्द और श्वास न आने का कारण बन सकता है और इससे एक या दोनों फेफड़ों को नुकसान हो सकता है।

कुछ रोगी काफी लंबे समय तक एक मैकेनिकल वेंटिलेटर पर हो सकते हैं और इससे छुटकारा कठिन हो सकता है। दुर्भाग्य से, मैकेनिकल वेंटिलेटर कुछ रोगियों के लिए मरने की प्रक्रिया को लंबा कर सकता है।

वेंटिलेटर का उपयोग लंबे समय तक करने से रोगी को रक्त के थक्के जमने और गंभीर त्वचा के संक्रमण का भी जोखिम हो सकता है। ये समस्याएं उन लोगों में होती और जो बिस्तर या ब्हीलचेयर तक ही सीमित रहते हैं तथा लंबे समय तक एक ही स्थिति में रहना पड़ता है।

• • •

कविता

बेटियाँ

कु. लायबा कादरी बी. एस्सी. द्वितीय

बेटियाँ बेटी बनकर आयी हूं माता-पिता के जीवन में,
बजेरा होगा कल मेरा किसी और के आंगन में।
क्यों ये रीत रब ने बनायी होगी,
कहते हैं सब आज नहीं तो कल तू पराई होगी।
जन्म दे के पाल-पोशकर जिसने हमें बड़ा किया,
और वरह आगे पर उन्हीं हाथों ने हमें विदा किया।
टूट कर बिखर जाती है हमारी ज़िन्दगी वहीं,
पर फिर भी उस बंधन में प्यार मिले ये जन्मकी तो नहीं।
क्यों रिश्ता ये हमारा इतना अजीब होता है?
क्या बस यही बेटियों का नसीब होता है?

• • •

मृत्युंजय कर्ण

विदर्भ बावनथडे बी. एस्सी. द्वितीय

कुरुक्षेत्र के रण का महत्वपूर्ण पात्र हूं
दानशूर कहते मैं तो बस मनुष्य मात्र हूं
या पांडवों का वंश फिर भी कौशलों को प्रिय मैं
इंद्र मांगे भीख जिसे ऐसा था क्षत्रिय मैं
दिनकर पिता मेरे सोने सा मेरा देह था
जो मुश्किलों से ना डरे ऐसा मैं राधेय था
विपदा जब आ पड़ी तब दुर्योधन संग था
मित्र मित्र बोलकर दीया राज्य अंग था
मैं भी कुंती पुत्र था मैं बंधु शब्दों जेष था
परंतु द्रोण दृष्टि मैं पार्थ शर्वश्रेष्ठ था
इतना ही भव्य पार्थ था तो क्यों डरे एकलव्य से
दान मैं अंगूठा मांग क्यों किया अपंग उसे
गुरु परशुराम थे मैं योद्धा भी निपुण था
पीड़ा बस यह थी मैं दान का शौकीन था
गर ना दिया होता वचन पांडव जीवदान का
तो शर्वश्रेष्ठ योद्धा कहलाता मैं ब्रह्मांड का
कौशलों की आस तो बस मुझ पर अड़ी रही
घटोत्कच के वध समय क्या मुश्किल घड़ी रही
कृष्ण जैसी ठाल और ध्वज पर हनुमान थे
पांडवों के पक्ष मैं तो स्वयं भगवान थे
मैं तो ठहरा एक मनुष्य कब तक मैं टिक पाता
शापित सा तन लेकर क्या मैं युद्ध जीत पाता
फिर भी आखरी दम तक मित्रता निभानी थी
क्षणभर विचलित ना हुंगा बात मैंने ठानी थी
इस पूरे युद्ध का, कृष्ण सूत्रधार था
हार जीत तय ही थी, मैं तो बस आधार था
फिर एक दिन अंत हुआ मेरे भी अध्याय का
पार्थ ने तब छल किया जब मैं अस्फाय था

• • •

परेशान किसान

संकलन : कु. मुस्कान परवीन शेख बी. ए. द्वितीय

आज के दौर में वही परेशान है,
जो मेहनत करने वाला किसान है
सरकार वादे पर वादा कर रही है,
लेकिन किसान की किस्मत नहीं बदल रही है,
पक्ष हो या विपक्ष दोनों ही छल रही है,
यहाँ तो सरकार भी भगवान भरोसे चल रही है

आज के दौर में
कर्ज के दबाव में किसान आत्महत्या कर रहा है,
किसान आव्दोलन के नाम पर बेमौत मर रहा है,
देश का किसान कागजों में खूब तरक्की कर रहा है,
अपने हक के लिए सङ्कों पर ठंड में मर रहा है

आज के दौर में
किसानों को यह खलता है,
सता हमेशा उसे छलता है,
किसान परेशानी की आग में जलता है,
पर उनका किस्मत नहीं बदलता है

आज के दौर में
तकलीफ और बेरोजगारी की मार झटते हैं,
लेकिन किसान के बेटे अब किसान नहीं बनते हैं,
सङ्कों पर दूध देने वाली गाय भूख से मरती है,
सरकार सब कुछ देखकर भी कुछ नहीं करती है

आज के दौर में
ना जाने कब किसानों की तरक्की होगी,
उनके बच्चों की बुवियादी जरूरते पूरी होंगी,
ना जाने कब किसानों के चेहरे पर मुस्कान होगी,
ना जाने कब किसानों की किस्मत धनवान होगी

• • •

कैसे भूले उनको विदर्भ बावनथडे बी. एसी. द्वितीय

कैसे भूले उनको हम
जिनको हमने खोया है,
कोरोना की महामारी से
देश का हर घर शोया है।

झारी रात वह जगे रहे
जब दुनिया भर में ताले थे,
जान लगा दी दाँव पर
वो सफेद वर्दी वाले थे।

जात पात के नाम पर
हम कभी-कभी लड़ जाते हैं,
पर एक तिरंगे के नीचे
हम सब जन गण भी गाते हैं।

तुम राह तबाही की धर लो
तुम कितनी भी कोशिश कर लो,
ये दिन तुम पर भी बीतेंगे
हम तुमसे इक दिन जितेंगे।

• • •

जिंदगी का भरोसा नहीं, कब क्या दिखा दें

संकलन : रत्नादिप वाडगुरे बी. ए. द्वितीय

जिंदगी का भरोसा नहीं, कब क्या दिखा दें
विंडोज का नया वर्जन आया होगा

सवाल-ए-जिंदगी क्या करे क्या न करें
अबोर्ट, सिट्राय, फेल ? जामने आया होगा

अचानक हो गया वो यूँ दुनियाँ से रुख़सत
कंट्रोल+अटर+डिलिट किसी ने दबाया होगा

धीरे धीरे हुए जपने मुकम्मल ऐसे
इन्जेक्ट से प्रिंटआऊट बाहर आया होगा

दिल बहला सभी का आगे बढ़ जाते मजाल
फलसाफा फॉर्कवर्ड मेल का अपनाया होगा

• • •

English

Section

GLOBAL WARMING

■ **Bhushan Sahare** B. Sc. III

Global warming is a dangerous effect on our environment that we are facing these days. Rapid industrialization, increase in the population growth and pollution are causing a rise in global warming. Global warming refers to the increase in the average temperature of the earth's surface during the last century. One of the reasons why global warming is dangerous is because it disturbs the overall ecology of the planet. This results in floods, famine, cyclones and other issues. There are many causes and results of this warming and is a danger for the existence of life on earth.

The sign of global warming is already visible with many natural phenomena happening around globally, affecting each living species. The most evident causes of global warming are industrialization, urbanization, deforestation, sophisticated human activities. These human activities have led to an increase in the emission of the greenhouse, including CO₂, nitrous oxide, methane, and others.

Causes of Global Warming

Global warming is certainly an alarming situation, which is causing a significant impact on life existence. Extreme global warming is resulting in natural calamities, which is quite evident happening around. One of the reasons behind global warming is the extreme release of greenhouse gases stuck on the earth surface, resulting in the temperature increase.

Similarly, volcanoes are also leading global warming because they spew too much CO₂ in the air. One of the significant causes behind global warming is the increase in the population. This increase in the population also results in air pollution. Automobiles release a lot of CO₂, which remains stuck in the earth.

This increase in the population is also leading to deforestation, which further results in global warming. More and more trees are being cut, increasing the concentration of CO₂.

The greenhouse is the natural process

where the sunlight passes through the area, thus warming the earth's surface. The earth surface releases energy in the form of heat in the atmosphere maintaining the balance with the incoming energy. Global warming depletes the ozone layer leading to the doom's day.

There is a clear indication that the increase in global warming will lead to the complete extinction of life from the earth surface.

Solution for Global Warming-

Although we are nearly late in slowing down the global warming rate, it is critical to discover the proper solution. From people to governments, everybody has to work upon an answer for global warming. Controlling pollution, population and use of natural resources are some of the elements to consider. Switching over to the electric powered and hybrid vehicle is the great way to deliver down the carbon dioxide.

As a citizen, it is best to switch over to the hybrid car and to use public transport. This will reduce pollution and congestion. Another significant contribution you can do is minimise the use of plastic. Plastic is the primary cause of global warming taking years to recycle.

Deforestation is another thing to consider that will help in controlling global warming. Planting of more trees should be encouraged to make the environment go green.

Industrialization should be under certain norms. The building of industries should be banned in green zones affecting plants and species. Hefty penalties should be levied on such sectors contributing towards global warming.

Effects of Global Warming

The effect of global warming is widely seen in this decade. Glacier retreat and arctic shrinkage are the two common phenomena seen. Glaciers are melting in a fast way. These are pure examples of climate change.

Rise in sea level is another significant effect of global warming. This sea-level rise is leading to floods in low-lying areas. Extreme weather conditions are witnessed in many countries. Unseasonal rainfall, extreme heat and cold, wildfires and others are common every year. The number of these cases is increasing. This will indeed imbalance the ecosystem bringing the result of the extinction of species.

Similarly, marine life is also widely getting affected due to the increase in global warming. This is resulting in the death of marine species and other issues. Moreover, the changes are expected in coral reefs, which are going to face the end in coming years.

These effects will take a steep rise in coming years, bringing the expansion of species to a halt. Moreover, humans too will witness the negative impact of global warming in the end.

• • •

About Earth Overshoot Day

■ Pankaj Lade B.Sc. III

The concept of Earth Overshoot Day was first conceived by Andrew Simms of the UK think tank New Economics Foundation, which partnered with Global Footprint Network in 2006 to launch the first global Earth Overshoot Day campaign. WWF, the world's largest conservation organization, has participated in Earth Overshoot Day since 2007.

Earth Overshoot Day marks the date when humanity's demand for ecological resources and services in a given year exceeds what Earth can regenerate in that year. We maintain this deficit by liquidating stocks of ecological resources and accumulating waste, primarily carbon dioxide in the atmosphere. Earth Overshoot Day is hosted and calculated by Global Footprint Network, an international research organization that provides decision-makers with a menu of tools to help the human economy operate within Earth's ecological limits.

To determine the date of Earth Overshoot Day for each year, Global Footprint Network calculates the number of days of that year that Earth's biocapacity suffices to provide for humanity's Ecological Footprint. The remainder of the year corresponds to global overshoot. Earth Overshoot Day is computed by dividing the planet's biocapacity (the amount of ecological resources Earth is able to generate that year), by humanity's Ecological Footprint (humanity's demand for that year), and multiplying by 365, the number of days in a year:

(Earth's Biocapacity / Humanity's Ecological Footprint) x 365 = Earth Overshoot Day

Earth Overshoot Day 2021 lands on July 29. Just as a bank statement tracks income against expenditures, Global Footprint Network measures a population's demand for and ecosystems' supply of resources and services. These calculations then serve as the foundation for calculating Earth Overshoot Day.

On the supply side, a city, state, or nation's biocapacity represents its biologically productive land and sea area, including forest lands, grazing lands, cropland, fishing grounds, and built-up land. On the demand side, the Ecological Footprint measures a population's demand for plant-based food and fiber products, livestock and fish products, timber and other forest products, space for urban infrastructure, and forest to absorb its carbon dioxide emissions from fossil fuels.

Both measures are expressed in global hectares—globally comparable, standardized hectares with world average productivity. A hectare is equivalent to 10,000 square meters or 2.47 acres

Each city, state or nation's Ecological Footprint can be compared to its biocapacity. If a population's demand for ecological assets exceeds the supply, that region runs an ecological deficit. A region in ecological deficit meets demand by importing, liquidating its own ecological assets (such as overfishing), and/or emitting carbon dioxide into the atmosphere.

At the global level, ecological deficit and overshoot are the same, since there is no net import of resources to the planet.

• • •

Self-Motivation

■ Ku. Mayuri Raut B. Sc. III

Self-motivation is the mental determination and will to achieve what we want. It is the key to happiness and success in life. Self-motivation has two dimensions. One is mental - related to our mind. It prompts us to think where we want to go and what want to do. The other related to action. It goals us to act and to achieve what we desire. Self-motivation persons determine the goals and act strongly to achieve them.

Self-motivation can be cultivated through...

- Making a list of goals in one's life, arranging them in the order of priority and setting a date to reach them
- Listing the steps one must take to reach 'ones' goals
- Listing the qualities of personal behavior to reach these goals
- Identifying the qualities one lacks to achieve these goals

- Overcoming the negative qualities
- Thinking positively about all things including one's self.
- Expecting the best and always doing the best
- Focusing on one's goals constantly and visualizing them as being fulfilled
- Looking forwards and for ahead
- Willing to pay the price to achieve one's goals
- Believing in one's self

Self-motivation is a very important factor in your personality development. Self-motivation can help you to achieve the better personality development. Personality development gives you more confidence level. Everyone should focus on increasing their self-motivation.

• • •

Funny Facts

■ Chandrashekhar Dhek B. A. II

- Earth quake – break dance on earth
- Thunder – Drums on earth
- Lightening – Photo session on earth
- Tsunami – bathing of earth
- Flood – swimming on earth
- Volcano – bleeding on earth

• • •

Challenges of ICT Tools for Students

■ KAMLESH SAHARE B.Sc. III

Good education is the foundation of better future because it helps to develop overall personality of a person and also improve the status of mind and family. The development of country is dependent on the progress of the health and education system. Education plays a central role for the betterment of the human race for its own survival and existence. Nowadays the education system of the whole world evolves in such a way that there are no barriers among people sitting in two different corners of the earth to learn from each other. Technological evolution in teaching and learning methods is the greatest achievement and innovation in the 21st century. Due to ICT's importance in society as well as in the future of education, identifying the possible challenges to integrating these technologies in schools and college would be an important step in improving the quality of teaching and learning. All these information and communication tools are definitely useful not only for enhancing the understanding of concept based teaching but also to visualize the exact structure of both living and nonliving matter. The use of ICT will not only enhance learning environments but also prepare next generation for future lives and careers.

Digital Mode of Education

Digital mode of education means teaching and learning by using information and communication technology (ICT) tools. Through digital mode of education teaching is possible to Anyone, Anytime, Anywhere which is much advanced method of teaching than conventional. There are number of

platform available to reach toward students virtually. Following are the different digital modes of education.

1. Zoom
2. Google meet
3. Teachmint
4. Google classroom
5. YouTube videos
6. Whatsapp (for sharing notes)
7. Mail (for sharing notes)

STATUS OF ICT BASED EDUCATION IN REMOTE AREAS

In Spite of all the development in the education field regarding ICT tools the regions where the people still fail to take full advantage of these tools due to unavailability of about all the necessary equipment to enable technological advancement in teaching and learning. Those regions are remote areas in the country like Gadchiroli district in Maharashtra.

Gadchiroli is small district place in east side of Maharashtra state. Gadchiroli district is known for dense forest cover and residence of tribal people like Gond, Korku, Damdi Kuvar and others. These people and their families are dependent upon forest and their products with wetland resources for income. Challenges students of Remote areas
Students of the remote areas are fails to take full advantage of ICT enable teaching and learning methods due number of challenges they faced.

These challenges are categorized into

- Availability of Mobile Phones
- Network coverage
- Internet connectivity
- Electricity
- Challenges for Girl students

Availability of Mobile Phones

Students of the college definitely have mobile phones but only 50 percent of the students have android mobile phones among all. As some families don't have money to survive properly, how could they make for android mobile phones to purchase in this economic emergency period due to COVID-19 Pandemic.

Network coverage

This one is the primary problem and the other one is network and coverage of different sim cards in the mobile phone. In our Area only BSNL service is available in deep areas of Gadchiroli. So the students having other companies' sim cards could fails to take advantage of the virtual class (Zoom, Google meet, Skype).

Internet connectivity

Both teachers and students need good quality internet connectivity. According to the report of TRAI Indian status of Internet penetration is 68.6 crores (49%) active users of internet

in January 2020 with 138.00 crores Population in 2020. 64.85% from Urban Area internet penetration with 48.30 crores Population in urban Area. 20.26 % from Rural Area internet penetration with 89.70 crores Population in rural area.

In India 71% are male internet users while only 29 % are female internet users. 62% are male internet users in urban area while 38% female. 72% are male internet users in rural area while only 28% female.

Electricity connectivity

Connection of electricity is again an important challenge for both teachers and students of the rural area. In this region change in climatic condition like rain, cloudy whether leads to electricity disconnection for 2-3 hours and sometime it is for whole days due to heavy rainfall. There is also additional problem of load shading.

Challenges for Girl students

Even though the strength of girl students is more in school and colleges they facing the issue of their own mobile phones instead belongs to their father and brother. Hence it is difficult for the girl's students to attend the class in proper time.

• • •

AMAZING FACTS

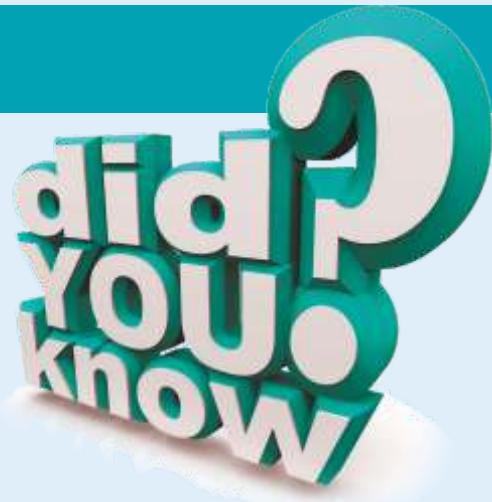
■ **Kapil Pillare** B. Sc. I

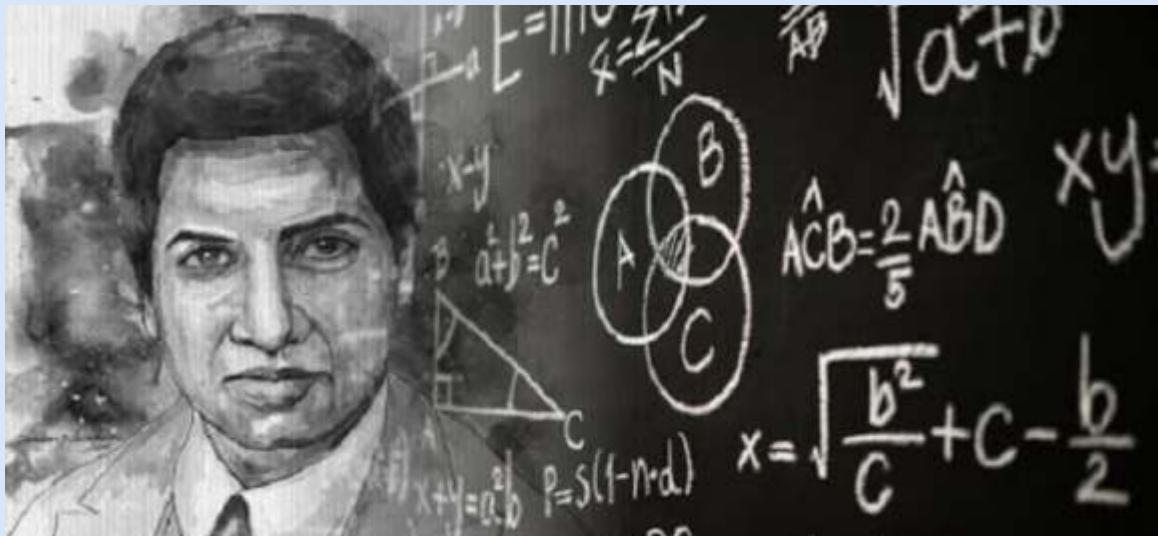
There are many things in life that you do not know or are not aware of, but there are many things and facts in the world that you will surely be surprised if you hear or see, some of which I am giving you here...!

Do You KNOW?

1. Venus is the only planet that rotates clockwise.
2. At birth, a giant panda is smaller than a mouse.
3. Google Handles around 1 Billion Search Queries every day releasing almost 200 Tons of Carbon Dioxide per day.
4. Google-Doesn't use lawnmowers to cut its grass. In 2009 they rented around 200 COWS to chow down on the grass at their Headquarters'.
5. Eye blink: -Research shows that an Average person blinks around 15 times in a minute but only 7.5 times while watching video on YouTube.
6. Vowels in words: -FACETIOUS & ABSTEMIOUS are the only words that contain all the vowels in the correct order.
7. All the world's data can be stored in just + gram of DNA.
8. Computation Cannot be done without generating Heat.
9. The word robot comes from the Czech "robita" which means forced labour or work.
10. Ebay Started out as a website providing information about "EBOLA "but later on it turned into a E-Commerce Site.
11. Ubuntu is one of the most popular distribution of Linux. The word Ubuntu comes from an African word which means "I am because of you"
12. If you want to Dispose your Electronic Device and get cash in return try EcoATM. It is the world first automated Kiosk for exchange of Electro. Devices in return of money.
13. Nokia was founded in 1865 & its primary business was manufacturing Paper.
14. The First Alarm Clock Could only ring at one time of day i.e. four O'clock in the morning
15. The most Expensive number even sold was a mobile number that was 666-6666, which was put up for auction and sold for 2.7\$ million!
16. Facebook pays atleast \$500 if you find a way to hack the site.
17. Bluetooth is named after the Danish King Harald "Bluetooth" who ate so many blueberries that his teeth became blue.

Are you surprised...! After reading these Amazing facts....!
I know you are defiantly surprised.

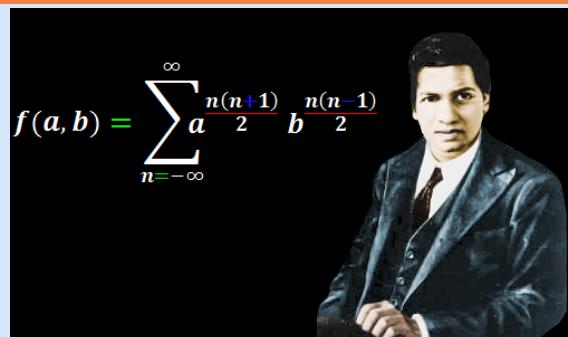
The Famous Number 1729

■ **Ku. Payal Nimbekar** B. Sc. III

One of the greatest mathematician Srinivasa Ramanujan was born on 22nd December 1887 in a small village of Madras. His dedication towards Mathematics was commendable. He had no proper training in Pure Mathematics but his efforts were unstoppable and he continued his self-study. He initially developed his own mathematical research in isolation and it was quickly recognized by Indian Mathematicians.

He sent a set of 120 theorems to professor Hardy of Cambridge because of which he was invited to England. During his short life, Ramanujan showed that any big number can be written as sum of not more than four prime numbers. Also, he discovered how to divide a number into two or more squares or cubes. Ramanujan's work primarily involved fields less known even amongst other pure mathematicians.

The number 1729 is known as the Hardy-Ramanujan number after a famous visit by Hardy to see Ramanujan at a hospital in a taxi number 1729. Ramanujan said that 1729 is the smallest number which can be

written in the form of sum of cubes of two numbers in two ways. Those two different ways are:

$$1729 = 1^3 + 12^3 = 9^3 + 10^3$$

Generalizations of this idea have created the notion of taxicab numbers.

SrinivasaRamanujan was discovered by the Cambridge mathematician Hardy, whose great mathematical findings were beginning to be appreciated from 1915 to 1919. His achievements were to be fully understood much later, well after his untimely death in 1920. G. H. Hardy said that Ramanujan's discoveries are unusually rich and that there is often more to them than initially meets the eye. As a byproduct of his work, new directions of research were opened up.

• • •

A Women World

Collected by :
Bhojraj Gaikwad B. A. III

If a girl laughs she is captivating
If a boy laughs he is manner less

If a girl talks too much, she is witty
If a boy talks too much, he is chatter box

If a girl loves silence she is serious
If a boy loves silence he is dull

If a girl wears something new, it's fashion
If a boy wears something new he is a joker

If a girls walk together, it is a group
If a boys walk together, it is a gang

If a girl wear jean, it is style
If a boy wear jeans, it's common
Surely it is a WOMEN'S WORLD.

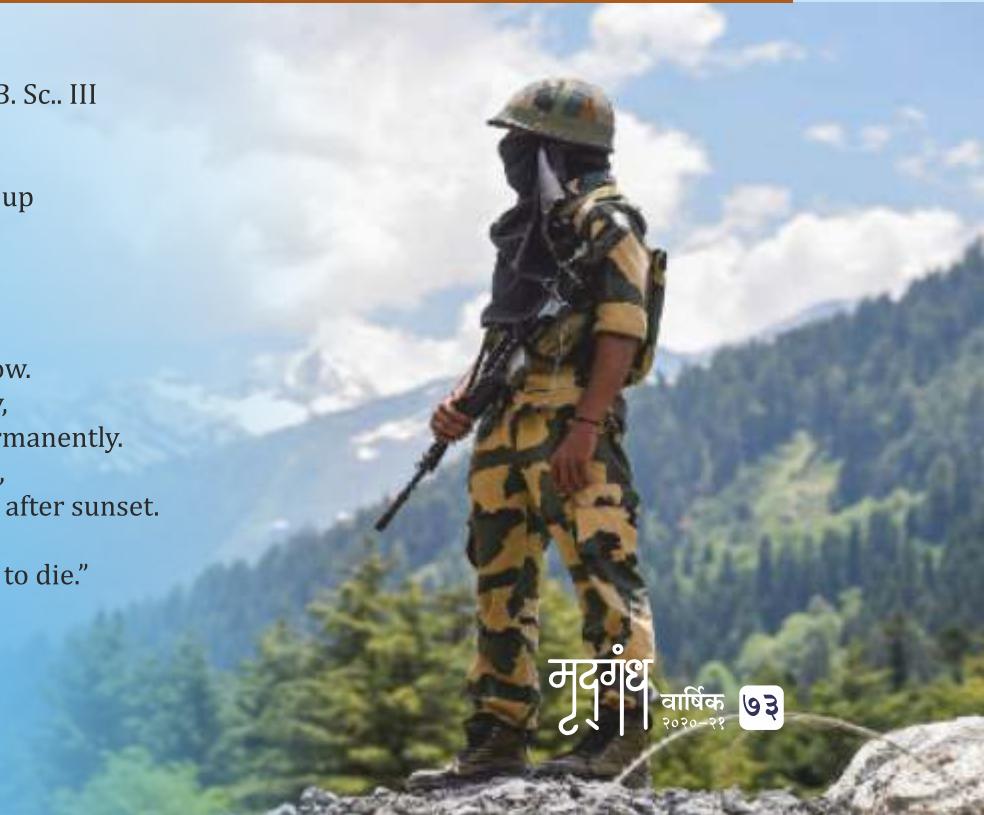
• • •

Heart Touching Poem by a Soldier

Collected by :
Chandrakant Narote B. Sc.. III

If I die in a war zone, box me up
and send me home.
Put my medals on my chest,
Tell my mom I did my best.
Tell my dad not to bow he
won't get tension from me now.
Tell my bro to study perfectly,
key of my bike will be his permanently.
Tell my sister not to be upset,
her bro will take a long sleep after sunset.
Tell my nation not to cry
"Because I'am a Soldier born to die."

• • •

English language facts

■ Chandrashekhar Dhek B. A. II

- There is no word in the English language that rhymes with month, orange, silver or purple.
- 'Queueing' is the only word with five consecutive vowels
- Borborygni- it is the noise or sound which our stomach makes when we are hungry
- Approximately one new word is added to the English language every two hours and around 4,000 new words are added to the English dictionary every year.
- "Go!" is the shortest grammatically correct sentence in English.
- The word 'set' has the highest number of definitions.
- The word 'Goodbye' originally comes from an Old English phrase meaning 'god be with you'.
- The word strength is the longest word with just one vowel.

• • •

WINNER V/S LOSER

■ Chandrashekhar Dhek B. A. II

- 1) Winner is always a part of answer Loser is always a part of problem
- 2) Winner always has a program Loser always has an excuse
- 3) Winner says "Let me do it for you" Loser says "That is not my job"
- 4) Winner sees an answer for every problem Loser sees problem for every answer
- 5) Winner says, "It may be difficult but it is possible" Loser says, "It may be possible, but it is too difficult"
- 6) When a winner makes a mistake, he says "I was wrong" When a loser makes a mistake, he says "It wasn't my fault"
- 7) Winner makes commitments Loser makes promises
- 8) Winner has dreams Loser has schemes
- 9) Winner says, "I must do something" Loser says "Something must be done"
- 10) Winner sees the gain Loser sees the pain
- 11) Winner sees the potential Loser see the past
- 12) Winners are like Thermostat Losers are like Thermometers
- 13) Winners choose what they say Losers say what they choose
- 14) Winners make it happen Losers let it happen

• • •

अहवाल विभाग

उन्नत भारत अभियान

श्री गोविंदगाव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय हे आदिवासीबहुल भागातील ग्रामीण विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षण देणारे एकमेव महाविद्यालय म्हणून ज्ञात आहे. विद्यार्थ्यांना उच्चपदस्थ करण्यासोबतच परिसरातील विविध घटकांच्या सामाजिक व आर्थिक प्रगतीसाठी वेळोवेळी शेतकरी व बेरोजगार तसुणांच्या प्रगतीसाठी व उन्नतीसाठी विविध पातळ्यांवर उपक्रम राबविणारे गोंडवाना विद्यापीठातील उपक्रमशील महाविद्यालय म्हणून ओळखले जाते. याचाच एक भाग म्हणून मार्गील चार वर्षापासून भारत सरकारच्या मानव व संसाधन विकास मंत्रालयामार्फत ‘उन्नत भारत अभियान’ या स्वतंत्र विभागाची स्थापना करून ग्रामीण विकासाला चालना देण्यासाठी महाविद्यालयाने विविध अंगाने अभियान राबविले आहेत.

ग्रामविकासाला केंद्रस्थानी ठेवून या भागातील ग्रामस्थांचा विकास होण्याच्या दृष्टीने महाविद्यालयातील प्राध्यापकांच्या ज्ञानाचा व

तंत्रज्ञानाचा यथायोग्य उपयोग करीत शासकीय योजना, आर्थिक मदत, कोरोनाच्या काळात दत्तक गावातील गरजूंना अन्नधान्य वाटप, लसीकरणाकरिता जनजागृती व मार्गदर्शन यासारख्या विविध माध्यमातून ग्रामस्थांना अधिकाधिक लाभ मिळवून देताना शासकीय यंत्रणा व ग्रामस्थ यांच्यातील दुवा म्हणून हे अभियान यशस्वीरित्या राबवित आहोत.

या अंतर्गत पाच गावांची दत्तक ग्राम म्हणून निवड करण्यांत आली. समन्वयक म्हणून प्रा. डॉ. दीपक बन्सोड यांची तर प्रत्येक गावांकरीता सह समन्वयक म्हणून प्रा.डॉ. नरेंद्र आरेकर (नवरांव), प्रा. डॉ. अमित रामटेके (नान्ही), प्रा. डॉ. गुणवंत वडपळीवार (धमदी टोला), प्रा. डॉ. रवींद्र विखार (जांभूळखेडा) आणि प्रा. डॉ. संजय महाजन (येरंडी) यांची नियुक्ती करण्यात आली आहे.

पाचही दत्तक गावातील लोकांना विविध शासनाच्या योजना अवगत व्हाब्या व त्यांच्यापर्यंत

अहवाल

लवकरात लवकर पोचाव्यात या हेतूने महाविद्यालयाने एक व्हाट्सॲप ग्रुप तयार केला. या ग्रुपमध्ये पाचही गावातील सरपंच, उपसरपंच, तलाठी, ग्रामसेवक, पोलीस पाटील, कृषी अधिकारी, वनाधिकारी, वैद्यकीय अधिकारी, इतर शासकीय कर्मचारी, गावातील प्रगत शेतकरी तसेच तरुण कार्यकर्ते समाविष्ट करण्यात आले. यामध्ये नियमीतपणे नवीन माहिती, शासनाचे परिपत्रक, शेतीविषयक कामांची माहिती, कोरोना संदर्भातील माहिती, हवामान अंदाज व त्यानुसार करावयाची शेतीची कामे याविषयी माहिती दिली जाते. सदर ग्रुप क्रियाशील असल्याने आणि तज्जांचे मार्गदर्शन वेळोवेळी मिळाल्याने अनेकांच्या शंकांचे समाधान अधिकाऱ्याकडून होते. टाळेबंदीच्या काळात प्रशासकीय यंत्रणा गावात पोहचू शकत नव्हती तेव्हा ग्रामस्थांना माहितीची देवाणघेवाण या माध्यमातून केली गेली. आदरणीय प्राचार्य, समन्वयक, सह समन्वयक व विद्यार्थ्यांनी कोरोनाच्या काळात वेळोवेळी गावात जाऊन घ्यावयाची काळजी व उपायोजना करण्यासाठी जनजागृतीचे काम केले.

दि. २७/०५/२०२१ ला जलशक्ती मंत्रालय, जलसंसाधन नदी विकास आणि गंगा संरक्षण विभाग, केंद्रीय भूजल बोर्ड मध्य क्षेत्र नागपूर यांच्या माध्यमातून शेतकऱ्यांसाठी “भूजल परीक्षण आणि पाणी व्यवस्थापन” या विषयावरील कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. यामध्ये शेतकऱ्यांचा प्रत्यक्ष सहभाग नोंदवून जमिनीच्या कार्यक्षमतेनुसार पिकांची लागवड करावी व पाण्याचे नियोजन योग्य रितीने करून उत्पादन कसे घेता येईल याबद्दल केंद्रीय भूजल बोर्ड मध्य क्षेत्र नागपूरचे क्षेत्रीय निदेशक डॉ. पि. के. जैन यांनी मार्गदर्शन केले. या कार्यक्रमात महाविद्यालयाचे प्राचार्य, जिल्हा भूजल बोर्डाचे पदाधिकारी, प्राध्यापक व विद्यार्थी यांचा सहभाग होता.

दिनांक ९ ऑक्टो. २०२० ला नवतरुणांचे आरोग्य सु.३ राहावे. त्यांच्यामध्ये खेळाची आवड निर्माण व्हावी व गावखेड्यात विविध खेळांडू तयार व्हावेत याकरिता मागील वर्षी क्रीडा मंडळांची स्थापन करण्यांत आली होती. यावर्षी नेहरू युवा

केंद्र व महाविद्यालयाच्या उन्नत भारत अभियान यांच्या संयुक्त विद्यमाने पाचही दत्तक ग्रामातील नवयुवक क्रीडा मंडळांना खेळाच्या साहित्याचे वाटप करण्यात आले. यामध्ये मुख्यत्वेकरून क्रिकेट, बॅडमिंटन, हॉलीबॉल, फुटबॉल, बुद्धिबद्ध इत्यादी खेळाचे साहित्य वितरित करण्यात आले. आदरणीय प्राचार्य महोदयांच्या मार्गदर्शनात आणि नेहरू युवा केंद्र गडचिरोलीचे अमित पुंडे यांच्या प्रमुख उपस्थितीत हा वितरण सोहळा पार पडला.

कोविड-१९ काळात बहुतांश ठिकाणी लसीकरणाबाबत गैरसमज पसरले होते व नागरिक लसीकरणाला घाबरत होते. दत्तक ग्रामातील अधिकाऱ्यांनी लसीकरणाचा लाभ घेऊन कोरोनाचा मुकाबला करता यावा या अनुषंगाने महाविद्यालयाच्या रासेयो विभागाच्या मदतीने उन्नत भारत अभियान अंतर्गत रासेयो पथकाच्या माध्यमातून दिनांक ७ मे २०२० पासून लसीकरणाबाबत जनजागृती अभियान राबविण्यात आले. लोकांमध्ये असलेले गैरसमज दूर करून १८ ते ४४ व त्यावरील वयोगटातील लोकांची नोंदणी कशी करावी याकरिता प्रशिक्षण दिल्या गेले. तसेच गावातील वयोवृद्ध नागरिकांना कोरोना लसीकरण केंद्रापर्यंत घेऊन जाऊन त्यांचे लसीकरण पूर्ण करण्यात मोलाची मदत केली.

ग्रामविकासाचा ध्यास अंगिकारून महाविद्यालयातील विद्यार्थी दत्तक ग्रामातील समस्या सोडविण्याकरिता पुढे सरसावले आहेत. ग्रामीण जनतेच्या विविध समस्या जाणून घेऊन त्या सोडविण्याचा प्रयत्न केला जात आहे. ग्रामोन्तीकरिता प्राध्यापक आणि विद्यार्थ्यांद्वारे खारीचा वाटा उचलण्याचा ध्यास महाविद्यालयाने घेतला आहे. नवीन संशोधन लोकांपर्यंत पोचावे, ग्रामीण व आदिवासी बहुल भागातील गरीब कुटुंबाचे जीवनमान उंचविण्यासाठी त्याचा उपयोग व्हावा व त्याचबरोबर विद्यार्थ्यांची नाळ या भागाशी जोडून चांगला समन्वय साधता यावा याकरिता भारत अभियान हे नियमित कार्य करीत राहील.

प्रा. डॉ. दीपक बन्सोड
समन्वयक

शारीरिक शिक्षण

आजच्या स्पर्धेच्या युगात ग्रामिण तसेच अतिदुर्गम आदिवासी भागातून क्रीडा क्षेत्रात नैपूण्यवान खेळाडू निर्माण करण्याच्या दृष्टीने शारीरिक शिक्षण विभाग नेहमीच प्रयत्न करीत असतो. त्यादृष्टीने यावर्षी सुध्दा गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली द्वारा घेण्यात येणाऱ्या आंतर महाविद्यालयीन स्पर्धेकरीता तसेच इतर भागात होणाऱ्या विविध स्पर्धेकरीता उत्कृष्ट खेळाडू तयार करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. महाविद्यालयातील क्रीडा क्षेत्रातील ध्येय उराशी बाळगुन असलेल्या विद्यार्थी खेळाडूना शारीरिक मानसिकदृष्ट्या सुदृढ बनविण्याचा प्रयत्न शारीरिक शिक्षण विभाग करीत असतो. महाविद्यालयाच्या क्रीडा विभागाच्या विकासाच्या दृष्टीने व जास्तीत जास्त खेळाडू

विद्यापीठ, राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय स्तरावर पोहचविष्याच्या उद्देशाने त्यांना विविध व आधुनीक तंत्रज्ञानाचा वापर करून प्रशिक्षण देण्याचा प्रयत्न महाविद्यालयातर्फे केला जातो.

दरवर्षी प्रमाणे महाविद्यालयात नविन प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांना विविध खेळ आणि स्पर्धाकरिता तयार करण्याच्या वेळापत्रकाचे नियोजन करण्यात आले होते. परंतु कोवीड १९ च्या महामारीच्या काळामुळे त्याची अंमलबजावणी करणे शक्य झाले नाही. तरीही खेळाडूच्या सतत संपर्कात राहून त्यांना प्रसंगानुसार मार्गदर्शन करण्यात आले.

विद्यापिठाड्वारा खेळाडूचा सत्कार

गोंडवाना विद्यापीठाड्वारे घेण्यात आलेल्या अखिल भारतीय आंतर विद्यापठ स्पर्धेत शारीरिक शिक्षण विभागातर्फे महाविद्यालयाची विद्यार्थींनी खेळाडू प्रतिक्षा लाडे हिने विद्यापीठाचे प्रतिनिधीत्व करून उत्कृष्ट खेळाचे प्रदर्शन केले व विद्यापीठ संघाला द्वितीय क्रमांक प्राप्त करून देण्यात मोलाचे योगदान दिले त्यानिमीत्याने विद्यापीठाने उच्च व तंत्रशिक्षण मंत्री मा. उदय सामंत यांच्या उपस्थितीत दिनांक ४ फेब्रुवारी २०२१ला तिचा सत्कार केला. तिच्या सत्कारामुळे कोरोना महामारीच्या काळात मुद्दा खेळाडूना प्रेरणा देण्याचे काम महाविद्यालयाचे शारीरिक शिक्षण व क्रीडा विभाग सातत्याने करीत आहे.

टोकिओ आंतरराष्ट्रीय पार्श्वभूमीवर आलिम्पीक २०२१ च्या प्रोत्साहन देण्याकरीता तसेच यापासून महाविद्यालयातील खेळाडूना प्रोत्साहन मिळावे म्हणून महाविद्यालयाच्या दर्शनी भागात उभारण्यात आलेल्या ‘चिअर्स फार इंडिया’ या आलिम्पीक सेलफी पाईटचे संस्थेचे सन्माननीय उपाध्यक्ष श्री. देवाजी पाटील नरुले यांचे हस्ते उद्घाटन करण्यात आले.

प्रा. डॉ. व्हि. डी. मुरकुटे
विभाग प्रमुख

ग्रंथालय विभाग

ग्रंथालय हा मानवी जीवनाचा अविभाज्य अंग आहे. मानवी ज्ञान विज्ञानाची परंपरा जोपासण्याचे कार्य ग्रंथालय करतात म्हणूनच ग्रंथालयांना ज्ञानाची सदासर्वे म्हटले जाते. शैक्षणिक संस्थेतील कोणत्याही शाळा महाविद्यालयातील ग्रंथालय म्हणजे मानवी शरीरातील हृदयासारखे असते.

महाविद्यालयाच्या स्थापना वर्षीच १९९० ला ग्रंथालयाची मुहर्तमेढ रोवली गेली. ३१ वर्षात ग्रंथालयातील ग्रंथसंख्या १८४०२ पर्यंत वाढली आपल्या महाविद्यालयीन ग्रंथालयात कला, विज्ञान, अभ्यासक्रमासाठी लागणारे संदर्भग्रंथ, मासिके, साप्ताहिके, वर्तमानपत्र मराठी, इंग्रजी, हिन्दी भाषेत उपलब्ध आहेत. या वर्षी खरेदी केलेले ग्रंथ संख्या खालील प्रमाणे –

- २०२०-२१ ग्रंथसंख्या – १८४०२
- मासिके जर्नल – ४०
- वर्तमानपत्रे – ९

ग्रंथालयाचा संदर्भविभाग

आपल्या महाविद्यालयीन ग्रंथालयाचा संदर्भ विभाग समुद्र आहे. या संदर्भ विभागात Encyclopedia of Britanica, विविध विषयांचे शब्दकोश, कला शाखेतील इंग्रजी, मराठी साहित्य, इतिहास, राज्यशास्त्र, समाजशास्त्र, अर्थशास्त्र, भुगोल, गृहअर्थशास्त्र, या विषयाचे विश्वकोश ग्रंथालयात उपलब्ध आहेत. त्याच प्रमाणे विज्ञान शाखेकरिता लागणारे विश्वकोशही सर्व खंडासहित उपलब्ध आहेत.

याशिवाय आमच्या ग्रंथालय विभागाने काही महत्त्वाच्या ग्रंथकाराचे वाडमय सग्रहित करण्याचा परिश्रमपुर्वक प्रामाणिक प्रयत्न केला आहे. विविध ज्ञान शाखेसोबत मराठी स्वारस्वातील प्राचीन अर्वाचीन अशी ग्रंथसंपदा आणि संदर्भ समीक्षा साधने वाचकासाठी उपलब्ध करून दिले आहेत. महाविद्यालयातील विद्यार्थी, प्राध्यापक, पालक,

गावातील नागरिक ग्रंथालयातील ग्रंथसंपदेचा नेहमीच वापर करतात.

विशेष ग्रंथसंग्रह

महाविद्यालयाच्या ग्रंथालय विभागाने या सत्रात २०० वर्षे जुने वेदाज हस्तलिखित ग्रंथालयाला मिळालेले आहे. त्याच बरोबर १०५ वर्षे जुनी तुकाराम गाथा प्रकाशित संदर्भ ग्रंथ ग्रंथालयात उपलब्ध आहेत. डिजिटल ग्रंथालय:

आपल्या महाविद्यालयीन ग्रंथालयात २०१२-१३ पासून विद्यापीठ अनुदान आयोग द्वारा प्रायोजित (NLIST) डिजिटल ग्रंथालय सेवा सुरु आहे, त्यात ६,००० ई-जर्नल, १९९५०० ई-बुक उपलब्ध आहेत. त्याच बरोबर भारत सरकारच्या शिक्षण मंत्रालयद्वारा प्रमाणित एन.डी.एल डिजिटल ग्रंथालय सेवा सुरु करण्यात आली आहे. या डिजिटल ग्रंथालयात ६,००,००० ग्रंथ उपलब्ध आहेत. या सेवांचा लाभ विद्यार्थी, प्राध्यापक, संशोधक घेत आहे.

स्पर्धा परीक्षेचे मार्गदर्शन केंद्र

ग्रंथालयात स्पर्धा परीक्षेचे मार्गदर्शन केंद्र असून विद्यार्थ्यांना विविध क्षेत्रांतील रोजगार विषयक ग्रंथ व माहिती पुरविण्यात येते. वरील केंद्रामार्फत स्पर्धा परीक्षा व परीक्षेला लागणारे ग्रंथासंबंधीची माहिती ग्रंथालयाद्वारा दिली जाते. या वर्षी प्रश्नमंजूषा स्पर्धा घेण्यात आली होती. त्यात ११२ विद्यार्थी सहभागी झाले होते.

ग्रंथालय विभागाला मान्यवरांच्या भेटी

श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालयाच्या ग्रंथालय विभागाला यांनी गोंडवाना विद्यापीठाचे कुलसचिव डॉ अनिल चिताडे यांनी महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयाला भेट दिली.

ग्रंथालयाचे उपक्रम

या सत्रात कोविड -१९ च्या माहमारीमुळे कोविड-१९ च्या मार्गदर्शक सुचनेचे पालन करून या रोगाविषयी माहिती व्हावी यासाठी प्रश्नमंजूषा स्पर्धा घेण्यात आली, आंतरराष्ट्रीय ग्रंथ दिवस, १५ ऑगस्ट, डॉ रंगनाथन जंयती इत्यादी कार्यक्रम आयोजित करण्यात आले होते.

आभार

महाविद्यालयीन ग्रंथालयाच्या यशस्वीतेची धुरा सांभाळणारे संस्थेचे अध्यक्ष तथा प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे साहेब, NACC Cell चे समन्वयक प्रा.डॉ.दिपक बन्सोड, IQAC Cell चे समन्वयक प्रा. डॉ अभय साळुंके, ग्रंथालय सल्लागार मंडळाचे पदाधिकारी, दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास संस्थेचे पदाधिकारी, महाविद्यालयाचे प्राध्यापक, वाचक, विद्यापीठाचे पदाधिकारी यां सर्वांच्या मार्गदर्शनाखाली ग्रंथालयाची वाटचाल सुरु आहे.

डॉ. अनिल भोयर
ग्रंथपाल

सांस्कृतिक विभाग

महाविद्यालयाचा सांस्कृतिक विभाग ख-या अर्थने विद्यार्थ्यांच्या कलागुणांना, कल्पनाशक्तीला चालना देणारा, सळसळत्या उत्साहाचा वेध घेणारा आणि महाविद्यालयीन तरुणाईच्या हृदयाच्या जवळ असणारा विभाग आहे, परंतु शैक्षणिक सत्र २०२०-२१मध्ये कोविड १९च्या भयप्रद वातावरणात महाविद्यालयाची दारं तरुणांसाठी बंदच राहिलीत. त्यामुळे शैक्षणिक हानी सोबतच त्यांच्या कलात्मक अविष्कारानादेखील अंकुर फुटले नाहीत, परंतु आमच्या महाविद्यालयाचे कलाप्रेमी, सर्जनशील प्राचार्य डॉ राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या मनात सातत्याने विद्यार्थी कल्याणाची तळमळ असते, म्हणून प्राप्त परिस्थितीला सामरे जात उपलब्ध असलेल्या साधनांचा वापर करून विद्यार्थ्यांना क्रियाशील ठेवले पाहिजे असे मार्गदर्शन केले. सांस्कृतिक विभागाकडून प्रत्यक्ष आपण काही कार्यक्रमांचे आयोजन करू शकलो नाही, तरीही तंत्रज्ञानाने युक्त असलेल्या नागरी भागातील शैक्षणिक संस्था आणि सांस्कृतिक संस्था यांनी आयोजित केलेल्या इतर उपक्रमांमध्ये आपल्या विद्यार्थ्यांना सहभागी होण्यास प्रवृत्त करण्याची जबाबदारी सांस्कृतिक विभागाकडे त्यांनी दिली आणि त्यातूनच निवडक पण तरीही अतिशय सक्षमपणे आमच्या काही विद्यार्थ्यांनी राज्यभर झालेल्या वकृत्व स्पर्धा, निबंध स्पर्धा, वाद-विवाद स्पर्धा अशा अनेक स्पर्धांमध्ये भाग घेऊन यश मिळविले.

अतिशय अभिमानाची आणि आनंदाची बाब म्हणजे महाविद्यालयाची बी.एससी. भाग-२ ची विद्यार्थिनी कु. प्रगती मेश्राम हिने महाराष्ट्र शासनाच्या 'महाज्योती' द्वारा आयोजित सावित्रीबाई फुले या विषयावरील निबंध स्पर्धेत रोख दहा हजार रुपये सन्मानचिन्ह आणि प्रमाणपत्र असे जिल्हास्तरावरील प्रथम पुरस्कार जिंकून महाविद्यालयाच्या लौकिकात भर टाकल आहे. याबद्दल तिचा दिनांक २६ जाने. २०२१ ला ना. याड्रावकर आरोग्य राज्यमंत्री यांचे हस्ते सत्कार करण्यात आला. सोबतच आदर्श महाविद्यालय वडसा द्वारा आयोजित विद्यापीठ स्तरीय शेतकीरी या विषयावरील निबंध स्पर्धेत सहभाग नोंदवला. २ ऑक्टोबर २०२० ला गांधी रिसर्च फाउंडेशन जळगाव द्वारा आयोजित महात्मा गांधी यांच्या विचारावरील वकृत्व स्पर्धेत

महाविद्यालयाच्या कु. विशाखा खुणे, कु. मोनाली करंजेकर, कु. साधना कांबळे आणि चैताली विलास गावंडे यांनी सक्रिय सहभाग घेतला असून अंतिम फेरीकरिता कुमारी विशाखा खुणेच्या वकृत्वाची निवड झालेली होती. मोनाली आसाराम कुरंजेकर बी.एससी. भाग-२ या विद्यार्थिनीने झारखंड राज्यातील रांची येथे क्रिस्पर केस वंडरफुल मॅनिप्युलेशन या विषयावर आधारित वेबिनारमध्ये सहभाग घेतला. यासोबतच लोकमान्य महाविद्यालय वरोरा जिल्हा चंद्रपूर द्वारा आयोजित राज्यस्तरीय निबंध स्पर्धेतदेखील तिने सहभाग घेतला. चिंतामणी कॉलेज ऑफ सायन्स पॅर्भुर्णा जिल्हा चंद्रपूर द्वारे आयोजित कोविड-१९ अवैअरनेस प्रोग्राम अंतर्गत किंडा कॉम्पिटिशनमध्येही तिने सहभाग घेतला. कुमारी दिव्या गिरीधर बुद्धे हिने नेताजी सुभाषचंद्र विज्ञान महाविद्यालय मुलचेरा द्वारा आयोजित राज्यस्तरीय निबंध स्पर्धेत सहभाग घेऊन प्रमाणपत्र प्राप्त केले. तसेच लोकमान्य टिळक महाविद्यालय वरोरा द्वारा स्वातंत्र्यवीर सावरकर यांच्या १३७ व्या जयंतीनिमित्त आयोजित निबंध स्पर्धेतही तिने भाग घेतला.

कु साधना कांबळे हिने नेशनल युथ पार्लिमेंट गडचिरोली द्वारा आयोजित वकृत्व स्पर्धेत तसेच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महाविद्यालय ब्रह्मपुरी, महात्मा गांधी विद्यालय, देसाईंगंज-वडसा द्वारा आयोजित वकृत्व स्पर्धेत सहभाग घेऊन प्रशस्ती मिळविली. महाविद्यालयाचा बी. ए. प्रथम वर्षाचा विद्यार्थी खेमचंद चडीकर याने गोंडवाना विद्यापीठाच्या विद्यार्थी विकास विभागाने आयोजित केलेल्या कोविड लसीकरण जनजागृती या विषयावरील घोषवाक्य स्पर्धेत भाग घेतला. तसेच यंग इनस्पायरेशन नेटवर्क आणि सकाळ वृत्तपत्र द्वारा आयोजित राज्यस्तरीय निबंध स्पर्धेतही भाग घेऊन त्याने प्रशस्तीपत्र प्राप्त केले. याशिवाय महाविद्यालयाच्या सांस्कृतिक विभागाद्वारे २०२०-२१ या शैक्षणिक सत्रात शासन, विद्यापीठ निर्देशित तसेच जिल्हा व महाविद्यालय प्रशासनाने निश्चित केलेल्या सर्व महामानवांच्या जयंती पुण्यतिथीच्या कार्यक्रमांचे तसेच दिनविशेषांचे आयोजन नित्यनेमाने करण्यात आले.

डॉनरेंद्र आरेकर

विभाग प्रमुख

राष्ट्रीय सेवा योजना

राष्ट्रियता महात्मा गांधी जन्म शताब्दी वर्षापासून २४ सप्टेंबर १९६९ रोजी संपुर्ण देशात महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांमध्ये ज्ञानार्जनासोबत स्वावलंबन, सामाजिक बांधिलकी, श्रमप्रतिष्ठा, चारित्र्य संपन्नता, सर्वधर्मसमभाव, नेतृत्व, व्यक्तिमत्व विकास या मूल्यांचा स्विकार व्हावा, म्हणुन राष्ट्रीय सेवा योजना या संकल्पनेचा जन्म माझ्यासाठी नव्हे तर तुमच्यासाठी हे ब्रिद घेऊन झाला. सर्वव्यापी आकाशाच्या निळ्या रंगाचे अथांगत्व, आठ आन्यांमधून प्रतित होणारे अष्टोप्रहर सेवेचे व्रत, लाल रंगातून तरुणाईच्या सळसळत्या रक्ताचे प्रतिक असलेली राष्ट्रीय सेवा योजना प्रत्येक स्वयंसेवकाला सेवा है यह यज्ञकुंड समीधासम हम जले, ध्येय महासागर मे, सरितारूप हम मिले. हा संदेश देत असते. यावे ज्ञानासाठी निघावे सेवेसाठी हा सेवाभावी विचार समोर ठेऊन सत्र २०२०-२१ मधील विद्यार्थ्यांना राष्ट्रीय सेवा योजनांसंबंधी प्राथमिक माहिती देऊन रा.से.यो.च्या २०० स्वयंसेवकांची नोंदणी करण्यात आली.

कोविडच्या पाश्वर्भूमीवर विविध उपक्रम राबविण्यात आले.

कोविड-१९ महामारीतसुद्धा जीवाची परवा न करता आमच्या महाविद्यालतील रा.से.यो. स्वयंसेवक आणि संपूर्ण चमू कुरखेडा तालुका व परीसरातील गरजा लक्षात घेऊन नेहमीच स्वयंसिद्ध व समाजाभिमुख राहिले आहेत. कोविड-१९ काळात २०० स्वयंसेवक संघ्या कमी पडली. सेवा है यज्ञकुंड समिधा सम हम जले। ध्येय महासागर मे सरीतारूप हम मिले असे म्हणत महाविद्यालय वर्ष भर, विद्यार्थ्यांकरिता पूर्णपणे बंद असतानासुद्धा कोविड महामारीत जीवाची तमा न बाळगता, सेवाध्यास समोर ठेवून रा.से.यो.मार्फत खालील उपक्रम पार पाडले.

दारू व तंबाखू वापराविषयी सध्या स्थितीचे सर्वेक्षण २०२१ –

सर्च ग्रामीण आरोग्य सेवा, शिक्षण व संशोधन संस्था चातगाव जिल्हा गडचिरोली यांच्या मार्गदर्शनाने

अहवाल

दारू व तंबाखू वापराविषयी ता. कुरखेडा, जि. गडचिरोली, सध्यास्थितीचे सर्वेक्षण २०२१ दि. ३१-१२-२०२० ते ०२-०९-२०२१ या तीन दिवसादरम्यान पूर्ण करण्यात आले. सदर उपक्रम पूर्ण करण्यासाठी ५० स्वयंसेवकांनी तालुक्यातील २५ गावांत सर्वेक्षण केले. मा. डॉ. अभय बंग संचालक, सर्च जिल्हा गडचिरोली यांचेकडे उपरोक्त सर्वेक्षण माहिती वेळेच्या आत जमा करण्यात आली. सहभागी सर्वे स्वयंसेवकांना प्रेरणा मिळावी याकरिता प्रशस्ती पत्र देवून गौरविण्यात आले.

युवक दिन व रक्तदान शिबिर

दि. १२-०१-२०२१ ला दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास संशोधन संस्थेचे संस्थापक अध्यक्ष स्व. गोविंदराव मुनघाटे साहेब यांच्या जयंती निमित्त व युवक दिनाचे औचित्य साधून रक्तदान व रक्तगट तपासणी शिबिराचे आयोजन करण्यात आले होते. शिबिरात एकूण ३० महाविद्यालयीन विद्यार्थी रा.से.यो. स्वयंसेवक, माजी विद्यार्थी व प्राध्यापक यांनी रक्तदान केले. सदर शिबिरात जिल्हा सामान्य रुणालय वैदकीय अधिकारी

यांनी रक्तदानाचे महत्व समजावून सांगितले.

योगदिन

मानवी जीवन सुटूढ व निरोगी असण्याकरिता योगसाधना – प्राणायामाला अत्यंत महत्व आहे. या साधनेकरिता आपला देश जगभरात प्रसिद्ध होता आणि आताही आहे, याचेच औचित्य साधून मानवीय पंतप्रधान नरेंद्रजी मोदी यांनी दि. २८ सप्टेंबर २०१४ रोजी संयुक्त राष्ट्र महासभेत १९३ देशातील प्रतिनिधीसमोर योग प्रस्ताव मांडले आणि या प्रस्तावास १७७ देशांनी पाठिबा दिला आणि दि ११ डिसेंबर २०१४ रोजी सर्वात मोठा दिवस असलेला २९ जून हा दिवस आंतरराष्ट्रीय योग दिन म्हणून घोषित करण्यात आले, हा बहुमान आपल्या भारतास मिळाला. योगसाधनेचे महत्व जनसामान्यांपर्यंत पोहचावे. म्हणून रा. सो. यो. विभागाद्वारे सातवा योगदिवस आभासी पद्धतीने साजरा करण्यात आला. या उपक्रमास पतंजली योग पीठ हरिद्वार योग शिक्षिका सौ. वर्षाताई देशमुख आणि नयना मेश्राम व चमू यांचे प्रात्यक्षिकासह संपूर्ण मागदर्शन लाभले. शिबिरास २००हून अधिक विद्यार्थी स्वयंसेवक, प्राध्यापक

अहवाल

आणि पालक उपस्थित होते. सदर कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक डॉ. गुणवंत वडपळीवार यांनी केले तर प्रा. डॉ. रवींद्र विखार यांनी आभार मानले.

कोविड - १९

सन २०२०-२१ हे कोविड १९ महामारीमुळे फार दुर्देवी वर्ष म्हणून इतिहासात नोंदविले जाणार आहे. कोरोनाच्या प्रादुभावामुळे संपूर्ण जग या महामारीत होरपळल्या गेले, अर्थव्यवस्था ढासळली, शैक्षणिक प्रगती थांबली, कधी न थांबणारी रेल्वे महीनो-न महीने जागच्या जागी उभ्या राहील्या. एवढेच नव्हे तर करोडो लोकांना कोरोनाने घेरले, लाखोंना कोरोना ने मारले, तरीही या संसर्गजन्य रोगाच्या कालावधित रा.से.यो. पथकाद्वारे सेवा देण्याचा प्रयत्न केला. माननीय प्राचार्य आचार्य राजाभाऊ मुनघाटे सर यांच्या मार्गदर्शनाने आणि सूचने प्रमाणे कोरोना लसीकरणाबाबत जनजागृती करण्यात आली. कुरखेडा तालुक्यातील धमदीटोला, तळेगाव, घेरंडी, घाटी, नान्ही, आंधळी, नवरगाव आणि कुरखेडा इत्यादी. गावात जाऊन जनतेमध्ये कोरोना लसीबाबत विविध पद्धतीने जनजागृती केली. नागरिकांना कोरोना लसीची आवश्यकता का? यासह इतरही बाबींवर मार्गदर्शन केले. लसीबाबतचे गौरसमज व भीती दूर केल्या. १८ ते ४४ वर्ष वयोगटील तरुण तरुणीना लसीकरणाकरिता लागणारी नोंदणी कशी करावी याचे प्रशिक्षण दिले. एवढेच नव्हे तर गावातील वयोवृद्ध नागरिकांना लसीकरण केंद्रार्थ्यत घेऊन जाऊन लस घेण्याकरिता मदत केली. ग्रामस्थांसोबत संवाद साधण्यासाठी धमदीटोला येथील सरपंच श्री. चंद्रभान हुंडा, जिल्हा परिषद शाळेतील शिक्षक श्री. सोनकुकरा, नयन' कोरंगटीवार, श्री. गायकवाड, सौ. आकरे, आशा वर्कर, गावातील नरस यांची मदत घेऊन आमच्या खालील स्वयंसेवकांनी स्वतःला कोविड होऊ शकते ही भीती न बाळगता सर्व काळजी घेऊन स्वयंसेवकांनी फारच मोलाची जनसेवेचे कार्य केले. ज्यामध्ये. कु. हर्षिता वडिकर, कु. लायबा काढ्री, वैष्णवी लांजेवार,

कु. साधना कांबडे, मोनाली कुरजेकर, प्रतिक्षा लाडे, गायत्री सयाम, प्रामुख्याने नाव कौतुकाने घ्यावे लागेल.

राष्ट्रीय सेवा योजना स्थापना दिवस

२८ सप्टेंबर २०२० रोजी रा. सो. यो. स्थापना दिवस महाविद्यालय परिसराची स्वच्छता करण्यात आली. या व्यक्तीरिक्त आभासी माध्यमातून समन्वयक डॉ. गुणवंत वडपळीवार द्वारा स्वच्छता विषयावर मार्गदर्शन करण्यात आले.

वृक्षारोपण

कोविड-१९ महामारीच्या काळात वृक्षारोपण कार्यक्रम घेण्याकरिता विद्यार्थ्यांना महामारी प्रतिबंध कायद्यानुसारे, एकत्र बोलविणे शक्य नव्हते. परंतु वृक्षारोपण करता आभासी पद्धतीने नियमित वर्ग घेत असताना रा.सो.यो.मार्फत वृक्षारोपण करणेबाबत सुचविले. रा.से.यो. स्वयंसेवक ज्या गावाचा आहे, त्याच गावात त्याने त्यांच्या घरी अंगणात, त्याच्या शेतात, स्ताच्या कडेला वृक्षारोपण करावे. याबाबत प्रोत्साहित केले. सूचनेप्रमाणे जवळपास ५०हून अधिक विद्यार्थीनी वृक्षारोपण केले. सदर वृक्षारोपण पार पाडण्याकरीता साहाय्यक वन संरक्षक श्री. नितेश देवगडे यांच्यामार्फत रोप पुरविण्यात आले.

डॉ. गुणवंत वडपळीवार
कार्यक्रम अधिकारी

महात्मा गांधी अध्ययन केंद्र २०१९-२०

महात्मा गांधीजींच्या विचारांचे पाईक असलेल्या संस्थाध्यक्ष स्वर्गीय गोविंदराव मुनघाटे साहेब यांच्या प्रेरणा आणि मार्गदर्शनाखाली महाविद्यालयात सत्र २०१०-११ पासून यु.जी.सी. पुरस्कृत महात्मा गांधी अध्ययन केंद्र कार्यरत आहे. मुरुवातीस तीन वर्ष युजीसीच्या साहाय्याने व त्यानंतर स्वबळावर महात्मा गांधीजींच्या विचारधारेवर आधारित विविध उपक्रमांच्या आयोजनाद्वारे गांधीजींच्या तत्वज्ञानाचा प्रचार - प्रसार महाविद्यालयीन विद्यार्थी आणि परिसरातील जनतेमध्ये करण्याचे कार्य या केंद्रामार्फत केल्या जात आहे.

२ ऑक्टोबर २०२०ला राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजींची जयंती साजरी करण्यात आली. आंतरराष्ट्रीय अहिंसा दिनानिमित्त गांधी रिसर्च फॉऊंडेशन जळगाव यांचेद्वारा ऑनलाईन राष्ट्रीय वक्तृत्व स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते. या स्पर्धेकरिता महाविद्यालयाच्या दोन विद्यार्थ्यांनी 'अहिंसा जीवनाचा नियम' या विषयावरील ४ मिनटाचे व्हिडीओ पाठवून सहभाग नोंदवीला. यापैकी कु. विशाखा खुणे बी. एस्सी. भाग-३ ची पुढील फेरी करिता निवड करण्यात आली होती.

दिनांक १२ जानेवारी २०२१ ला दंडकारण्य शिक्षण संस्थेचे संस्थापक अध्यक्ष स्वर्गीय गोविंदराव मुनघाटे साहेबांच्या स्मृतिदिनाप्रसंगी गांधीजींच्या विचारधारेनुसार सामाजिक उत्तरदायित्व घृणून दंडकारण्य शिक्षण संस्था गडचिरोलीचे संस्थापक

अध्यक्ष स्वर्गीय गो. ना. मुनघाटे यांच्या स्मृती दिनाचे औचित्य साधून रक्तदान शिबिराचे आयोजन करण्यात आले. यामध्ये विद्यार्थी आणि कर्मचारी मिळून एकूण ३० रक्तदात्यांनी रक्तदान केले. इतर विद्यार्थ्यांची रक्तगट तपसणी करण्यात आली. तसेच रक्तदातांच्या रक्तगटाची यादी तयार करण्यात आली.

दिनांक ३० जानेवारी २०२० ला महात्मा गांधीजींच्या पुण्यतिथी तथा हुतात्मा दिनानिमित्त शहिदांना मौन श्रद्धांजली वाहण्यात आली.

दिनांक १४ ते १७ जुलै २०२१ या कालावधित गांधी रिसर्च फॉऊंडेशन जळगाव द्वारा गांधी विचार शृंखले अंतर्गत युवा शिबीर - २०२१ चे ऑनलाईन पद्धतीने आयोजन करण्यात आले. या युवा शिबिरात महाविद्यालयाच्या कु. शितल खेडेकर, कु. शैलेंद्री सोनफुल, सुनिता नैताम, भोजराज गायकवाड, खेमराज चंडीकार, आणि महेश पेंदाम या सहा विद्यार्थ्यांनी यशस्वीपणे सहभाग घेतला होता.

वरील सर्व उपक्रम यशस्वीरित्या पार पाडण्याकरिता महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे, उपप्राचार्य पी. एस. खोपे, प्रा. डॉ. अभय साळुंके, या केंद्राचे साहाय्यक प्रा. डॉ. नरेंद्र आरेकर व प्रा. गणेश सातपुते तसेच सर्व प्राध्यापक वर्ग, महाविद्यालयातील विद्यार्थी आणि शिक्षकेतर कर्मचारी वृद्ध यांचे सक्रीय सहकार्य लाभले.

प्रा. डॉ. दशरथ ध. आदे
केंद्र संयोजक

नेटवर्क रिसोर्स सेंटर

प्राध्यापक, संशोधक आणि विद्यार्थ्यांमध्ये संशोधन वृत्ती निर्माण व्हावी, विविध वैज्ञानिक आणि कलात्मक प्रश्नांची जाण व्हावी, त्यांची इंटरनेट या डिजिटल माहिती तंत्रज्ञानाशी सांगड घातली जावी आणि अभ्यासक्रमात डिजिटल तंत्रज्ञानाचा वापर करता यावा, या हेतूने महाविद्यालयात मागील नऊ वर्षांपासून यु. जी. सी. पुरस्कृत नेटवर्क रिसोर्स सेंटर कार्यरत आहे. यात दरवर्षी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या मार्गदर्शनात विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात येतात. यावर्षी कोरोनाच्या महामारीमुळे आभासी पद्धतीने विविध मार्गदर्शनपर कार्यक्रमांचे आयोजन विभागाच्या वरीने करण्यात आले.

• दि. ६ /०९ /२०२० ला योगेश्वरी महाविद्यालय आंबेजोगाई, शिवाजी कॉलेज रेनापूर, ज्ञानोपासक महाविद्यालय परभणी, व गोविंदराव मुनघाटे महाविद्यालय कुरखेडा यांच्या संयुक्त विद्यमाने मराठा मुक्ती संग्रामदिन व आंतरराष्ट्रीय सूक्ष्मजीव-जंतुंदिन या दिवसांचे औचित्य साधून नवीन शैक्षणिक धोरण यावर एकदिवसीय राष्ट्रीय वेबिनार ऑनलाईन पद्धतीने घेण्यात आले. वेबिनाराला मुख्य मार्गदर्शक म्हणून स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठाचे माजी कुलगुरु प्रोफेसर डॉ. पंडित विद्यासागर होते. प्रमुख वर्क म्हणून ज्ञानोपासक शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष

तथा माजी मंत्री गणेशराव दुधगावणकर, माजी आमदार शिवाजीराव केवेकर, योगेश्वरी शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष डॉ. सुरेश खुरसाल, दंडकारण्य शैक्षणिक संस्था गडचिरोलीचे अध्यक्ष तथा गोंडवाना विद्यापीठ व्यवस्थापन समितीचे सदस्य व गोविंदराव मुनघाटे महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे या वेबिनारमध्ये सहभागी झाले.

• दि. १८/१२/२०२० ला श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय कुरखेडा, इंदिरा गांधी राष्ट्रीय मुक्त विद्यापीठाचे विभागीय केंद्र नागपूर व न्यु आर्ट्स सायन्स कॉलेज वर्धा यांच्या संयुक्त विद्यमाने प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या मार्गदर्शनात Rural and Remote Area Students on Understanding some Modern Chemistry Topics या विषयावर एकदिवसीय आभासी पद्धतीने कार्यशाळा घेण्यात आली.

• दि. १ ते १५ जानेवारी २०२१ या कालावधीत मराठी भाषेचे वैभव जपण्यासाठी व संवर्धनासाठी मराठी भाषा विभागातर्फे मराठी भाषा संवर्धन पंथरवाडा येथील गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालयात आभासी पद्धतीने उत्साहात साजरा करण्यात आला. यावेळी व्याख्यान कार्यक्रमाचेसुद्धा आयोजन करण्यात आले होते. कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे होते.

अहवाल

व्याख्यानाचे प्रमुख वक्ते डॉ. स्नेहा महांबरे उपस्थित होत्या. प्राचार्य डॉ. मुनघाटे यांनी मराठी मातृभाषेचे महत्व विषद करताना सांगितले की, काळाच्या ओघात अनेक भाषा लोप पावत आहेत, प्रत्येकांनी आपल्या मातृभाषेवर प्रेम करावे, तरच ती जिवंत राहिल. भाषा एक संस्कृती आहे. तिचे जतन व संवर्धन करणे ही आपल्या सर्वांची जबाबदारी आहे, असेही प्राचार्य मुनघाटे म्हणाले. सुप्रिसिद्ध वक्त्या डॉ. स्नेहा महांबरे यांनी संत ज्ञानेश्वरापासून तर संत तुकारामापर्यंतच्या संत साहित्यावर प्रकाश टाकला.

• दि. ३०/०४/२०२१ ला विदर्भ मराठी समाजशास्त्र परिषद व श्री गोविंदराव मुनघाटे महाविद्यालयाच्या समाजशास्त्र विभागाद्वारे कोरोनाचा समाज जीवनावर पडलेला प्रभाव या विषयावर एकदिवसीय राष्ट्रीय परीषद अभासी पद्धतीने घेण्यात आली. स्थानिक मुनघाटे महाविद्यालयात कोरोना संकटाचे समाजशास्त्रीय अध्ययन या विषयावर आभासी संमेलनाचे आयोजन करण्यात आले होते. उद्घाटक तथा अध्यक्ष म्हणून प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे होते. प्रमुख बीजभाषक म्हणून लखनऊ विद्यापीठाचे समाजशास्त्र विषयाचे प्रोफेसर डॉ. डी. आर. साद, मराठी समाजशास्त्र परीषदेचे अध्यक्ष प्रोफेसर डॉ. नारायण कांबळे, सागर सेंटर विद्यापीठाचे समाजशास्त्राचे डॉ. दिवाकर राजपुते सहभागी झाले होते. कोविड-१९ चा संपूर्ण भारतावरच नव्हे तर जगावर प्रभाव पडलेला आहे. या वैश्विक समस्येमुळे स्थलांतर बेरोजगारी, गृहकलह, कौटुंबिक अत्याचार, चिंता, भीती, नैराश्य, व्यक्तिवादीवृत्ती, स्वार्थीवृत्ती, घटस्फोट, आत्मकेंद्रीवृत्ती आदी समस्या उद्भवलेल्या असून यामुळे आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिकदृष्ट्या प्रचंड मागे गेले आहोत. यातून बाहेर पडण्यासाठी खूप कालावधी लागणार आहे. आज भीतीयुक्त समाज निर्माण झाला आहे. या समाजाला भयमुक्त निर्माण करण्याची जबाबदारी आपली सर्वांची आहे, असे प्रतिपादन प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांनी केले.

• दि. २७/०५/२०२१ ला सरकारच्या जलशक्ती मंत्रालय जलसंसाधन नदी विकास आणि गंगा संरक्षण विभाग, केंद्रीय भूमीजल बोर्ड मध्यक्षेत्र नागपूर, गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली व गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय कुरखेडा येथील

भूगर्भशास्त्र विभागाद्वारे भारतीय स्वातंत्र्याच्या ७५ वर्षदिनानिमित अक्युफायर मॅपिंग ॲन्ड ग्राउंड वॉर मॅनेजमेंट ऑफ चंद्रपूर डिस्ट्रीक्ट या विषयावर एक दिवसीय आभासी कार्यशाळा घेण्यात आली. माणसाला जिवंत राहण्यासाठी ज्याप्रमाणे हवा गरजेची आहे. त्याचप्रमाणे पाण्याची सुद्धा गरज आहे. पाण्याशिवाय जीवन अशक्य आहे. कोरोनाच्या दुसऱ्या लांतेत आॅक्सिजनअभावी महामारी झाली. तशी भविष्यात पाण्याविना होऊ नये. त्यासाठी वेळीच काळाची गरज ओळखून जलसंवर्धन व जलव्यवस्थापन करणे आवश्यक असल्याचे प्रतिपादन कार्यशाळेच्या अध्यक्षस्थानावरून मार्गदर्शन करताना सीजीडब्ल्यूबी, सीआर नागपूर येथील विभागीय संचालक डॉ. पी. के. जैन यांनी केले.

• दि. २८/०६/२०२१ ला श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय कुरखेडा व वरिष्ठ भूवैज्ञानिक यांचे कार्यालय भूजल सर्वेक्षण आणि विकास संस्था गडचिरोली यांच्या संयुक्त विद्यमाने प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या मार्गदर्शनात महाविद्यालयातील भूगर्भशास्त्र विभागाद्वारे भूजल व्यवस्थापन व जनजागृती अभियान यावर एकदिवसीय कार्यशाळा घेण्यात आली. गडचिरोली ब्युरो. ठिबक सिंचन व तुषार सिंचनासारख्या आधुनिक सिंचन पद्धतीचा वापर केल्यास पाणी वापरात बचत करणे शक्य होईल. तसेच भविष्यात पाण्यासाठी होणाऱ्या युद्धापासून वाचता येईल, असे प्रतिपादन या कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना भूवैज्ञानिक व्ही. पी. श्रीरामे यांनी केले.

महाविद्यालयातील कला व विज्ञान शाखेतील प्राध्यापकांनी आपआपल्या विषयाशी निगडित डिजिटल वर्ग आभासी पद्धतीने आयोजीत केले. तसेच विद्यार्थ्यांच्या कार्यशाळा आयोजित केल्या. अशाप्रकारे नेटवर्क रिसोर्स सेंटरचा लाभ होत असून प्राधपक आणि विद्यार्थी तंत्रकुशल होत आहेत. महाविद्यालयातील सर्वच विभागांना अध्ययन कार्यात एन.आर.सी केंद्राचा लाभ होत आहे.

प्रा. भास्कर तुपटे
संयोजक

माजी विद्यार्थी व पालक संघ

माजी विद्यार्थी मंडळाच्या सभेच्या माध्यमातून शिक्षक व विद्यार्थी यांच्यात सुसंवाद व्हावा तसेच महाविद्यालयाच्या विकासात्मक कार्यात माजी विद्यार्थ्यांकडून विधायक सूचना प्राप्त व्हाव्यात तसेच त्यांच्या सूचनांचा लाभ महाविद्यालयाच्या विकास प्रक्रियेला मिळावा व महाविद्यालयाच्या प्रगतीचा आलेख दिवसेंदिवस बाढत जावा या उद्देशाने महाविद्यालयात दरवर्षी माजी विद्यार्थी मेळाव्याचे आयोजन करण्यात येते.

दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास संशोधन संस्था, गडचिरोली द्वारा संचालित श्री. गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय कुरखेडा येथे दिनांक ०३ मार्च २०२१ला दुपारी १२ वाजता माजी विद्यार्थी व शिक्षक संमेलनाचे आयोजन करण्यात आले होते.

संमेलनाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे

प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे उपस्थित होते. कार्यक्रमाचे प्रमुख पाहूणे म्हणून डॉ. अनिल चिताडे कुलसचिव, गोंडवाना विद्यापीठ, गडचिरोली हे उपस्थित होते. या विद्यार्थी मेळाव्याचे संयोजक प्रा. संदीप निवडंगे, मार्गदर्शक प्रा. किशोर खोपे, डॉ. अभय साळुंके तसेच महाविद्यालयातील प्राधापक व कर्मचारी वृदं प्रामुख्याने उपस्थित होते. सभेच्या सुरवातीला माजी विद्यार्थी मेळाव्याचे संयोजक प्रा. संदीप निवडंगे यांनी मागील वर्षीच्या सभेचे इतिवृत्त वाचन केले. या प्रसंगी त्यांनी शैक्षणिक सत्र २०२०-२१ मधील विद्यार्थी विकासाच्या नियोजनाचा आढावा सभेपुढे सादर केला. या सम्मेलनाच्या अध्यक्षीय स्थानावरून बोलताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांनी माजी विद्यार्थ्यांशी संवाद साधत विद्यार्थ्यांच्या सर्वकष प्रगतीचा व विविध क्षेत्रांत विद्यार्थ्यांच्या गौरवास्पद कामगिरीचा आलेख

उपस्थितांसमोर मांडताना महाविद्यालयाने कोरोना काळात केलेल्या कार्याचा आढावा विशेषत्वाने नमूद केला. महाविद्यालयातील माजी विद्यार्थ्यांनी शैक्षणिक, क्रीडा व सांस्कृतिक क्षेत्रात घालून दिलेला पायऱ्डा व त्यापुढील आजी विद्यार्थ्यांची उपलब्धी याचीही सांगोपांग चर्चा माजी विद्यार्थी शिक्षक मेळाव्यात या प्रसंगी करण्यात आली. सभेच्या शेवटी माजी विद्यार्थी मंडळाची कार्यकारिणी गठीत करण्यात आली. नवनिर्वाचित अध्यक्ष श्री. चंद्रदीपक बनसोड,

उपाध्यक्ष महेश दखने सदस्य तुषार सहारे, कृ वैष्णवी बडीकर, सकीलैन कासीमखान, जयश्री चंडीकार, यशोदा पांढरे, भूमीका कोवे, करिश्मा ऊईके, सोनू वैरागडे, काजल डोंगरवार, पूजा मेश्राम यांचे अभिनंदन माजी विद्यार्थी व शिक्षक मंडळाचे सचिव व महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांनी केले. कार्यक्रमाचे संचालन प्रा. संदीप निवडंगे तर आभार डॉ. हेमराज मेश्राम यांनी मानले.

शिक्षक-पालक संमेलन

श्री. गोविंदराव मुनघाटे कला आणि विज्ञान महाविद्यालय कुरखेडा येथे दि. ०३ मार्च २०२१ दुपारी २.०० वाजता पालक-शिक्षक समेलनाचे यशस्वी आयोजन करण्यात आले. या प्रसंगी महाविद्यालयाच्या स्व, भाऊराव कडव स्मृती सभागृहात मोठ्या संख्येने पालकांच्या उपस्थितीत पालक-शिक्षक संमेलनाचे उद्घाटन संमेलनाध्यक्ष महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या हस्ते पार पडले.

या वेळी पालक शिक्षक मंडळाचे अध्यक्ष श्री. अशोक तुकाराम दुधकुवर, उपाध्यक्ष श्री. जयदेव बनसोड, सदस्य सौ. अलकाताई बावनथडे, श्री पुरुषोत्तम सहारे, सौ. आरतीताई वाढई, सौ. कविता चंडीकार, श्री रमेश बोरकर तसेच पालक मेळाव्याचे समन्वयक प्रा. संदीप निवडंगे, मार्गदर्शक प्रा. किशोर खोपे, डॉ. साळुंके महाविद्यालयातील संपूर्ण प्राध्यापक व कर्मचारीवृद्ध प्रामुख्याने उपस्थित होते. सभेच्या प्रास्ताविकात पालक मेळाव्याचे समन्वयक प्रा. संदीप निवडंगे यांनी मागील सभेच्या इतिवृत्ताचे वाचन केले. चालू सत्रातील महाविद्यालयाची शैक्षणिक व इतर क्षेत्रातील प्रगती व कार्याचा आढावा उपस्थित पालकांसमोर मांडला. मागील सभेतील मार्गदर्शनपर सूचना व त्यावर केलेल्या उपाययोजनांची माहिती पालकांसमोर सादर केली. संमेलनाच्या अध्यक्षीय स्थानावरून पालकांशी संवाद साधताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजभाऊ मुनघाटे यांनी महाविद्यालयाच्या उत्तरोत्तर प्रगतीचा आढावा तसेच शैक्षणिक, सांस्कृतिक, बौद्धिक कार्यक्रम, व्याख्यानमाला, शिबीरे, व्यक्तिमत्व विकास

कार्यक्रम, रोजगार संबंधित उपक्रम व महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना कोरोना महामारी काळात मिळणाऱ्या शैक्षणिक व सर्वांगीण विकासपुरक सुविधांचा महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना मिळणारा लाभ तसेच महाविद्यालयाच्या प्रगतीचा वाढता आलेख पालकांच्या निर्दर्शनास चर्चेच्या माध्यमातून आणून दिला. पुढील सत्रात कारावयाचे नियोजन आणि विकासात्मक योजनांची माहिती त्यांनी यावेळी दिली. मेळाव्यात सहभागी पालकांनीही आपले अभिप्राय व्यक्त करताना सुभेच्छांसह काही मौलिक सूचना महाविद्यालयाच्या प्रशासनाला दिल्या.

या प्रसंगी सत्र २०२०-२१ करिता शिक्षक पालक संघाची कार्यकारिणी गठित करण्यात आली कार्यकारिणीचे अध्यक्ष श्री. अशोक तुकाराम दुधकुवर, उपाध्यक्ष श्री. जयदेव बनसोड, सदस्य सौ. अलकाताई बावनथडे, श्री. पुरुषोत्तम सहारे, सौ. आरतीताई वाढई, सौ. कविता चंडीकार, श्री रमेश बोरकर यांचे अभिनंदन पालक शिक्षक कार्यकारिणीचे सचिव व प्राचार्य डॉ. राजभाऊ मुनघाटे यांनी केले. यावेळी संमेलनाला बहुसंख्येने पालक तसेच महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापक व कर्मचारी वृद्ध उपस्थित होते. पालक शिक्षक संमेलनाचे संचालन प्रा. संदीप निवडंगे तर आभार डॉ. हेमराज मेश्राम यांनी मानले. संमेलनाच्या यशस्वीतेकरिता महाविद्यालयातील सर्व कर्मचारी वृद्धांचे व विद्यार्थ्यांचे सहकार्य लाभले.

प्रा. डॉ. संदीप निवडंगे
संयोजक

रोजगार मार्गदर्शन केंद्र

महाविद्यालयात रोजगार मार्गदर्शन केंद्र या स्वतंत्र विभागाची स्थापना एका विशेष उद्देशाने केलेली आहे. याद्वारे दरवर्षी नवनवीन उपक्रम राबवून विद्यार्थी, शेतकरी व बेरोजगार तरुणांना रोजगाराच्या संधी उपलब्ध होण्याच्या दृष्टिने मार्गदर्शन व सहकार्य करण्याचा ध्यास घेतलेला आहे.

बेरोजगारांना विकासाच्या प्रवाहात आणण्यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे ने हमीच प्रयत्नशील असतात. महाविद्यालयाच्या विकासासोबतच ग्रामविकास व्हावा, खेड्यांची प्रगती व्हावी, शेतकरी प्रगतशील व्हावा याकरिता नवनवीन उपक्रमांची आखणी व मांडणी प्राचार्याच्या मार्गदर्शनात केली जाते व ती पूर्णत्वास नेण्याकरिता वर्षभर प्रयत्न केले जातात. शेतकर्यांना व तरुणांना आत्मनिर्भर बनविण्यासाठी शासनाच्या विविध योजना थेट त्यांच्यापर्यंत पोहोचविणे व त्यांना सक्षम बनवून स्वयं रोजगारासाठी प्रेरित करून मुख्य प्रवाहात आणण्याचे काम या विभागाने नेहमीच केले आहे.

दि. ११/०१/२०२० ते २१/०२/२०२० या कालावधीत महाविद्यालयाच्या रोजगार मार्गदर्शन केंद्राच्या वर्तीने प्रधानमंत्री कौशल्य विकास योजने अंतर्गत कोविड-१९ च्या काळात आभासी तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांसाठी Airspace and Aviation Sector अंतर्गत Airline Customer Service Executive Course

हा रोजगारभिमुख कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता. या कार्यक्रमामध्ये महाविद्यालयाचे एकूण १५० विद्यार्थी सहभागी झाले होते.

दि. ११/०२/२०२१ ते १३/०२/२०२१ या कालावधीत प्रधानमंत्री कौशल्य विकास योजने अंतर्गत महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांसाठी Airspace and Aviation Sector अंतर्गत Airline Customer Service Executive Course या विषयावर जो रोजगारभिमुख कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता. त्याची आभासी पद्धतीने तीन दिवस वेगवेगळ्या सत्रामध्ये परीक्षा घेण्यात आली

अहवाल

होती. ही परीक्षा मान. प्रिया जांभूळकर, सह-समन्वयक, प्रधानमंत्री कौशल्य विकास योजना, नागपूर यांच्या नियंत्रणात पार पडली.

दि. १८/०३/२०२१ ला Airspace and Aviation Sector अंतर्गत Airline Customer Service Executive Course उपक्रमाचा समारोप व बक्षिस वितरण समारंभ मा. अखिल अग्रवाल, विभागीय समन्वयक, प्रधानमंत्री कौशल्य विकास योजना, नागपूर आणि महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या उपस्थितीत पार पडला. यात कोविड-१९ च्या प्रादुर्भावामुळे प्रातिनिधिक स्वरूपात २० विद्यार्थ्यांना प्रमाणपत्र व किट वितरीत करण्यात आली.

दि. ०४/०२/२०२१ ते १०/०३/२०२१ या कालावधीत Tata Consultancy Services (TCS)

आणि श्री गोविंदराव मुनघाटे महाविद्यालयाच्या रोजगार मार्गदर्शन केंद्राव्दारे 'Youth Employability Training Program' या विषयावर १०० तासाचा प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता. या कार्यक्रमाच्या माध्यमामतून बी. ए. व बी. एस्सी. अंतिम वर्षांच्या विद्यार्थ्यांना English Communication, Grammer, Vocabulary, Email etiquette, Soft skill, Resume Building, Interview facing skill and Analytical skills अश्या वेगवेगळ्या विषयांवर मा.

सुमित धानोरे (Corporate Trainer TCS) यांनी

प्रशिक्षण दिले. सदर प्रशिक्षणाला महाविद्यालयाचे १० विद्यार्थी सहभागी झाले होते.

दि. १५/०३/२०२१ ला मान. सोमनाथ माळी, तहसिलदार, कुरखेडा यांनी महाविद्यालयात येवून महाविद्यालयाचे रोजगार मार्गदर्शन केंद्र आणि प्रधानमंत्री कौशल्य विकास योजने अंतर्गत सुरु असलेल्या विविध उपक्रमांची माहिती घेतली.

दि. ०४/०४/२०२१ ला झालेल्या केंद्रीय लोकसेवा आयोगाच्या (UPSC Civil Service Examination)

नागरी सेवा पूर्व परीक्षा-२०२१ करिता राज्यातील राज्य प्रशासकीय व्यवसाय शिक्षण संस्था, नागपूर, अमरावती, औरंगाबाद, नाशिक कोल्हापूर व मुंबई या सहा केंद्रातील विनामुल्य प्रशिक्षणाकरिता ऑनलाइन पध्दतीने सामाईक प्रवेश परिक्षा घेण्यात आली होती. या परीक्षेकरिता महाविद्यालयातील १२ विद्यार्थ्यांनी आपला प्रवेश नोंदविला होता.

दरवर्षी राबविलेल्या नाविन्यपूर्ण उपक्रमातून परिसरातील जनतेचा विकास साधण्यासाठी हा विभाग नेहमीच क्रियाशील असून उत्तरोत्तर प्रगतीकरिता कटिबद्ध आहे. महाविद्यालयाच्या प्रमुखांनी माझ्यावर सोपविलेल्या जबाबदारीला मी समन्वयक या नात्याने योग्य न्याय देण्याकरिता सदैव प्रयत्नशील आहे.

डॉ. संजय एम. महाजन
संयोजक

Science Study Forum

Science study forum organized various programmes & encourage the students to participate in various competitions during the session 2020-2021.

Programms & Participation

➤ State level Open Bird Photography competition (15Nov- 12Nov 2020)

Keeping the spirit of wild life conservation alive among the student's & nature lovers, Department of zoology organized a State level Bird Photography competition which was open for all bird photography lovers of Maharashtra state. A very good response given by the participants and about 90 participants was make entry throughout the Maharashtra. Dr. Vikramjeet Shinde from Bhadrawati received First Prize Rs. 3000/-, Yunus Tamboli from Shirur, Pune got Second Rs. 2000/-, and Tanishque Channawar, Gadchiroli was at Third position Rs. 1000/-.

➤ Participation in Bird Watching (15Nov- 12 Nov 2020)

In collaboration with Kilbil Nature's Club Department of Zoology arranged one day bird Watching programme for the science students in Khobramendha of Malewada forest range. Students enjoyed the beauty of Nature in Khobramendha and find out 30 different species of birds. In them Maina, parrot, Dove, woodpecker, kingfisher, sunbirds, blue bird, bee-eater etc.

➤ One day National children's science congress (08 Nov. 2020)

In collaboration with Department of science & technology Central Government, School education ministry Maharashtra state, State Science & Mathematics Education institute Nagpur, Aamhi Amchya Arogyasathi Sanstha Kurkheda & Our College organized one-day online workshop for Childrens scientist.

➤ One day Webinar on Chemistry (18 Dec. 2020)

Department of Chemistry collaboration with IGNOU & New arts and Commerce college Wardha organized one-day webinar on different topics of chemistry like Basics of Catalyst in Green chemistry presented by Prof. D. V. Prabhu, Wilson College, Mumbai, Basics principle of stereochemistry presented by Prof. Suvarn Kulkarni IIT, Mumbai, What exactly are nanomaterial by Prof. Deepa Khusalani TIFR, Mumbai. Many Participants including students of chemistry, Researchers and Teachers make there presence in workshop.

➤ Tree Plantation (12 sept. 2020)

During the session, our students made their valuable contribution towards nature by planting different plant seedlings on Dhamaditola roadside and college premises. This plantation programme was inaugurated by our honorable Principal Dr. R. G. Munghate sir.

➤ Workshop on Ground Water Management

Department of Geology in collaboration with ministry of water resources, Nagpur division Government of India organized a one day online webinar on Ground water Management. Students, ex-students from Geology Department, Farmers from Adapted villages participated in said workshop.

➤ National Science Day (28 feb,2020)

National Science Day celebrate to mark the discovery of “Raman Effect” by Sir C.V. Raman. The Program was celebrated in NRC of college. On the occasion of National Science Day, Various Science Related video clips & Science fiction films shown to the student on LCD Projector.

Students Achievements

- Our student Mr. Bhushan Sahare qualified a prestigious IIT-JAM exam in Geology.
- Our Student Pragati Meshram got district level first prize Rs. 10000/- in Essay competition.

- Prof. Pramesh Dani
Co-ordinator

मुनघाटे कॉलेज मुळी क्लब

महाविद्यालयाच्या मुनघाटे कॉलेज मुळी क्लबच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांची शिक्षणासोबतच सर्वांगीण प्रगती व्हावी तसेच व्यवसायिक दृष्ट्या प्रसिद्ध न झालेल्या व उत्तम माहिती देणाऱ्या लघुपट, माहितीपट आणि चित्रफितीची माहिती विद्यार्थ्यांपर्यंत आणि त्यांच्या माध्यमातून समाजाच्या तळागाळापर्यंत पोहोचावी सोबतच विद्यार्थ्यांना छोटे छोटे शॉर्ट फिल्म तयार करण्याकरिता प्रेरणा मिळवी. या क्षेत्रातल्या आवडी छंदाची जोपासणा करता यावी हा उद्देश डोळ्यासमोर ठेवून सदर मुळी क्लबची स्थापना सन्माननीय प्राचार्य साहेबांच्या कल्पकेतेनुन करण्यात आली. यामुळे आदिवासी क्षेत्रातील अनेक विद्यार्थ्यांना रोजगाराच्या संधी तर उपलब्ध होतीलच सोबत विद्यार्थ्यांना अनेक नवीन नवीन गोर्टींचे ज्ञानही प्राप्त होत आहे.

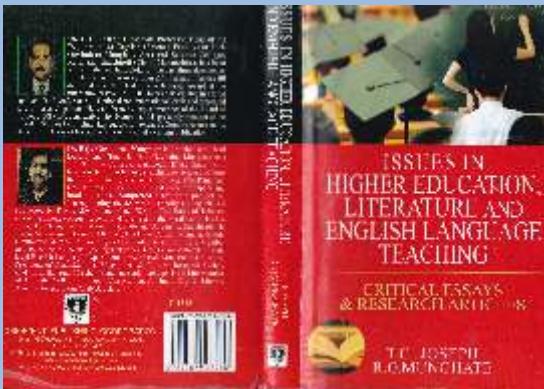
मुनघाटे कॉलेज मुळी क्लब अंतर्गत दरवर्षी दिनांक २६ जाने. ते ३१ जाने. या कालावधीत शॉर्ट फिल्म फेस्टिवल आयोजित केला जात असतो. दिनांक २६ जानेवारी २०२१ला भारतीय प्रजासत्ताक दिनाचे औचित्य साधून सन्माननीय प्राचार्य राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या हस्ते शॉर्ट फिल्म फेस्टिवल - २०२१ चे उद्घाटन करण्यात आले.

यावेळी मार्गदर्शन करताना प्राचार्य म्हणाले की दोन-पाच मिनिटांपासून तर तीस मिनिटांपर्यंतच्या विविध विषयावरील तयार केलेल्या शॉर्ट फिल्म या राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय महोत्सवात पुरस्कार प्राप्त करून नावलैकिक मिळवून देतात. अनेक लहान लहान परंतु गंभीर आणि महत्वपूर्ण किंवा प्रबोधनात्मक जाणीवजागृती करणाऱ्या कमी कालावधीतील या शॉर्ट फिल्म लोकांच्या मनाचा ठाव घेणाऱ्या ठरतात. अगदी कमी वेळात नेमका परिणामकारक संदेश देण्याची फार मोठी ताकद यामध्ये असते.

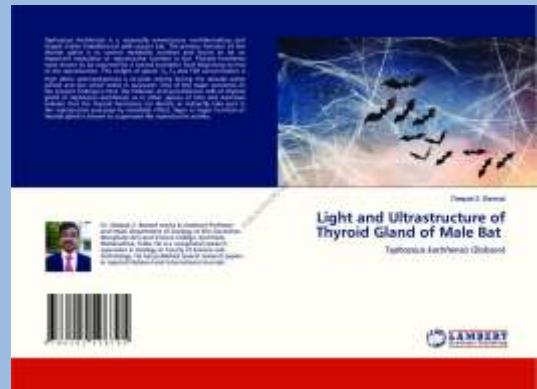
या शॉर्ट फिल्म फेस्टिवल अंतर्गत विद्यार्थ्यांना कोविड-१९ च्या महामारी काळात मुंबई पोलिसांनी आपले जीव धोक्यात घालून बजावलेल्या महत्वपूर्ण भूमिकेवरील चित्रफित दाखविण्यात आली. याबोरोबरच कोविड -१९ या विषयावर जनजागृती करणारी तसेच विविध विषयावर असलेल्या काही शॉर्ट फिल्म्स या महोत्सवा दरम्यान क्लबतर्फे दाखविण्यात आल्या.

डॉ. गणेश सातपुते
समन्वयक

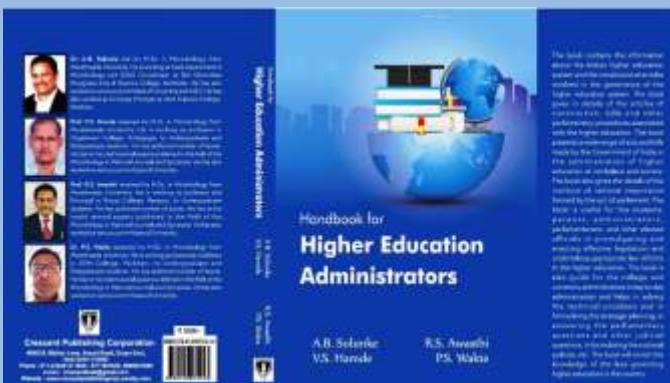
Academic Achievements

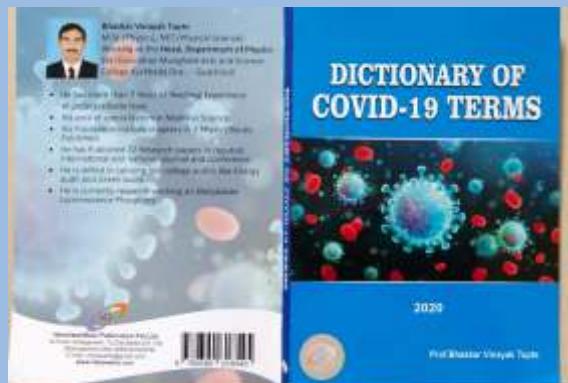
Dr. R. G. Munghate
Head, Dept. of English

Dr. Deepak S. Bansod
Head, Dept. of Zoology

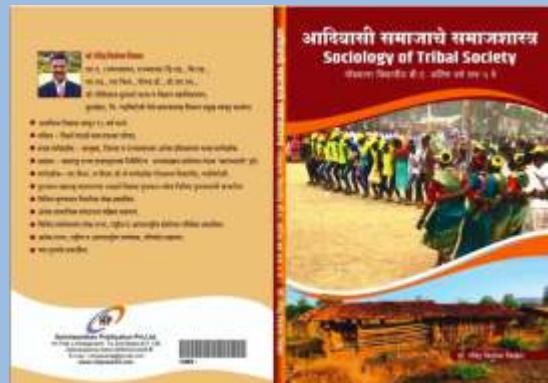
Dr. A. B. Salunke
Head, Dept. of Mircobiology

Prof. Bhaskar V. Tupte
Head, Dept. of Physics

Dr. Narendra T. Arekar
Head, Dept. of Marathi

Dr. Ravindra Vikhar
Head, Dept. of Sociology

Academic Excellence

प्रधानमंत्री कौशल्य विकास योजने अंतर्गत Airspace and Aviation Sector : Airline Customer Service Executive Course चे मान्यता पत्र

गांधी रिसर्च फॉउंडेशन जळगांव द्वारा गांधी विचार संस्कार श्रृंखले
अंतर्गत आयोजित युवा शिबीर - २०२१ सहभाग प्रमाणपत्र

National Digital Library of India
Certificate of Registration

Dr. Abhay Solunke Appointed as a Regional Consultant of the Global Academic Assessment Consortium – GAAC

Dr. Ganesh Satpute Ph. D. Award.

Institution's Innovation Council Certificate

Innovation Education & Scientific Research Foundation Membership

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

राष्ट्रीय सेवा योजना

खेड्यातील जनतेला कोविड-१९ व
लसीकरणाबाबत मार्गदर्शन करताना कार्यक्रम
अधिकारी डॉ. गुणवंत वडपळीवार

रक्तदान करताना महाविद्यालयाचे विद्यार्थी

महाविद्यालय परिसरात वृक्षारोपण करताना संस्थेचे
कार्यकारिणी सदस्य मान. सुरेशजी लडके

आंतरराष्ट्रीय योग दिनानिमित्त आयोजित आभासी
कार्यशाळेत योगाचे धडे देताना पतंजली योग समितीच्या
सौ. वर्षाताई देशमुख व नयना मेश्राम गडचिरोली

कोविड-१९ लसीकरण जनजागृती मोहिमेत सहभागी रासेयो
स्वंयसेवक विद्यार्थीं ग्रामीण महिलांशी चर्चा करताना

कोविड-१९ लसीकरण मोहिमेत
सहकार्य करताना रासेयो स्वंयसेवक

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

प्रधानमंत्री कौशल्य विकास योजना

Airspace and Aviation Sector : Airline Customer Service Executive Course

प्रधानमंत्री कौशल्य विकास योजने अंतर्गत Airspace and Aviation Sector : Airline Customer Service Executive या प्रशिक्षणात सहभागी प्रशिक्षणार्थी

प्रा. डॉ. अभय साळुंके प्रशिक्षणार्थीना
मार्गदर्शन करताना

मान. प्रिया जांभूळकर, सह-समन्वयक नागपूर
प्रशिक्षणार्थीना मार्गदर्शन करताना

प्रशिक्षणार्थीची ऑनलाईन परीक्षा घेताना

प्रशिक्षणार्थीची प्रत्यक्ष मुलाखत
Personal Interview घेताना

प्रशिक्षण यशस्वीरित्या पूर्ण करणाऱ्या प्रशिक्षणार्थीना
प्रमाणपत्र देताना मा. अखिल अग्रवाल विभागीय
समन्वयक आणि प्राचार्य

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

उच्च व तंत्रशिक्षण मंत्री मा. उदय सामंत हे अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ स्पर्धेतील उत्कृष्ट कामगिरीबद्दल महाविद्यालयाची खेळाडू कु. प्रतिक्षा लाडेचा सत्कार करताना

उच्च व तंत्रशिक्षण मंत्री मा. उदय सामंत यांच्या उपस्थितीत अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ स्पर्धेतील उत्कृष्ट कामगिरीबद्दल विद्यापीठ संघाच्या सत्कारप्रसंगी खेळाडू कु. प्रतिक्षा लाडे

महाविद्यालयात आयोजित दीक्षांत समारंभात विद्यार्थिनीस पदवी प्रदान करताना प्राचार्य

महाविद्यालयात आयोजित दीक्षांत समारंभात विद्यार्थ्यांस पदवी प्रदान करताना गोंडवाना विद्यापीठाचे प्रभारी कुलसचिव मान. डॉ. अनिल चिताडे

महाविद्यालयात आयोजित दीक्षांत समारंभात विद्यार्थिनीस पदवी प्रदान करताना गोंडवाना विद्यापीठाचे प्रभारी कुलसचिव मान. डॉ. अनिल चिताडे

महाविद्यालयात आयोजित दीक्षांत समारंभात विद्यार्थिनीस पदवी प्रदान करताना गोंडवाना विद्यापीठाचे प्रभारी कुलसचिव मान. डॉ. अनिल चिताडे

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

माजी विद्यार्थी संघाचे पदाधिकारी व माजी विद्यार्थी

पालक-शिक्षक संघाची कार्यकारिणी

मुनघाटे कॉलेज मुळी क्लब अंतर्गत शॉर्ट फिल्म फेस्टीवलच्या उद्घाटन प्रसंगी मार्गदर्शन करताना प्राचार्य

मुनघाटे कॉलेज मुळी क्लब अंतर्गत शॉर्ट फिल्म फेस्टीवलच्या उद्घाटन प्रसंगी कोवीड-१९ काळातील मुंबई पोलीसांवरील शॉर्ट फिल्म

ग्रथालय विभागाद्वारे ग्रथालय शास्त्राचे जनक रंगनाथन यांच्या जयंतीचे आयोजन

खोब्रामेंदा या ऐतिहासिक स्थळाला भेटीप्रसंगी प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांचेसह प्राध्यापक वर्ग

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे व्यसनमुक्तीची शपथ देताना

नेहरू युवा केंद्र गडचिरोली द्वारा उन्नत भारत उपक्रमा अंतर्गत दत्तक गावातील युवक मंडळांना क्रीडा साहित्य वाटप

प्रा. डॉ. कृ. राखी शंभरकर वनौषधीची माहिती देताना

वनौषधीची माहिती गोळा करताना
विद्यार्थ्यांसोबत प्रा. डॉ. कृ. राखी शंभरकर

नेहरू युवा केंद्र गडचिरोलीचे समन्वयक मान. अमित फुंडे दत्तक ग्राम नवरगांव येथील युवक मंडळाला क्रीडा साहित्य वाटप करताना

नेहरू युवा केंद्र गडचिरोलीचे समन्वयक मान. अमित फुंडे दत्तक ग्राम येरंडी येथील युवक मंडळाला क्रीडा साहित्य वाटप करताना

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

महाविद्यालयाद्वारे आयोजित आभासी पद्धतीने विविध वेबीनार, परिषद व कार्यशाळा

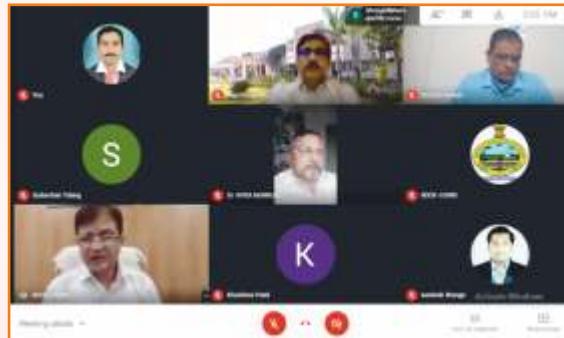
विदर्भ मराठी समाजशास्त्र राष्ट्रीय परिषद

नवीन शैक्षणिक धोरण राष्ट्रीय वेबिनार

राष्ट्रीय बाल विज्ञान परिषद

भूगर्भशास्त्र विभागाद्वारे भूजल व्यवस्थापन व
जनजागृती अभियान कार्यशाळा

मराठी भाषा संवर्धन पंथरवाडा वेबिनार

विवेकानंद महाविद्यालय भद्रावती द्वारा आयोजित 'छ. शिवाजी
महाराजांचे स्वराज्य विषयक विचार व कार्य' या वेबिनारमध्ये
मार्गदर्शन करताना प्रा. डॉ. दशरथ आदे

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

राष्ट्रीय पक्षी सप्ताह २०२० अंतर्गत राज्यस्तरीय पक्षी फोटोग्राफी स्पर्धा

राज्यस्तरीय पक्षी फोटोग्राफी स्पर्धा

खोब्रामेंढा जंगल परिसरात पक्षी निरीक्षण करताना प्राचार्य

डॉ. विक्रमजीत शिंदे भद्रावती
प्रथम पुरस्कार ₹३०००/- रोख व प्रमाणपत्र

श्री. युनुस तांबोळी शिरूर पुणे, द्वितीय पुरस्कार
₹२०००/- रोख व प्रमाणपत्र

श्री. तनिष्क चन्नावार तृतीय पुरस्कार
₹१०००/- रोख व प्रमाणपत्र

स्पर्धेतील सहभागी एक सुंदर छायाचित्र

महाविद्यालयाच्या गौरवमुद्रा

गोंडवाना विद्यार्थी कृतमुक्त प्रा. श्रीविजाम यांचे हस्ते
महाविद्यालयाचे ग्रा. डॉ. रंद्र आंदेकर यांना आदरांनी शिक्षक
पुरस्काराने सम्पादित करताना

कृतमुक्त प्रा. श्रीविजाम यांचे हस्ते गोंडवाना विद्यार्थी आंदे
महाविद्यालयाची विद्यार्थी कृतमुक्त प्रा. श्रीविजाम यांनी गोंडवाना विद्यार्थी
पुरस्काराने सम्पादित करताना

प्रजासत्तात्र दिनी नाम, रांद्रें याटील यांत्राबकर याचे हस्ते
महाविद्यालयाची विद्यार्थी कृतमुक्त प्रा. श्रीविजाम यांनी गोंडवाना विद्यार्थी
पुरस्काराने सम्पादित करताना

दिल्ही बेंगलुरु मैट्रो फर एन्युकेशन ग्रोप अंड रिसेप्ट संस्थेकडून
महाविद्यालयाची विद्यार्थी कृतमुक्त प्रा. श्रीविजाम यांनी गोंडवाना विद्यार्थी
पुरस्काराने सम्पादित करताना

'सेस्ट अंडर प्रॅन्ज्युपट कॉलेज' आंदे महाराष्ट्र फर एन्युकेशन २०२१' पुरस्कार प्रमाणपत्र

गोंडवाना विद्यार्थी आंदे महाविद्यालयाची विद्यार्थी
पुरस्काराने सम्पादित करताना

महाविद्यालयाच्या गौरवमुद्रा

उच्च व तंत्रशिक्षण मंडी मा. उदय सांगत, अंबिल भाऊवी
आंदेर विद्यार्थी कृतमुक्त प्रा. श्रीविजाम यांनी गोंडवाना विद्यार्थी
पुरस्काराने सम्पादित करताना

महाविद्यालयाची आयोजित दीशांत समाप्ति प्रसंगी मानीदर्शन
करताना. गोंडवाना विद्यार्थी यांनी प्रभारी कृतमुक्त प्रा.
मान. डॉ. अंबिल विताळे

कोखिंड-१३ च्या महाराष्ट्री काळात न्यूज-१८ सोलेक्ट
द्वारा आयोजित महाराष्ट्र पायायदेव विचार व्यापार काळाता
प्राचार्य डॉ. राजापांडु मुन्हाट

प्रधानमंत्री कोइल्य विकास योजने अंतर्गत आयोजित
Airspace and Aviation Sector: Airline Customer Service Executive प्रकोक्षण यशस्वीलया पूर्ण करणारे
प्रशिक्षणार्थी

डॉ. गणेश सातमुं यांना आचार्य पदवी प्रदान करताना
कृतमुक्त प्रा. श्रीविजाम यांचे आणि प्र-कृतमुक्त
डॉ. श्रीराम कावळे

प्रभारी कृतमुक्त डॉ. अमिल चिताडे यांची
ग्रथाल्यास भेट